

CENTAR ZA UNAPREĐIVANJE PRAVNIH STUDIJA

BIBLIOTEKA | SUOČAVANJA

BIBLIOTEKA
• SUOČAVANJA •

24

Urednik
PROF. DR JOVICA TRKULJA

Urednik izdanja
MR SAŠA GAJIN

Objavljivanje ove knjige pomogao je
Švedski helsinški komitet za ljudska prava

Swedish Helsinki Committee
for Human Rights

Izdavač
Centar za unapređivanje pravnih studija
Goce Delčeva 36, 11000 Beograd
Tel: 2608 360, Fax: 2608 346
E-mail: cups@cups.rs, www.cups.rs

Za izdavača
prof. dr Vladimir V. Vodinelić

Priprema i štampa
„Dosije studio“, Beograd

Tiraž
500 primeraka

ISBN 978-86-7546-042-8

DISKRIMINACIJA U SRBIJI 2008

IZVEŠTAJ
KOALICIJE PROTIV DISKRIMINACIJE

Beograd
2009

SADRŽAJ

Uvodnik	7
Inicijativa mladih za ljudska prava.....	11
CHRIS – Mreža odbora za ljudska prava u Srbiji	19
VELIKIMALI – Inicijativa za inkluziju Pančevo	24
Udruženje studenata sa hendikepom.....	53
LABRIS – Organizacija za lezbejska ljudska prava	62
GAYTEN-LGBT – Centar za promociju prava seksualnih manjina	69
Gej strejt alijansa.....	79
Antitrafiking centar	103

UVODNIK

Princip jednakosti, načelo da su svi ljudi jednaki bez obzira na lična svojstva, u modernim društvima predstavlja više od pravnog standarda – radi se o moralnom imperativu, o tome da danas više nije moguće opravdati obespravljivanje jednih ili privilegovanje drugih zbog toga što oni dele istu rasu, boju kože, nacionalnu pripadnost, etničko poreklo, versko ili političko uverenje, pol, seksualnu opredeljenost, ili drugo lično svojstvo. Ono što je do juče bilo smatrano kao normalno, poželjno i pravno dozvoljeno, sada je u razvijenim pravnim kulturama zakonom zabranjeno, društveno nepoželjno i moralno neprihvatljivo.

Koalicija protiv diskriminacije nastala je upravo sa ciljem da odlučujuće doprinese približavanju naše zemlje ovom civilizacijskom standardu. Koaliciju, osnovanu u martu 2005. godine uz podršku Švedskog helsinškog komiteta za ljudska prava, čine sledeće nevladine organizacije: Centar za unapređivanje pravnih studija, Inicijativa mladih za ljudska prava, Odbori za ljudska prava u Srbiji – CHRIS, Inicijativa za inkluziju VelikiMali iz Pančeva, LABRIS – grupa za lezbejska ljudska prava, GAYTEN LGBT, Udruženje studenata sa hendikepom, Anti-trafiking centar i Gej-Strejt Alijansa. Na prvom sastanku Koalicije definisani su osnovni principi i vrednosti na kojima počiva njen rad:

„Koalicija protiv diskriminacije je formirana da bi informisala javnost o svim slučajevima diskriminacije a posebno mizoginije, rasizma, ksenofobije, ho-

mofobije, diskriminacije dece i osoba sa hendikepom u Srbiji, a sve u cilju podržavanja, uvođenja i primene antidiskriminacionih zakona u našem pravnom sistemu.

Rad Koalicije protiv diskriminacije se temelji na načelima poštovanja različitosti i razvijanja solidarnosti sa diskriminiranim grupama, nenasilju, otvorenosti rada, nedeljivosti ljudskih prava i principu nehierarhije ljudskih prava.“

Četiri godine nakon formiranja, čini se da nevladine organizacije-članice Koalicije, samostalno i zajedno sa drugim članicama, efikasno rade na ostvarivanju ciljeva radi kojih su se udružile. Na prvom mestu, informacije o diskriminatorskoj praksi redovno se objavljuju na zajedničkoj internet stranici Koalicije: www.stopdiskriminaciji.org. Članice Koalicije se redovno okupljaju i zajednički nastupaju u javnosti. Svaka članica Koalicije razvila je svoj program aktivnosti u cilju borbe protiv diskriminacije – od pružanja usluga pravne pomoći žrtvama diskriminacije, praćenja sprovođenja zakona u oblastima u kojima dolazi do diskriminatorskog postupanja, analiziranja nedostataka domaćeg zakonodavstva, kao i uzroka i posledica diskriminacije u pojedinim oblastima društvenog života, pa do programa obuke za borbu protiv diskriminacije, podizanja pravne svesti građana i vlasti i vođenja kampanje za usvajanje antidiskriminacionih zakona.

Jedan od najvrednijih rezultata Koalicije svakako je usvajanje „Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom“ u aprilu 2006. godine. Ovaj Zakon predstavlja prvi pravi antidiskriminacioni propis u našoj zemlji. Nastao je na temelju Modela zakona protiv diskriminacije osoba sa invaliditetom radne grupe Centra za unapređivanje pravnih studija iz 2003. godine, teksta čije su usvajanje od državnih

organa uporno više godina zahtevale, uz invalidske organizacije, i same članice Koalicije.

Danas se Koalicija protiv diskriminacije bori za usvajanje opšteg antidiskriminacionog zakona. U junu 2006. godine, članice Koalicije su se usaglasile oko pojedinačnih rešenja Modela zakona protiv diskriminacije koji preporučuju Narodnoj skupštini i Vladi Republike Srbije kao osnov budućih zakonskih rešenja. Ovaj tekst Modela zakona protiv diskriminacije dostupan je na internet stranici Koalicije, a krajem 2006. godine je i objavljen u knjizi „*Antidiskriminaciono pravo, Vodič*“, u izdanju Centra za unapređivanje pravnih studija.

U jesen 2008. godine, Koalicija protiv diskriminacije je zajedno sa Ministarstvom za rad i socijalnu politiku i Ministarstvom za ljudska i manjinska prava otpočela sa radom na izradi Nacrta zakona protiv diskriminacije. U ovaj zakonski tekst ugrađene su sve ideje i svi evropski standardi za čije unošenje u dom aće zakonodavstvo se članice Koalicije godinama beskompromisno zalažu. Nad amo se da ćemo u sledećoj publikaciji ove vrste, za oko godinu dana, objaviti i tekst usvojenog Zakona protiv diskriminacije.

Treći po redu godišnji izveštaj o diskriminaciji u Srbiji koji je pred čitaocima, predstavlja još jedan u nizu zajedničkih poduhvata članica Koalicije. U jedinstvenoj publikaciji ove vrste u zemlji, članice Koalicije predstavljaju saznanja do kojih su došli prateći diskriminatornu praksu, od postupanja državnih organa u sprovođenju zakonskih odredbi o sprečavanju diskriminacije, do fizičkog zlostavljanja Roma ili homoseksualaca od strane pojedinaca na gradskim ulicama. Naša je namera da i u budućnosti nastavimo sa praćenjem pojedinačnih slučajeva diskriminacije, kako bi najširoj javnosti mogli da dokumentujemo ono o čemu gotovo svi koji se

bave ljudskim pravima dobro znaju: da je diskriminacija u Srbiji endemska i sistemska pojava sa kojom se valja suočiti usvajanjem novih savremenih zakonskih rešenja, ali i svakodnevnim preduzimanjem konkretnih mera pravne i druge zaštite od diskriminatornog postupanja.

Za Koaliciju protiv diskriminacije

Saša Gajin

INICIJATIVA MLADIH ZA LJUDSKA PRAVA

Govor mržnje kao oblik diskriminacije

Govor mržnje u Srbiji regulisan je Zakonom o javnom informisanju¹. Zakonom je zabranjeno iznošenje kako informacija, tako i ideja i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja, ili nasilje protiv pojedinaca ili grupe ljudi zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, veri, naciji, etničkoj grupi, polu ili zbog njihovog seksualnog opredeljenja². Izdvajanje samo ovih šest grupa može na prvi pogled izgledati suviše usko i neopravdano. Ipak, iako je uvek bolje ostaviti otvorenom normu koja nabroja sve grupe protiv kojih je moguće učiniti zločin iz mržnje, zakonodavac se ovde opredelio za zatvorenu listu zbog specifičnosti materije. Govor mržnje predstavlja zloupotrebu prava na slobodu govora i neophodno je pažljivo odmeravati da li je ta granica pređena u svakom konkretnom slučaju. Stoga je poželjno da se u propisima koji regulišu slobodu medija ne ostavljaju mogućnosti za suviše široko tumačenje koje bi moglo da posluži za sužavanje slobode govora ili štampe. Treba naglasiti da je ovo jedan od prvih zakona kojim je seksualna orijentacija eksplicitno navedena kao osnov za diskriminaciju.

---

1 Zakon o javnom informisanju usvojen 22. aprila 2003. godine, *Službeni glasnik RS*, br. 43/04.

2 *Ibid*, član 38.

Govor mržnje je zabranjen bez obzira da li je njegovim objavljivanjem počinjeno krivično delo ili ne³. Nema nikakvih opravdanja da policija i nadležna tužilaštva ne postupaju po odredbama Krivičnog zakonika, jer je u toku proces po Zakonu o javnom informisanju. Često su dela koja su zabranjena Zakonom o javnom informisanju takođe i krivična dela izazivanja rasne, verske i nacionalne mržnje⁴, povrede ravnopravnosti građana⁵, ili rasne i druge diskriminacije⁶.

Tužbu zbog govora mržnje može podneti osoba koja je direktno oštećena⁷, ili organizacija koja se bavi zaštitom ljudskih prava, ili zaštitom prava neke od grupa pomenutih u definiciji govora mržnje⁸. Ovo rešenje takođe je predstavljalo novinu u odnosu na dotadašnju zakonodavnu praksu u Srbiji. Ni u jednom zakonu pre ovoga organizacije nisu mogle da tuže ako nisu same oštećene. Širenje kruga mogućih podnosilaca tužbe predstavlja dobru osnovu za efikasniju borbu protiv govora mržnje, posebno ako se ima u vidu opasnost po društvo koja nastaje javnim objavljivanjem zabranjenih ideja, tj, mišljenja. Treba imati u vidu i da je parnični postupak u Srbiji neefikasan i skup i da se teško može očekivati od građana da sami podnose tužbe, pogotovu ako nisu direktno pomenuti u tekstu. Dosadašnja praksa pokazuje da se ovim pravnim institutom gotovo isključivo koriste organizacije za ljudska prava. U slučaju kada se informacija odnosi isključivo na pojedinca, organizacije mogu podneti tužbu samo uz pristanak te osobe⁹.

---

3 *Ibid.*

4 Krivični zakonik RS, član 317.

5 *Ibid.*, član 128.

6 *Ibid.*, član 387.

7 Zakon o javnom informisanju, član 39, stav 1.

8 *Ibid.*, član 39, stav 2.

9 *Ibid.*, član 39, stav 3.

Tužba se podnosi protiv autora i odgovornog urednika¹⁰ glasila u kome se pojavio govor mržnje. Tužbom može da se zahteva zabrana ponovnog objavljivanja informacije i objavljivanje presude o trošku tuženih¹¹. Ova odredba izazvala je probleme u praksi, jer su sudije odbijale da donose utvrđujuće presude, tj. presude u kojima se konstatuje da je neki tekst govor mržnje. Zakon o parničnom postupku propisuje da se od suda može tražiti da utvrdi postojanje ili nepostojanje nekog prava ili pravnog odnosa, odnosno istinitost, odnosno neistinitost isprave¹². Odbijanje sudija da u ovakvim slučajevima utvrde da je neki tekst govor mržnje, dovodilo je do paradoksalnih situacija. U slučaju „Krsmanovača“, sud je tako zabranio tuženom da ponovo objavi predmetni ili slične tekstove, ali je odbio da utvrdi da je tekst govor mržnje¹³.

U ovom postupku shodno se primenjuju odredbe zakona kojima se uređuje parnični postupak¹⁴.

Govor mržnje neće postojati ukoliko je informacija deo naučnog ili novinarskog teksta, a objavljena je bez namere da se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje, posebno ako je ta informacija deo objektivnog novinarskog izveštaja¹⁵. Drugi slučaj oslobođenja od odgovornosti predviđen je u slučajevima u kojima je informacija objavljena sa namerom da se kritički ukaže na diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv gorepomenutih lica ili grupe lica ili na pojave koje predstavljaju ili mogu da predstavljaju podsticanje na takvo ponašanje¹⁶. I

---

10 *Ibid*, član 39, stav 1.

11 *Ibid*.

12 Zakon o parničnom postupku, član 188, stav 1.

13 Više o slučaju Krsmanovača u *Antidiskriminaciono pravo – Vodič*, CUPS, Beograd, 2008.

14 Zakon o javnom informisanju, član 39, stav 4.

15 *Ibid*, član 40, stav 1.

16 *Ibid*, član 40, stav 2.

ovim odredbama štiti se sloboda medija, koja bi bila drastično ugrožena ako bi se zabrana govora mržnje prostirala apsolutno, tj, bez ulaženja u pravu nameru i svrhu objavljenog teksta.

Predviđeno je i da, na predlog javnog tužioca, nadležni okružni sudovi u Srbiji mogu zabraniti distribuciju informacije kada je to neophodno u demokratskom društvu, radi sprečavanja, između ostalog, podstrekivanja na neposredno nasilje, ili zagovaranje rasne, nacionalne ili verske mržnje koja predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo, ili nasilje¹⁷. Uslov je da od objavljivanja informacije neposredno prethodi ozbiljna, nepopravljiva posledica čije se nastupanje ne može sprečiti na drugi način¹⁸.

Govor mržnje regulisan je i međunarodnim standardima. Preporuka Komiteta ministara Saveta Evrope br. R(97)20¹⁹ navodi da izraz „govor mržnje“ podrazumeva sve oblike izražavanja koji šire, raspiruju, podstiču ili pravdaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući i netoleranciju izraženu u formi agresivnog nacionalizma i etnocentrizma, diskriminacije i neprijateljstva prema manjinama, migrantima i ljudima imigrantskog porekla²⁰. Isti dokument preporučuje nacionalnim zakonodavstvima da u oblasti govora mržnje treba da uzmu u obzir ulogu medija u prenošenju informacija i ideja koje izlažu, analiziraju i razjašnjavaju karakter kon-

---

17 *Ibid*, član 17.

18 *Ibid*.

19 Preporuka Komiteta ministara Saveta Evrope br. R(97)20 usvojena je 30. oktobra 1997. godine, može se preuzeti na sajtu: [http://www.mediacentre.org.yu/upload/pravo_doc/Preporuka%20R%20_97_%2020.pdf#search=%22Preporuka%20Komiteta%20ministara%20Saveta%20Evrope%20br.%20R\(97\)20%22](http://www.mediacentre.org.yu/upload/pravo_doc/Preporuka%20R%20_97_%2020.pdf#search=%22Preporuka%20Komiteta%20ministara%20Saveta%20Evrope%20br.%20R(97)20%22), posećen 15. novembra 2006. godine.

20 *Ibid*, Aneks Preporuke, deo „Polje primene“.

kretnih slučajeva govora mržnje i tu pojavu u celini, kao i pravo javnosti da prima takve informacije i ideje i da u tom cilju naprave jasnu razliku između odgovornosti autora govora mržnje sa jedne strane i odgovornosti medija i medijskih poslenika koji doprinose njegovom širenju u okviru svog zadatka da prenose informacije i ideje o pitanjima od javnog interesa, sa druge strane²¹.

Prva presuda za govor mržnje u Srbiji

Dnevni list *Glas javnosti* (u daljem tekstu: *Glas*) objavio je 16. marta 2006. godine u rubrici „Ekonomija“ oglas na pola strane pod naslovom „Bojkot“²². U tekstu potpisanom sa „Prognani Srbi“, pozivaju se građani da se okupe ispred tržnog centra IMMO na Novom Beogradu i izraze nezadovoljstvo zbog otvaranja hrvatske radnje IDEA²³. Kao razlog za ovakav potez navodi se da „hrvatska čizma nesmetano gazi srpskom zemljom, kupuje firme i otvara prodavnice po Srbiji“²⁴. U oglasu se upozorava da je svaka kupovina u IDEA-i „davanje novca onima koji su nas ubijali i proterali iz svojih domova“²⁵. Na kraju se izriče i jasna pretnja: „Pratićemo ko kupuje u toj radnji i ne želi da se solidariše sa stotinama hiljada izbeglih i prognanih Srba“, uz poruku: „STOP, Hrvatska okupacija Srbiji!“²⁶ (tekst je prenet u originalu bez korekcija pravopisnih grešaka – prim. aut.). Zbog ovog oglasa, Inicijativa je podnela tužbu za utvrđivanje govora mržnje Prvom

---

21 *Ibid*, načelo 6.

22 *Bojkot, Glas javnosti*, 16. mart 2006. godine.

23 *Ibid*.

24 *Ibid*.

25 *Ibid*.

26 *Ibid*.

opštinskom sudu u Beogradu²⁷ smatrajući da ovaj tekst predstavlja govor mržnje u svetlu međunarodnih i domaćih standarda i da su nesumnjive posledice njegovog objavljivanja širenje, raspirivanje, podsticanje i pravdanje nacionalne mržnje, ksenofobije i netolerencije. U tužbi je pored utvrđivanja da predmetni tekst predstavlja govor mržnje zatraženo i da tuženi objavi presudu u svom glasilu.

Na tekst su ubrzo reagovala oba udruženja novinara Srbije. Predsednik Udruženja novinara Srbije (UNS) Nino Brajović rekao je da oglašavanje podleže etičkim standardima i da diskriminacija nije u duhu profesionalnog kodeksa²⁸. Predsednica Nezavisnog udruženja novinara Srbije (NUNS) Nadežda Gaće ocenila je da je ovo govor mržnje, sankcionisan ne samo novinarskim kodeksom već i Zakonom o javnom informisanju²⁹. Pomoćnik ministra trgovine Srbije Srđan Srećković izrazio je ogorčenje ovakvim tekstom, zapretivši *Glasu* da će list biti kažnjen po Zakonu o oglašavanju³⁰. Sam *Glas* objavio je da su članovi Bezbednosno informativne agencije i policije dolazili u redakciju i interesovali se za osobu koja je dala oglas³¹. I pored pretnji pomoćnika ministra, institucije nisu uradile ništa da se *Glas* sankcioniše i na taj način pošalje poruka da se govor mržnje u Srbiji neće tolerisati.

---

27 Tužba za utvrđenje govora mržnje podneta je Prvom opštinskom sudu u Beogradu 07. aprila 2006. godine i nalazi se u dokumentaciji Inicijative.

28 *Osuda oglasa protiv hrvatske firme*, B92, 17. mart 2006. godine, videti na sajtu B92: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2006&mm=03&dd=17&nav_category=12&nav_id=191877, posećen 18. aprila 2006. godine.

29 *Ibid.*

30 Srećković: Poziv na bojkot hrvatske robe je skandalozan, *Glas javnosti*, 18. mart 2006. godine.

31 *Ibid.*

Posle više od dve i po godine suđenja, sudija Aleksandra Čulin Vujić donela je 15. septembra 2008. godine presudu u kojoj se prihvata tužbeni zahtev Inicijative u odnosu na tada odgovornog urednika *Glasa* Ivana Čorbića³².

Presudom se utvrđuje da je tekst objavljen u *Glasi* govor mržnje i zabranjuje se Čorbiću i svakom njegovom nasledniku da objavljuju ili drže, u elektronskom ili štampanom obliku ovaj i „druge slične tekstove koji sadrže ideje, informacije, ili mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja, ili nasilje protiv drugih nacija i koji predstavljaju govor mržnje“.

Takođe se obavezuje Čorbićev naslednik u *Glasi* da bez naknade i komentara objavi presudu na istom mestu na kom je objavljen i inkriminirani tekst. U obrazloženju, sudija ističe da je čitanjem teksta zaključila da je u pitanju govor mržnje i da je Čorbić, na osnovu svog posla, morao znati da će objavljivanjem oglasa biti načinjena šteta. Sud je posebno cenio Čorbićevo neodazivanje na pozive da bude saslušan.

U reakciji na presudu, NUNS je pozdravio odluku suda, ocenjujući da ona nagoveštava odlučnije i efikasnije obračunavanje sa govorom mržnje koji je „postao uobičajen u javnom komuniciranju i medijima, na političkoj sceni, a posebno u srpskom parlamentu“³³. *Glas javnosti* nije se povinovao presudi i nije je objavio kako je to odlukom suda naloženo. Umesto toga, objavljen je tekst u kome se tvrdi da se protiv *Glasa* vodi hajka i da oni ne snose odgovornost za sadržaj oglasa³⁴. Od državnih funkcionera niko nije reagovao na presudu.

---

32 Presuda po tužbi Inicijative protiv *Glasa* od 15. septembra 2008. godine nalazi se u dokumentaciji Inicijative.

33 Saopštenje NUNS-a, 7. novembar 2008. godine.

34 *Ogradili se al' ne pomaže*, *Glas javnosti*, 8. novembar 2008. godine.

Ovo je prva utvrđujuća presuda u Srbiji za govor mržnje. Njom je stvorena osnova za dalju aktivnosti organizacija civilnog društva, ali i svih drugih zainteresovanih organizacija ili pojedinaca da se bore protiv širenja mržnje putem medija. Iako presuda nije pravosnažna, ona stvara osnov za efikasniju borbu protiv govora mržnje i za uspostavljanje principa odgovornosti u oblasti štampanih medija u Srbiji.

**CHRIS – MREŽA ODBORA ZA
LJUDSKA PRAVA U SRBIJI**
– Odbor za ljudska prava Valjevo –

Izveštaj za Koaliciju protiv diskriminacije

Odbor za ljudska prava Valjevo samostalno vodi postupak za utvrđenje diskriminatorskog ponašanja u slučaju stranke Ž. R. iz Valjeva.

Sledi opis slučaja iz izveštaja za 2006. godinu:

Slučaj Ž. R. iz Valjeva

Stranka je kao osoba sa invaliditetom upućena od strane Republičkog zavoda za zdravstveno osiguranje – filijala Valjevo na specijalizovanu terapiju u Specijalnu bolnicu za rehabilitaciju Ribarska banja. Iako je više puta kontaktirao sa Specijalnom bolnicom, stalno dobija odgovor da će ga pozvati. U međuvremenu, Uput mu ističe, te mora da ga obnovi. Obnovljeni Uput šalje u Ribarsku Banju 29.05.2006, zajedno sa propratnim pismom u kome pojašnjava svoju zdravstvenu situaciju i potrebe za smeštajem, s obzirom da se kreće u invalidskim kolicima.

Iz Specijalne bolnice ga telegramom 5.07.2006. obavestavaju da se javi na lečenje istog dana. Zbog obaveza koje ima, stranka nije u mogućnosti da se javi tog dana, već

odlazak, u saglasnosti sa Specijalnom bolnicom, odlaze za 22.07.2006.

Dana 22.07.2006. Stranka stiže u Ribarsku banju na lečenje i otvaraju mu bolesnički karton i upućuju ga u sobu. Kada je došao do sobe, vidi da ne može sa kolicima da uđe u kupatilo, kao i da je to kupatilo zajedničko (muško-žensko), za više soba.

Stranka se vraća na prijemno, gde ga radnica M. M. dočekuje rečima: „Šta hoćeš, i drugi su ga koristili“ i „ja drugu sobu nemam; hoćeš da budeš smešten ili nećeš, ja ću da smestim tu drugog čoveka“.

Na insistiranje stranke da ga smeste u odgovarajuću sobu, upućuju ga u jednu, a zatim u drugu sobu koje takođe ne može da koristi zbog upotrebe kolica. Na kraju ga upućuju u treću sobu koja ne odgovara u potpunosti, ali stranka pristaje na nju jer može da koristi WC (ali ne i kadu koja je niska i pogoduje osobama sa protezama, a ne u kolicima). Tada mu na prijemnom traže da doplati razliku od 700 din dnevno, pa nakon rasprave sa radnicom M. M. traže 419 din. Stranka odbija da plati jer je upućena na besplatno lečenje, što jasno piše u uputu.

Dolazi načelnik dr D., koji insistira na doplati razlike. Potom stranci traže da vrati zdravstveni karton a kada to odbija dolazi radnik obezbeđenja, koji mu istrže dokumentaciju iz ruke.

Nakon toga, dolazi i direktor Specijalne bolnice, koji takođe insistira na doplati. Nakon toga mu kažu da će odgovarajuću sobu imati za 2 dana. Na pitanje stranke kako da 2 dana izdrži a da ne ide u WC, razvija se prepirka koja se završava tako što u 15h M. M. zaključava prijemno odeljenje i stranka ostaje.

Počinje da telefonom zove medije i u susret mu izlazi novinar RTS-a Ivan Plavšić koji zove direktora Specijalne bolnice i koga direktor pita ko je poslao stranku Ž. R. da vrši provokacije. Kako se ništa ne dešava, stranka je oko 17 h izvezla auto na sred kruga banje i upalila alarm i sirenu. Oko 18.30 h vraća se M. M. i smešta stranku bez doplate u jednu sobu, a nakon 2 dana ga premeštaju u drugu u kojoj ostaje 30 dana, do završetka rehabilitacije.

Napomena stranke je da, iako se u ovaj objekat upućuju osobe sa invaliditetom, smeštajni uslovi ne samo da nisu prilagođeni ovim osobama, nego su ispod civilizacijskog minimuma iz razloga dotrajalosti i predstavljaju opasnost po zdravlje pacijenata (npr. kada sa rupama na koje se invalidno lice može iseći), što je stranka i dokumentovala fotografijama.

Smatramo da je opisanim radnjama došlo do kršenja odredbi Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom čl. 17. istog zakona, kao i čl. 14 EKLJP.

Dalji tok postupka:

Advokat Odbora za ljudska prava Valjevo je 30.08.2007. podneo Tužbu radi utvrđenja diskriminatorskog postupanja Opštinskom sudu u Valjevu, po kojoj je postupak u toku.

Tokom vođenja postupka pojavio se problem prisustvovanja stranke Ž. R. ročištima, jer Opštinski sud nema rampu za prilaz invalidskim kolicima (na način kako je to propisano Zakonom). Naime, sud je na pomoćni zadnji ulaz preko stepenica postavio drvenu ploču bez rukohvata i neodgovarajućeg stepena nagiba i dimenzija, a na upućene dopise od strane stranke, Odbora i advokata situaciju objašnjava nedostatkom sredstava od strane Ministarstva pravde i time što

je zgrada Opštinskog suda pod zaštitom Zavoda za zaštitu spomenika kulture.

Kako je postupak još u toku, detaljnije informacije i izveštaj o uočenim nepravilnostima tokom postupka biće dostupni nakon okončanja istog.

Izveštaj priredila
Pravnica

Ivana Šaković

Odbor za ljudska prava Niš – CHRIS office Niš je u toku 2008. godine procesuirao 3 nova slučaja diskriminacije.

U sva tri slučaja radi se o diskriminaciji po osnovu nacionalne pripadnosti, budući da se kao oštećeni javljaju isključivo lica romske nacionalnosti.

Slučaj I. D. iz Aleksinca

Advokat Mreže CHRIS je u ovom predmetu podneo Opštinskom javnom tužilaštvu u Aleksincu krivičnu prijavu protiv N. N. lica zbog krivičnog dela Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti iz čl. 317 st. 1 KZ, a zbog toga što su podnosiocu prijave I. D. aprila meseca ove godine pretili, ponižavali ga i vređali na nacionalnoj i rasnoj osnovi, upućivali mu poruke uznemiravajuće prirode sa ciljem da ga zastraše.

Očekuje se reakcija nadležnog tužilaštva, u smislu da Opštinsko javno tužilaštvo Aleksinac temeljito ispita navode iz krivične prijave i da protiv optuženih lica pokrene krivični postupak, kao i da se isti kazne po zakonu za učinjeno krivično delo.

Slučaj braće J. iz Kuršumlije

Advokat Mreže CHRIS je u ovom predmetu podneo Opštinskom javnom tužilaštvu u Kuršumliji krivičnu prijavu protiv trojice radnika MUP-PU Prokuplje-PS Kuršumlija za učinjeno krivično delo Iznudivanje iskaza iz čl. 136 st. 1 KZ.

Naime, trojica osumnjičenih radnika Policijske stanice u Kuršumliji su dana 4. avgusta 2008, u cilju dobijanja odgovarajućih iskaza a pod sumnjom da su izvršili krivično delo krađe (bez ikakvih dokaza), braću J. romske nacionalnosti brutalno pretukli i time učinili povredu čl. 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima.

Postupak protiv trojice osumnjičenih lica je u toku pred Opštinskim sudom u Kuršumliji.

Slučaj T. R. i U. H.

Prvostepenim rešenjem grada Niša-Uprave za planiranje i izgradnju, donetim u martu 2008, odbijena je kao neosnovana prijava T. R. za izdavanje naknadnog odobrenja za izgradnju (legalizaciju) stambenog objekta u Nišu, naselju Donji Komren.

Drugostepenim rešenjem Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja RS, Nišavskog upravnog okruga, od oktobra 2008. odbijena je kao neosnovana žalba T. R.

Advokat Mreže CHRIS je u ime T. R. blagovremeno i uredno podneo tužbu Vrhovnom sudu Srbije, Veću za upravne sporove radi poništaja prvostepenog i drugostepenog rešenja.

Izveštaj priredila
Pravnica

Marija Tomić

VELIKIMALI – INICIJATIVA ZA INKLUZIJU PANČEVO

Izveštaj o diskriminaciji dece sa smetnjama u razvoju u Srbiji u 2008. godini

„Zabranjena je svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta.“¹

Usvajanje Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom 2006. godine i potpisivanje Konvencija UN o pravima osoba sa invaliditetom 2007. godine su dva događaja koja su doprinela većoj vidljivosti osoba sa invaliditetom u našem društvu. Osim toga, ovu godinu je obeležio izveštaj Srbije UN Komitetu za prava deteta o primeni Konvencije o pravima deteta, zatim Alternativni izveštaj koji su sastavili predstavnici/ce 16 nevladinih organizacija, kao i zaključne primedbe Komiteta.

Problemi sa kojima se osobe sa invaliditetom suočavaju u svakodnevnom životu su bili prisutniji u medijima tokom ove godine. Međutim, diskriminacija dece sa smetnjama u razvoju je i dalje prisutna u Srbiji.

---

1 Ustav Republike Srbije, član 21, stav 3 (*Sužbeni glasnik*, br. 83/06).

Ovogodišnji izveštaj će prvo predstaviti zaključne primedbe Komiteta za prava deteta povodom izveštaja Republike Srbije o primeni Konvencije o pravima deteta u Srbiji, a onda će predstaviti diskriminaciju dece sa smetnjama u razvoju u oblasti obrazovanja, zdravstva, smeštaja u ustanove socijalne zaštite i medija.

Primena Konvencije o pravima deteta u Srbiji

Republika Srbija² je jedna od potpisnica Konvencije o pravima deteta. Ratifikacijom Konvencije preuzeta je i obaveza podnošenja inicijalnog i periodičnih izveštaja Komitetu za prava deteta o primeni Konvencije i poštovanju zagarantovanih prava deteta. Inicijalni izveštaj koji pokriva period od 1992–2005. godine podnet je Komitetu 2007. godine. Na inicijativu Centra za prava deteta – Beograd u septembru 2007. godine obrazovana je koalicija 16 organizacija³ civilnog društva koje se bave pitanjem unapređenja, promovisanja i zaštite ljudskih prava i prava deteta. Ova Koalicija je pripremila Alternativni izveštaj o sprovođenju Konvencije o pravima de-

- 2 Konvenciju je ratifikovala SFRJ (*Službeni list SFRJ – Medunarodni ugovori*, br. 15/90), a preuzela SRJ (*Službeni list SRJ*, br. 4/96 i 2/97).
- 3 Inicijativa za inkluziju VelikiMali je jedna od članica ove Koalicije, koju čine još i Centar za prava deteta – Beograd; Užički centar za prava deteta; Romski kulturni centar – Vranjska Banja; Društvo za zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja dece i omladine – Niš; Odbor za ljudska prava Valjevo; „Snaga prijateljstva“ – Amity; Asocijacija za borbu protiv SIDE – JAZAS; Beogradski centar za ljudska prava; Forum civilne akcije – FORCA, Požega; Grupa 484 Beograd; Centar za interaktivnu pedagogiju Beograd; ASTRA, Beograd; Romski kulturni centar – Pralipe, Pirot; Centar za kreativni razvoj Knjaževac i Centar za integraciju mladih – CIM, Beograd.

teta za Komitet za prava deteta, koji predstavlja ocenu stanja prava deteta na zakonodavnom nivou i praksi u Republici Srbiji, iz ugla dece i organizacija civilnog društva.⁴ Alternativni izveštaj je predstavljen na preliminarnom zasedanju u Ženevi u februaru 2008. godine, posle čega je Komitet Republici Srbiji uputio Listu pitanja – zahtev za upotpunjavanje informacija koje su deo državnog izveštaja, a u cilju jasnije slike o stanju prava deteta u Srbiji.

Krajem maja 2008. godine održana je sednica Komiteta na kojoj je državna delegacija predstavila svoj izveštaj. Komitet je na kraju doneo Zaključne komentare koji predstavljaju listu tema i problema na kojima naša zemlja treba da radi u sledećih pet godina, kako bi se unapredilo stanje prava dece u Srbiji.

U ovom izveštaju ćemo predstaviti samo delove Zaključnih komentara koji se odnose na (ne)ostvarivanje prava dece sa smetnjama u razvoju.

Nediskriminacija⁵

„Komitet pohvaljuje Državu ugovornicu zbog toga što je uvrstila posebne odredbe usmerene na zaštitu od diskriminacije u svoje zakonodavstvo, gde pre svega treba spomenuti Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, kao i inicijative za uključivanje nacionalnih manjina. Komitet konstatuje da se usvajanje Nacrta Zakona o zabrani diskriminacije očekuje uskoro.“

---

4 Neostvarivanje prava deteta u Srbiji, Centar za prava deteta, <http://www.cpd.org.yu/izvestaji.html>

5 Zaključni komentari 25. i 26. Komiteta za prava deteta, u publikaciji Neostvarivanje prava deteta u Srbiji, Centar za prava deteta, <http://www.cpd.org.yu/izvestaji.html>

Komitet, međutim, izražava zabrinutost zbog činjenice da se određene grupe dece, kao što su romska deca, deca izbeglica, deca koja nisu registrovana po rođenju, deca pripadnici nacionalnih manjina i deca sa invaliditetom, suočavaju sa *de facto* diskriminacijom, posebno kada je reč o njihovom pristupu obrazovanju ili medicinskoj zaštiti.

Komitet takode izražava zabrinutost zbog činjenice da ne postoji sveobuhvatna detaljna strategija za borbu protiv diskriminacije i negativnog prikazivanja ovih grupa u medijima.

„U skladu sa članom 2. Konvencije, Komitet daje preporuku da Država ugovornica uloži veće napore kako bi sva deca za koju je ova država nadležna, a posebno najugroženije grupe dece, uživala sva prava sadržana u Konvenciji bez diskriminacije. Komitet daje preporuku da Država ugovornica primeni sve potrebne mere kako bi se prevazišla stigmatizacija ove deca. Komitet takode daje preporuku da Država ugovornica preduzme hitne i delotvorne mere u cilju afirmacije dece koja pripadaju ugroženim grupama i da im time omogući da i praktično uživaju prava na obrazovanje i ostala prava. Ovo podrazumeva što brže usvajanje Zakona o zabrani diskriminacije, kao i intenzivnije podizanje svesti o ulozi medija u ovom pitanju.“

Mučenje i nehumane ili ponižavajuće kazne ili postupci⁶

„Komitet i dalje izražava zabrinutost zbog tretmana dece sa invaliditetom u određenim ustanovama za socijalno staranje, gde se, kako je navedeno, deca izlažu dugotrajnim i ozbiljnim oblicima sputavanja i izolovanja, što se može podvesti pod zlostavljanje ili, štaviše, mučenje.“

---

6 Zaključni komentari 35. i 36. Komiteta za prava deteta, u publikaciji Neostvarivanje prava deteta u Srbiji, Centar za prava deteta, <http://www.cpd.org.yu/izvestaji.html>

„Komitet daje preporuku da Država ugovornica preduzme sve neophodne mere u cilju konačnog ukidanja takvih praksi koje se u nekim ustanovama primenjuju prema deci sa invaliditetom, a koje se mogu definisati kao zlostavljanje ili mučenje, kao i da intenzivira napore kojima će se rešiti uzroci i sprečiti ozbiljno ili produženo sputavanje i izolacija dece. Komitet, takođe, daje preporuku da se usvoje zakonske mere kako bi deca-žrtve ovakvih praksi bila obeštećena i rehabilitovana, i kako bi se obezbedila sistematska obuka zdravstvenih i socijalnih radnika o ljudskim pravima koja imaju deca sa invaliditetom.“

Deca lišena porodične sredine⁷

„Komitet pozdravlja činjenicu da odluku o oduzimanju deteta i smeštanju u instituciju donosi isključivo sud. Komitet dalje pozdravlja posvećenost Države ugovornice, s jedne strane, deinstitutionalizaciji dece, a s druge strane, poboljšanje standarda u postojećim institucijama.“

„Komitet, međutim, izražava zabrinutost zbog činjenice da se, uprkos postojanju podataka o uslovima i položaju dece i postojanju nacionalnih standarda i procedura za donošenje i preispitivanje odluke o upućivanju i smeštanju dece u instituciju, ti standardi ne primenjuju.

Komitet dalje izražava zabrinutost zbog velikog broja dece, a posebno dece sa smetnjama u razvoju, koja su ostavljena u institucijama, često veoma udaljenim od njihovog prvobitnog mesta stanovanja, kao i zbog niskog kvaliteta nege i staranja o deci.

Komitet takođe izražava zabrinutost zbog malog broja hraniteljskih porodica.“

---

7 Zaključni komentari 40. i 41. Komiteta za prava deteta, u publikaciji Neostvarivanje prava deteta u Srbiji, Centar za prava deteta, <http://www.cpd.org.yu/izvestaji.html>

„Komitet daje preporuke Državi ugovornici da preduzme sledeće korake:

- Pojača napore koje ulaže u cilju deinstitucionalizacije smeštaja za decu, i pri tom obezbedi postojanje dodatnih struktura koje će pratiti i pružati podršku i usluge u procesu reintegracije dece koja napuštaju institucionalno staranje;
- Primenjuje nacionalne procedure za procenu kod donošenja odluka o upućivanju i smeštanju dece u institucije i kod preispitivanja tih odluka, kako bi se osiguralo da deca koja su smeštena u institucije koje se zatvaraju budu u potpunosti obaveštena o situaciji, učestvuju u donošenju odluke o budućem smeštaju, kao i da ta deca zadrže sva prava na socijalnu zaštitu;
- Podstiče građane da prihvate ulogu roditelja–hranitelja, između ostalog i time što će im obezbediti zaposlenje.“

Deca sa smetnjama u razvoju⁸

„Komitet pozdravlja činjenicu da Država ugovornica ulaže napore kako bi pružila pomoć deci sa smetnjama u razvoju i njihovim porodicama, da pokreće edukacione pilot programe i projekte i da preduzima korake u cilju deinstitucionalizacije dece i okretanju ka nezi deteta u okviru porodice. Komitet pozdravlja korake koje je Država ugovornica preduzela kako bi se, nakon odluke ministarstva od 09. 05. 2008. bez odlaganja zabranilo smeštanje dece u dom za lica ometena u razvoju Kuline.“

---

8 Zaključni komentari 48. i 49. Komiteta za prava deteta, u publikaciji Neostvarivanje prava deteta u Srbiji, Centar za prava deteta, <http://www.cpd.org.yu/izvestaji.html>

„Komitet, međutim, izražava zabrinutost zbog činjenice da je veliki broj dece sa smetnjama u razvoju, posebno sa smetnjama u mentalnom razvoju, i dalje institucionalizovan, i to često zajedno sa odraslim licima.

Komitet, takođe, izražava zabrinutost zbog činjenice da veliki broj dece sa smetnjama u razvoju nije uključen u redovni sistem školstva, kao i zbog generalnog nedostatka sredstava i obučenog osoblja za rad sa takvom decom.

Komitet dalje izražava zabrinutost zbog rasprostranjenosti takvih stavova u društvu koji dovode do stigmatizacije dece sa smetnjama u razvoju.“

„Kada je reč o naporima Države ugovornice da obezbedi jednake uslove za puno učešće dece sa smetnjama u razvoju u svim sferama života, Komitet skreće pažnju na važnost Standardnih pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe sa smetnjama u razvoju koje je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija (rezolucija 48/96) i Opšteg komentara Komiteta br. 9 (2006) o pravima dece sa smetnjama u razvoju (CRC/C/GC/9), i daje preporuke Državi ugovornici da preduzme sledeće korake:

- Prikupi relevantne statističke podatke o deci sa smetnjama u razvoju i upotrebi takve neobjedinjene podatke za razvoj sveobuhvatne i specifične nacionalne politike o smetnjama u razvoju koja bi promovisala jednake mogućnosti u društvu za osobe sa smetnjama u razvoju;
- Obezbedi da politika obrazovanja i nastavni programi u svim segmentima odražavaju princip punog učešća i ravnopravnosti kada je reč o deci sa smetnjama u razvoju, kao i da takva deca budu u onoj meri u kojoj je to moguće uključena u redovan sistem državnog obrazovanja, što podrazumeva u nekim slučajevima i

izradu posebnih nastavnih programa u skladu sa njihovim specijalnim potrebama;

- Nadgleda i ocenjuje kvalitet usluga koje se pružaju deci sa smetnjama u razvoju i obaveštava širu javnost o postojanju tj. ponudi svih usluga koje stoje deci sa smetnjama u razvoju na raspolaganju;
- Obezbedi deci sa smetnjama u razvoju pristup odgovarajućoj socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, uključujući i hitne intervencije, usluge psiholoških i drugih savetovaništa;
- Obezbedi adekvatnu obuku za sve stručne kadrove koji rade sa i za decu sa smetnjama u razvoju, između ostalog i za nastavnike, socijalne radnike, zdravstvene radnike i pomoćno zdravstveno i drugo osoblje;
- Ratifikuje Konvenciju o pravima osoba sa smetnjama u razvoju i Fakultativni protokol uz tu Konvenciju, koje su potpisane 17. 12. 2007;
- Zatraži tehničku saradnju i sa UNICEF-om i Svetskom zdravstvenom organizacijom (WHO).“

Zdravlje i zdravstvena zaštita⁹

„Komitet pozdravlja zakonske i druge mere koje Država ugovornica preduzima u cilju obezbeđenja jednakog pristupa zdravstvenoj zaštiti za sve građane.

„Komitet, međutim, izražava zabrinutost zbog činjenice da je kvalitet zdravstvenih usluga koje se pružaju građanima generalno loš, posebno u ruralnim oblastima, i zbog činjenice da se pripadnici ugroženih grupa suočavaju sa raznim teškoćama kada je reč o pristupu uslugama zdravstvene zaštite.

---

9 Zaključni komentari 50. i 51. Komiteta za prava deteta, u publikaciji Neostvarivanje prava deteta u Srbiji, Centar za prava deteta, <http://www.cpd.org.yu/izvestaji.html>

Komitet dalje izražava zabrinutost zbog velikog broja građana koji nisu pokriveni obaveznim zdravstvenim osiguranjem i zbog neobučenosti i neopremljenosti raspoloživog medicinskog osoblja za adekvatan rad sa decom sa posebnim potrebama.

Komitet dalje izražava zabrinutost zbog činjenice da je stopa smrtnosti novorođenčadi, iako postoje poboljšanja, i dalje ostala visoka, posebno među nacionalnim manjinama kao što je romska nacionalna manjina, i zbog nedovoljnog broja „Bolnica – prijatelja beba“ sa specijalnim pogodnostima i paketima za bebe.“

„Komitet daje preporuke Državi ugovornici da preduzme sledeće korake:

- Učini sve što je potrebno kako bi obezbedila svoj deci pristup besplatnoj, odnosno neprofitnoj zdravstvenoj zaštiti, sa posebnim naglaskom na decu koja pripadaju ugroženim grupama;
- Raspodeli odgovarajuća finansijska sredstva za sektor zdravstva, izradi i sprovede sveobuhvatne i detaljne politike za unapređenje zdravstvenog položaja dece;
- Nastavi sa merama za smanjenje stope smrtnosti novorođenčadi i dece do 5 godina starosti, između ostalog i time što će zagarantovati ravnopravan pristup kvalitetnim prenatalnim i postnatalnim medicinskim uslugama i ustanovama;
- Ojača napore za poboljšanje nutricionistickog položaja dece, sa posebnim naglaskom na decu koja pripadaju ugroženim grupama, kroz edukaciju i promovisanje zdravog načina ishrane;
- Olakša i omogući širi pristup primarnoj zdravstvenoj zaštiti majkama i deci u svim delovima zemlje;

- Nastavi sa ojačavanjem onih preventivnih mera koje su ključne za zdrav razvoj deteta, posebno omogućavanjem šireg pristupa bolnicama koje su dobile oznaku „Bolnica – prijatelj beba“ gde se novorođenčad ne razdvaja od majki nakon rođenja.“

Obrazovanje

„Svako ima pravo na obrazovanje.

Osnovno obrazovanje je obavezno i besplatno, a srednje obrazovanje je besplatno.“¹⁰

Pravo na obrazovanje je jedno od najosnovnijih ljudskih prava. Garantovano je mnogim međunarodnim dokumentima, kao i domaćim zakonodavstvom većine zemalja. Oblast osnovnog obrazovanja u Srbiji je regulisana sistemskim zakonom – Zakon o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja¹¹ i posebnim zakonom – Zakon o osnovnoj školi¹².

Zakon o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja u članu 2, stav 5. propisuje da se sistemom obrazovanja i vaspitanja, između ostalog, obezbeđuje i jednaka mogućnost za obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju.

Međutim, činjenica je da deca sa smetnjama u razvoju u Srbiji nemaju jednake mogućnosti za obrazovanje kao ostala deca, kao i da je najveći broj dece sa smetnjama u razvoju van vaspitno-obrazovnog sistema.

Krajem godine je delegacija Srbije na sednici UNESCO predstavila nacionalni izveštaj Republike Srbije „Inkluzija –

---

10 Ustav Republike Srbije, član 71, stavovi 1 i 2 (*Službeni glasnik*, br. 83/06).

11 *Službeni glasnik RS*, br. 62/03, 64/03, 58/04 i 62/04.

12 *Službeni glasnik RS*, br. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 66/94, 22/02, 62/2003 i 101/05.

put razvoja“. Ono što je evidentno je da su pozitivni primeri iz prakse inkluzivnog obrazovanja većinom oni programi i pilot projekti koje su realizovale organizacije civilnog društva. Jedan od takvih programa je i „Inkluzivno obrazovanje – od prakse ka politici“, nastao uz podršku Fonda za otvoreno društvo.

U Biltenu br. 16. Strategije za smanjenje siromaštva¹³ objavljena je vest da je Servis za podršku inkluzivnom obrazovanju u periodu od 1. septembra 2007. godine do 30. juna 2008. godine „pomogao da se 91 dete sa smetnjama u razvoju upiše u redovne škole i vrtiće“. Na prvi pogled se čini da je ovo dobra vest, ali ako analiziramo malo dublje ovaj tekst, dolazimo do podataka da je u Servis uključeno 30 stručnjaka/kinja i praktičara/ki iz 10 gradova u Srbiji – Beograd, Pančevo, Zaječar, Kikinda, Kragujevac, Vranje, Niš, Novi Sad, Užice i Prijepolje. Nesumnjivo je da je Servis za podršku inkluzivnom obrazovanju odigrao značajnu ulogu u životima mnoge dece i porodica kojima je bila potrebna podrška za upis u redovne škole i vrtiće.

Bez obzira na pozitivne primere iz prakse, obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju je i dalje u velikoj meri otežano, a porodice i škole nailaze na mnoge probleme. Iako je pravo na obrazovanje garantovano svakom detetu, i dalje ostaje pitanje – zašto je najveći broj dece sa smetnjama u razvoju u Srbiji van bilo kakvog vaspitno-obrazovnog procesa? Deo odgovora na ovo pitanje je u neusaglašenoj pravnoj regulativi. Naime, iako sistemski zakon propisuje jednaku mogućnost za obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju, Zakon o osnovnoj školi sadrži poseban deo koji se odnosi na obrazovanje i vaspitanje ove grupe dece¹⁴. Članom 83. ovog za-

---

13 Bilten SSS, broj 16. (oktobar 2008), <http://www.prsp.sr.gov.yu/dokumenta.jsp>

14 Deo VII – Obrazovanje i vaspitanje učenika ometenih u razvoju.

kona je propisano da „dete ometeno u razvoju stiće osnovno obrazovanje i vaspitanje u skladu sa ovim zakonom i upisuje se u školu na osnovu rešenja kojim se utvrđuje vrsta i stepen ometenosti u razvoju“. Nadalje, član 85, stav 2. kaže da se „rešenjem kojim se utvrđuje vrsta i stepen ometenosti u razvoju, utvrđuje zdravstvena sposobnost deteta za sticanje osnovnog vaspitanja i obrazovanja i određuje se vrsta škole koju će dete upisati“, dok je stavom 7. istog člana propisano da je „roditelj dužan da upiše dete u školu određenu konačnim rešenjem o razvrstavanju“.

Čitajući ove odredbe, ostaje nejasno zašto je potrebno utvrditi zdravstvenu sposobnost deteta u cilju sticanja osnovnog vaspitanja i obrazovanja, kao i kako zdravstveno stanje utiče na vrstu škole koje će dete pohađati. Takođe, domaće zakonodavstvo ne poznaje termin „inkluzivno obrazovanje“ što je veoma važno za planiranje i sprovođenje kvalitetnog obrazovanja za svu decu. Kada zakoni govore o obrazovanju dece sa smetnjama u razvoju najčešće se definiše obrazovanje u specijalnim školama¹⁵, što je u osnovi segregacija.

Komisija koja donosi ova rešenja je Komisija za pregled dece ometene u razvoju. Ona funkcioniše po Odluci o kriterijumima za razvrstavanje dece ometene u razvoju i načinu rada komisija za pregled dece ometene u razvoju, koja je doneta na osnovu člana 21. Zakona o vaspitanju i obrazovanju dece i omladine ometene u razvoju¹⁶. Međutim, donošenjem Zakona o osnovnoj školi, Zakon o vaspitanju i obrazovanju dece i omladine ometene u razvoju je prestao da važi¹⁷.

---

15 Zakonodavac je naziv „specijalne škole“ promenio u „škole za obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju“. Međutim, sam način rada i pristup učenicima/cama nisu promenjeni.

16 *Službeni glasnik SRS*, br. 43/84.

17 Član 155. Zakona o osnovnoj školi.

Zakon o osnovnoj školi nadalje propisuje da će se „podzakonska akta kojima se uređuje razvrstavanje dece i omladine ometene u razvoju primenjivati do donošenja odgovarajućih propisa“¹⁸.

U vreme pisanja ovog izveštaja, dakle 16 godina posle donošenja Zakona o osnovnoj školi, podzakonska akta koja se odnose na decu i omladinu sa smetnjama u razvoju još uvek nisu doneta, te su na snazi navedene odredbe.

Pre nego što na primerima iz prakse Inicijative za inkluziju VelikiMali pokažemo kako ove zastarele i neusaglašene odredbe domaćeg zakonodavstva utiču na (ne)ostvarivanje prava na obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju, smatramo da je važno da predstavimo koncept inkluzivnog obrazovanja. Termin „inkluzija“ se vrlo često čuje u poslednje vreme, u najrazličitijim kontekstima. Sama po sebi reč znači „uključivanje“ i koristi se, u širem smislu, za procese demokratizacije društva i prepoznavanje grupa koje su marginalizovane i kojima je potrebna društvena podrška da bi se „uključile“ u život zajednice. U užem smislu, ovaj termin, koji je ušao u upotrebu sa pojavom koncepta „kvalitetnog obrazovanja za sve“¹⁹, odnosi se na promene u obrazovanju. Inkluzivno obrazovanje se odnosi na mogućnost škole da obezbedi kvalitetno obrazovanje svoj deci, bez obzira na njihove različitosti. Inkluzivni pokret je nastao u svetu još sredinom prošlog veka, posle donošenja Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima 1948. godine koja predstavlja prvi međunarodni dokument u kojem je garantovano pravo na obrazovanje. Ovaj pokret se širio u svetu, a pravu ekspanziju je dostigao donošenjem Konvencije o pravima deteta 1989. godine, kao i nizom međunarodnih dokumenata koji

---

18 Član 153, stav 2. Zakona o osnovnoj školi.

19 http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL_ID=47044&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

se odnose na inkluzivno obrazovanje: Svetska deklaracija o obrazovanju za sve (Jomtien Declaration) iz 1990. godine, Standardna pravila UN o ujednačavanju mogućnosti za osobe sa invaliditetom, Pravilo br. 6 iz 1993. godine, Deklaracija iz Salamanke sa Akcionim planom za posebne potrebe u obrazovanju iz 1994. godine, Svetski obrazovni forum sa Akcionim planom, Dakar iz 2000. godine i mnogi drugi dokumenti.²⁰

Inkluzija se definiše kao proces prepoznavanja i odgovaranja na različite potrebe učenika/ca kroz povećavanje učešća u učenju, kulturnom životu i životu zajednice, kao i kroz smanjivanje isključivanja u/iz obrazovanja. Ovaj proces obuhvata promene i usaglašavanje sadržaja, pristupa, struktura i strategija u obrazovanju, podrazumevajući da sva deca školskog uzrasta treba da idu u redovnu školu, kao i da je odgovornost regularnog obrazovnog sistema da obrazuje svu decu.²¹ Škola treba da bude otvorena za sve učenike/ce, uz poseban fokus na decu sa smetnjama u razvoju i decu iz marginalizovanih grupa; sva deca treba da budu deo školske zajednice bez obzira na njihove snage i/ili slabosti u pojedinim oblastima, prava svakog deteta moraju da budu uvažena i poštovana, a na državama je da obezbede jednake uslove za svu decu da se obrazuju.

Inkluzija je:

- uvažavanje različitosti;
- dobrobit za sve učenike – za decu iz marginalizovanih grupa i za ostalu decu;

---

20 Guidelines for Inclusion: Ensuring Access to Education for All, http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL_ID=49457&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

21 *Ibid.*

- omogućavanje jednakog pristupa obrazovanju svoj deci, ili donošenje odgovarajućih propisa za određene kategorije dece, bez njihovog isključivanja iz redovnog sistema²².

Inkluzija nije:

- reforma sistema specijalnog obrazovanja, već reforma formalnog i neformalnog sistema obrazovanja;
- odgovaranje samo na različitost, već poboljšanje kvaliteta obrazovanja za sve učenike/ce;
- postojanje specijalnih škola, nego obezbeđivanje dodatne podrške postojećem školskom sistemu;
- zadovoljavanje potreba samo dece sa smetnjama u razvoju;
- zadovoljavanje potreba jednog deteta na štetu drugog deteta²³.

Model inkluzivnog obrazovanja donosi višestruku dobit svakoj zajednici, omogućuje prisustvo, učešće i postignuća svakog člana/ce, njime se uklanjaju barijere i smanjuje diskriminacija.

A sada ćemo navesti nekoliko primera iz prakse Inicijative za inkluziju VelikiMali, koji ilustruju teškoće u realizaciji prava na obrazovanje dece sa teškoćama u razvoju.

Dečak U. M.

U. M. iz opštine Inđija je završio predškolsko obrazovanje u redovnoj vrtičkoj grupi. Kada su roditelji hteli da ga upišu u osnovnu školu, kao jedan od uslova se postavilo pitanje kategorizacije, odnosno, osnovna škola je tražila rešenje Komisije

---

22 *Ibid.*

23 *Ibid.*

za pregled dece ometene u razvoju. Roditelji su odveli U. M. na Komisiju i početkom avgusta 2008. godine porodica M. je primila rešenje Odeljenja za društvene delatnosti kojim je njihov sin U. M. kategorisan kao višestruko ometen i upućen na osnovno obrazovanje u lokalnu specijalnu školu. Roditelji su se obratili organizacijama civilnog društva za pomoć, i početkom septembra je upućeno pismo Opštinskom veću opštine Indija koje je potpisalo 32 nevladine organizacije. Ovim pismom organizacije koje se inače bave zaštitom dece i osoba sa invaliditetom, kao i zaštitom i promocijom ljudskih prava su se obratile lokalnim vlastima ukazujući na diskriminaciju U. M. i njegove porodice u ostvarivanju prava na obrazovanje, na kršenje odredaba domaćeg i međunarodnog zakonodavstva, kao i na nepoštovanje principa najboljeg interesa deteta. I roditelji i škola su se po ovom pitanju obratili Ministarstvu prosvete. Pored ove akcije organizacija civilnog društva, roditelji su i uložili žalbu na ovo rešenje Opštinskom veću, sa predlogom da se izmeni ili ukine, te da se U. omogućí školovanje pod jednakim uslovima kao i ostaloj deci. Krajem septembra je doneto drugostepeno rešenje kojim je poništeno prvobitno rešenje i U. je upućen na školovanje u redovnu školu.

Dečak J. S.

Osmogodišnji J. S. iz opštine Kula je 2007. godine upisan u prvi razred redovne osnovne škole. Prethodno je J. išao na Komisiju za pregled dece ometene u razvoju, i po rešenju Komisije je upisan u redovnu školu. Učiteljica je prihvatila dečaka, individualizovala program obrazovanja i uspešno saradivala sa roditeljima. Uspostavio je dobar odnos sa drugarima iz odeljenja. Ipak, i pored rešenja Komisije, već na početku školske godine stručna služba škole je roditeljima iznela stav da J. S. ne treba da pohađa redovnu školu,

uz obrazloženje da škola još uvek nije spremna za inkluziju, kao i da zakonom to nije jasno definisano, odnosno da je inkluzivno obrazovanje u Srbiji još uvek pitanje „dobre volje“ škole. Po ovom pitanju i škola i roditelji su se obratili Ministarstvu prosvete, koje je školi savetovalo da dečak nastavi obrazovanje u redovnoj nastavi uz prilagođen sadržaj i metode rada. Za dečaka je izrađen individualni obrazovni plan uz pomoć stručnjaka/kinja iz specijalne škole, ali roditelji nisu pozvani da učestvuju u izradi IOP. Međutim, i pored ovih saznanja, stručna služba škole analizira i negativno ocenjuje njegov uspeh na kraju školske godine (2007/08). Od roditelja je traženo da potpišu individualni obrazovni program, u čijoj izradi nisu učestvovali niti su konsultovani, i gde na kraju stoji napomena „ukoliko dete ne savlada dati program upućuje se na razvrstavanje ili kategorizaciju nadležne komisije u Kuli“. Roditelji su odbili da potpišu ovaj individualni obrazovni program. Tražili su od škole da naprave individualni plan u skladu sa potrebama J., a ne da ga procenjuju u odnosu na plan koji nije po njegovoj meri. Po pitanju daljeg obrazovanja dečaka, i škola i roditelji su se obratili pismom ministru prosvete. Juna 2008. godine je iz Ministarstva stigao pozitivan odgovor u vezi nastavka redovnog školovanja J. i savetovalo se da škola prilagodi sadržaj i metode rada. Iako je pozitivan odgovor stigao, na kraju prvog tromesečja nove školske godine (2008/09) škola je opet porodicu savetovala da dečaka upišu u specijalnu školu. Roditelji nisu pristali, pa je J. upisan u drugi razred redovne škole. Međutim, pristup u radu nije promenjen, odnosno bilo je mnogo teškoća da se sa J. radi po individualizovanom a ne po redovnom programu za drugi razred. Kada su roditelji podsetili školu na pismo Ministarstva prosvete u kojem je data podrška inkluzivnom/redovnom obrazovanju, u školi su ih obavestili da će zatražiti mišljenje ponovo, jer preporuka Ministarstva (po

navodima pedagoškinje škole) važi samo godinu dana. Na kraju prvog tromesečja je J. ocenjen sa tri nedovoljne ocene uz obrazloženje da nije savladao redovan program. Roditelji su tada odlučili da se obrate Prosvetnom inspektor. Tada su saznali da mu se škola već obratila telefonom, upravo zbog slučaja njihovog sina. Usledio je sastanak inspektora prvo sa nadležnima u školi, pa onda i sa roditeljima. Osim pisma inspektor, roditelji su uputili pismo slične sadržine direktorki škole i školskom odboru. Prosvetni inspektor je posredovao u razrešavanju ovog problema, objasnio je situaciju i nadležnima u opštinskoj upravi i dobio uveravanja da će opština Kula pomoći školi u sprovođenju inkluzivnog obrazovanja. Konačno, pred kraj novembra 2008. godine, inspektor je organizovao sastanak na kojem su prisustvovali roditelji, učiteljica, psihološkinja, pedagoškinja i direktorka škole. Posle višesatnog sastanka, postignut je dogovor da J. nastavi redovno školovanje u da će se u drugom polugodištu izraditi individualni obrazovni program za njega.

Dečak H. P.

U novembru ove godine Inicijativi za inkluziju se obratila porodica P. iz opštine Prijepolje sa molbom za pomoć oko ostvarivanja prava na obrazovanje njihovog sina H. On je devetogodišnjak kod kojeg je razvoj govora tekao nešto sporije zbog čega su se roditelji obratili logopedu iz Doma zdravlja još kada je imao četiri godine, ali su bili odbijeni jer on nije „izvršavao naredbe“, odnosno, nije bio u stanju da izgovori to što se od njega tražilo na vežbama. Maja 2003. godine je počeo da ide na logopedске vežbe, a krajem iste godine su ga roditelji upisali u zabavište.

Odmah nakon upisa, logoped iz Doma zdravlja dolazi u zabavište i upoznaje vaspitačice sa njegovim problemom. Od tada ga vaspitačice izdvajaju u posebnu prostoriju, da se

tamo sam igra, vozi bicikl... Ta situacija je trajala pola godine, i pošto roditelji nisu naišli na razumevanje i spremnost na saradnju – ispisuju ga juna 2004. godine. Dve godine kasnije, H. kreće u predškolsko, u isto zabavište. Ista situacija se ponavlja, od prvog do poslednjeg dana je izolovan i sam sa gomilom igračaka, dok ostala deca rade pripremnu nastavu u skladu sa predškolskim programom. Školske 2007/08. nisu hteli da ga upišu u redovnu školu kojoj pripada, već su roditeljima predložili upis u specijalno odeljenje. Roditelji su to odbili i upisali ga redovno u jednu prigradsku školu, gde su bili lepo primljeni, ali posle toga im je na početku školske godine stavljeno do znanja da je H. primljen samo „na probu“, da žele da mu se izvrši kategorizacija, kao i da „ima još škola gde bi mogao da se upiše“. Ipak je završio prvi razred, iako je u toku školske godine imao manje od 20% nastave, odnosno, pohađao je časove srpskog i matematike nasamo sa učiteljicom, dok ostale predmete nije imao. Pored toga, za sve to vreme imao je redovno časove kod logopeda i časove računara. Mnogo puta u toku školske godine roditeljima bi javili telefonom iz škole da dete ne dovode, jer imaju nekih drugih obaveza. Takve pauze su ponekad trajale i po desetak dana, a kada su na kraju godine roditelji uzeli đачku knjižicu nije bio upisan ni jedan izostanak sa nastave.

Nezadovoljni kvalitetom i ishodom obrazovanja, roditelji su odlučili da pokušaju ponovo upis u matičnu osnovnu školu. Napisali su molbu da H. ponovo prime u prvi razred, jer su smatrali da nije stekao dovoljno znanja da može da se uključi u drugi razred.

Medutim, pred sam polazak u školu, roditelji su obavesteni da ne može da se upiše ponovo u prvi razred jer u njegovoj đачkoj knjižici piše da je on sve savladao i da je spreman za dalje obrazovanje. Tako je H. upisan u drugi razred, uključen je u odeljenje i ide na nastavu sa ostalom decom.

Prva dva meseca su prošla u dobroj atmosferi, čak je i majki dozvoljeno da sedi u odeljenju kako bi mu pomogla da se što bolje uklopi i navikne na novu sredinu. Posle dva meseca, iz roditeljima neobjašnjivih razloga, situacija počinje ozbiljno da se pogoršava; škola je odlučila da majka ne dolazi više na nastavu, učiteljica utiče na ostale vršnjake da se ne druže sa njim, a na časovima srpskog jezika dobijaju od učiteljice kao zadatak da pišu rečenice tipa „H. ne zna da čita“. Na časovima mu se ne posvećuje pažnja uopšte, čak mu se ne dozvoljava da radi fizičko sa ostalom decom. Roditelji se protive ovakvom tretmanu, ali im prvo na Savetu roditelja predlažu da ga prebace u specijalno odeljenje, a posle njihovog odbijanja, direktor predlaže da ga potpuno ispišu iz škole. Škola je podnela zahtev za kategorizaciju, koja još uvek nije urađena jer roditelji pokušavaju da obezbede ostvarivanje prava na obrazovanje svom sinu, bez diskriminacije. Na inicijativu organizacije VelikiMali, decembra 2008. godine Koalicija nevladinih organizacija je uputila pismo podrške porodici P., koje je upućeno i školi, lokalnim vlastima, školskoj upravi i Ministarstvu prosvete Republike Srbije. Ministarstvo je i ovog puta dalo pozitivne preporuke u vezi sa nastavkom redovnog obrazovanja i predložilo da se za uvede asistent u nastavi kojeg bi delom finansirala opština, a delom Ministarstvo.

Devojčica I. G.

I. G. iz opštine Opovo je pohađala integrativni vrtić u Pančevu, a zatim je bila uključena u redovnu vrtićku grupu prvo uz asistenta a kasnije samostalno. Redovnu predškolsku vrtićku grupu pohađala je dve godine. U matičnoj redovnoj školi u mestu stanovanja upućena je u specijalnu školu u Pančevu i na ponovnu procenu Komisije za pregled dece omeštene u razvoju. U komunikaciji sa Inicijativom za inkluziju VelikiMali roditelji su se odlučili za obrazovanje u mestu gde

porodica živi. Početkom juna 2008. godine je organizovan sastanak sa direktorkom, pedagoškinjom, psihološkinjom, učiteljicom iz specijalnog odeljenja, učiteljicom iz redovnog odeljenja i stručnjakinjama Inicijative za inkluziju VelikiMali, na kojem je pokušano da se iznađe rešenje za njeno redovno školovanje. Iako je sastanak ulivao nadu, na kraju je direktorka ipak procenila da je nemoguće pružiti joj potrebnu podršku. Na početku školske godine I. je uključena u specijalno odeljenje redovne škole, ali su roditelji obavesteni da mora da ide na ponovnu kategorizaciju jer je na prethodnom pregledu komisije kategorisana kao „umereno ometena“, a specijalno odeljenje u redovnoj školi je registrovano samo za decu sa dijagnozom lake mentalne ometenosti. Posle toga je škola uputila zahtev Komisiji za pregled dece ometene u razvoju, na koju je I. otišla. Kako su roditelji tada obavesteni, „pravi“ upis u specijalno odeljenje je moguć tek posle rešenja ove Komisije. Na Komisiji su potvrdili da da se devojčica razvrstava u kategoriju dece sa umerenom mentalnom ometenošću. Takođe su naveli da od škole zavisi da li hoće da je zadrže sa tom dijagnozom u specijalnom odeljenju i da može da bude problema ako dođe inspekcija. S druge strane, ako joj promene dijagnozu u kategoriju lake ometenosti u mentalnom razvoju, izgubiće pravo na naknadu za tuđu negu i pomoć i pravo na uvećani dečiji dodatak. Majka kaže da je bila jako iznenađena ovakvim stavom, da je mislila da njena ćerka dobija materijalnu pomoć koja joj je potrebna da bi se osposobila za budući život i da ne razume kako je to povezano. Takođe joj je bilo žao što lekari/ke na Komisiji nisu videli I. sveske i radne sveske koje je radila u predškolskom. U međuvremenu (pre dobijanja rešenja Komisije), roditelji su obavesteni da I. više ne može da pohađa specijalno odeljenje, da tamo nemaju uslova da rade sa njom, jer već imaju šestoro dece različitog uzrasta. Obavešteni su i da će, ukoli-

ko Komisija uputi I. u specijalnu školu, odnosno u specijalno odeljenje oni onda biti u mogućnosti da naprave dva manja specijalna odeljenja i time omogućiti I. da se uključi.

Polovinom oktobra roditelji su dobili rešenje Odeljenja za opštinske i skupštinske poslove, javnu upravu i društvene delatnosti opštine Opovo kojim je I. upućena u dnevni boravak u Sefkerinu, odnosno, **isključena je čak i iz specijalnog obrazovanja.**

Uz podršku organizacije VelikiMali, roditelji su na ovo rešenje uložili žalbu, ali odluku po žalbi nisu dobili do momenta pisanja ovog izveštaja. U međuvremenu, I. pohađa dnevni boravak pri specijalnom odeljenju i potpuno je isključena iz bilo kog oblika obrazovnog sistema.

Zdravstvo

„Svako ima pravo na zaštitu svog fizičkog i psihičkog zdravlja.“²⁴

Pre dve godine smo u izveštaju o diskriminaciji u Srbiji pisali o mladiću Ž. R. koji sa majkom živi u Pančevu. Osim što sada ima 23 godine, njegova situacija se nije bitno izmenila. Mladić ima ozbiljnih teškoća u funkcionisanju i ima epilepsiju, ali i dalje nije dobio zvaničnu dijagnozu, već samo opis stanja. Nemanje dijagnoze je dovelo do toga da Ž. R. nije član nijednog udruženja osoba sa hendikepom, a porodica ima velikih teškoća da ostvari svoja prava s obzirom da po prevladavajućem medicinskom modelu u Srbiji realizacija prava zavisi od postojanja dijagnoze, a ne od potreba jedne osobe. Najveći problem sa kojim se porodica R. trenutno suočava je nedostatak finansijskih sredstava za terapiju koja je Ž. potrebna da bi

---

24 Ustav Republike Srbije, član 68, stav 1 (*Službeni glasnik*, br. 83/06).

ostao u životu. Ukupna primanja su im 32.000,00 dinara (dodatak za tuđu negu i pomoć, penzija koju Ž. prima od oca koji je preminuo kada je Ž. bio još beba i majčina naknada zarade, koja je na bolovanju već 16 meseci od kada joj je dijagnostikovano karcinom). Od raspada Jugoslavije majka je primorana da kupuje lekove koji su Ž. potrebni, jer se ne proizvode u Srbiji. Do avgusta prošle godine je ove troškove uspevala da povremeno refundira preko Republičkog Fonda za zdravstveno osiguranje, filijala Pančevo, uz velike teškoće ponekad, ali to više ne uspeva. Trenutno je za Ž. lekove potrebno 33.000,00 dinara mesečno. Lekovi su prepisani od strane konzilijuma lekara sa VMA, majka ih nabavlja iz inostranstva i kada se obratila prvostepenoj komisiji Republičkog Fonda za zdravstveno osiguranje u Pančevu, zahtev joj je odbijen uz obrazloženje da zdravstvena ustanova tercijarnog nivoa ima pravo da prepíše lekove koji se ne nalaze na Listi lekova, ali da je u obavezi da te lekove nabavi za pacijenta/kinju. Na ovo je uložen prigovor drugostepenoj komisiji, ali je i prigovor odbijen iz istog razloga. Nakon toga je majka dobila pisani dokument sa VMA (zdravstvena ustanova tercijarnog nivoa) da su njenom sinu neophodni ti lekovi da bi ostao u životu, ali da u toj ustanovi nisu u mogućnosti da lekove nabave. Usledio je još jedan zahtev za refundaciju troškova prvostepenoj lekarskoj komisiji, pa je zahtev još jednom odbijen, pa prigovor drugostepenoj lekarskoj komisiji, na koji još uvek nije stigao odgovor u vreme pisanja ovog izveštaja. Ukoliko zahtev ponovo bude odbijen, majka će biti primorana da podnese tužbu sudu, a u međuvremenu će morati i dalje da se snalazi kako da obezbedi dodatna sredstva za lekove, kao i za minimum egzistencije koji im je potreban da prežive.

Ovo je samo jedan od mnogobrojnih problema sa kojima se porodica R. susreće svakodnevno. Pored nedostatka novca, problemi porodice R. su i isključenost iz obrazovanja,

nepostojanje sistema socijalne podrške koji bi bio adekvatan za ovog mladića, kao i potpuno nepostojanje servisa koji bi podržali u lokalnoj zajednici mlade sa funkcionalnim smetnjama.

(De)institucionalizacija/Pravo na život u porodici

Kada je u pitanju položaj dece i osoba sa invaliditetom u ustanovama socijalne zaštite za dugotrajan smeštaj, kraj 2007. godine i 2008. godinu je obeležio izveštaj „Mučenje kao lečenje – segregacija i zloupotreba dece i odraslih sa posebnim potrebama u Srbiji“²⁵, koji je izradila organizacija Mental Disability Rights International (MDRI) i objavila javnosti u Srbiji na konferenciji za štampu održanoj 14. novembra 2007. godine, o čemu je već pisano u prošlogodišnjem izveštaju Koalicije protiv diskriminacije. U toku ove godine, veća medijska pražnja je posvećena raspravama o realizaciji prava i diskriminaciji nad decom i osobama sa invaliditetom koji su smešteni u ustanove socijalne zaštite. Iako je veoma važno bilo otvaranje teme o kojoj se uglavnom ćutalo, utiska smo da je potrebno posvetiti još više pažnje osnovnom problemu – pravu na život u porodici/zajedici s jedne strane, kao i jako lošem položaju i kršenju prava dece i odraslih sa invaliditetom u ovakvim ustanovama, s druge strane.

Pozivajući se na reformu sistema socijalne zaštite i ključne nacionalne dokumente²⁶ – Strategiju za smanjenje siro-

---

25 Izveštaj na srpskom i engleskom jeziku, fotografije i film su dostupni na website-u www.mdri.org, a izveštaj na srpskom je dostupan i website-u www.velikimali.org

26 Ministarstvo rada i socijalne politike, Obaveštenje ustanovama socijalne zaštite, http://www.minrzs.gov.rs/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=545&Itemid=197

maštva, Nacionalni plan akcije za decu i Strategiju razvoja socijalne zaštite – kojima se definišu osnovni principi i pravci razvoja u oblasti socijalne zaštite, doneta je²⁷ Odluka o mreži ustanova socijalne zaštite, koja je stupila na snagu 20. maja 2008. godine.

Na inicijativu organizacije Mental Disability Rights International, grupa od 26 organizacija civilnog društva, u okviru koje su i Inicijativa za inkluziju VelikiMali i članice Koalicije protiv diskriminacije, uputila je pismo Ministarstvu rada i socijalne politike, Sektoru za brigu o porodici i socijalnu zaštitu sa nedoumicama u vezi pomenute odluke i dodatnim pojašnjenjima u vezi sledećih odredbi:

1. U tački 6. Odluke navodi se: „*Ustanove socijalne zaštite za smeštaj dece i omladine ometene u razvoju, duševno obolelih lica, odraslih invalidnih lica i mentalno nedovoljno razvijenih odraslih lica dužne su da, u roku od tri godine od dana stupanja na snagu ove odluke, usklade broj i strukturu zaposlenih i broj i strukturu korisnika sa kapacitetima utvrđenim ovom odlukom*“.

Poznata je činjenica da je u najvećem broju ustanova smešteno više korisnika/ca nego što kapaciteti dozvoljavaju. Međutim, ova odluka takođe znači da se kapacitet ustanova za smeštaj dece i osoba sa invaliditetom – te samim tim i broj korisnika na smeštaju – neće smanjivati već samo usklađivati sa propisanom. Nije najjasnije na koji način ova odluka olakšava i podržava deinstitutionalizaciju i transformaciju ustanova socijalne zaštite.

2. Iako se navodi da je kapacitet ustanova određen „u skladu sa već postignutim rezultatima reforme sistema socijalne zaštite, realnim potrebama i opredeljenjem za primenu manje restriktivnih mera zaštite koji se ogledaju, pored

---

27 Službeni glasnik RS, br. 51/08,

ostalog, u znatnom smanjenju broja korisnika u ustanovama za decu“, primetili smo da kapacitet u Ustanovama socijalne zaštite za smeštaj dece i omladine ometene u razvoju prema podacima u tabeli **nije smanjen u odnosu na aktuelno stanje**. Naravno, izražavamo zabrinutost ukoliko je planirano da on ostane nepromenjen u naredne tri godine.

3. Na osnovu tabelarnog prikaza priloženog uz Odluku, u Domu za smeštaj odraslih lica u Kulini trebalo bi da dođe do značajnog smanjenja kapaciteta (sa 560 na 300 korisnika).

Međutim, Odluka ne navodi na koji način će se ispoštovati ovo drastično smanjenje kapaciteta i koju grupu korisnika/ca će ono obuhvatiti, odnosno da li se odnosi samo na decu ili i na odrasle korisnike. Ukoliko se ovo smanjenje odnosi na decu, ostaje pitanje da li će deca i mladi koji se trenutno nalaze na smeštaju zajedno sa odraslim osobama u drugim institucijama biti od njih razdvojeni. Takođe, ostaje nejasno gde će korisnici/ce izmešteni iz ustanove biti smešteni – u lokalnoj zajednici ili u nekoj drugoj instituciji.

4. Sa druge strane, zabrinjava činjenica da u ostalim ustanovama za odrasla lica ometena u mentalnom razvoju, kao i ustanovama za duševno obolela lica, neće doći do značajnijeg smanjenja kapaciteta, naročito kada su u pitanju ustanove veoma velikog kapaciteta poput Zavoda za smeštaj odraslih lica „Male pčelice“, gde, na osnovu poređenja podataka iz poslednjeg izveštaja Ministarstva i onih prikazanih u tabeli, uopšte neće doći do smanjenja kapaciteta.

To nas navodi na zaključak da odrasla lica sa intelektualnim teškoćama i duševno obolela lica neće biti obuhvaćena procesom deinstitutionalizacije.

5. U skladu sa tačkom 7. Odluke, u Obaveštenju se navodi: „Vlada, odnosno nadležni organ autonomne pokrajine, doneće akt o osnivanju novih ustanova socijalne zaštite za smeštaj korisnika, u skladu sa Odlukom, do kraja 2008. go-

dine, sa početkom rada tih ustanova od 01.01.2009. godine, pri tome imajući u vidu zakonske mogućnosti obezbeđivanja sredstava u budžetu Republike za osnivanje i početak rada novo-osnovanih ustanova“.

Nažalost, najavljeni akt o osnivanju novih ustanova otvara mogućnost za povećanje broja korisnika na institucionalnom smeštaju i ne vidimo na koji način takav akt podržava proces deinstitutionalizacije.

Koalicija organizacija civilnog društva na ovo pismo, koje je upućeno Ministarstvu rada i socijalne politike RS u septembru 2008. godine, još uvek nije dobila odgovor.

Mediji

„Zajemčena je zaštita podataka o ličnosti.“²⁸

Iako Inicijativa za inkluziju VelikiMali nije tokom 2008. godine radila na temeljnom praćenju medija, iz prikupljenih novinskih članaka i priloga prepoznavamo da se sve više izveštava o problemima i temema vezanim za decu i osobe sa invaliditetom. Međutim, način izveštavanja i odabir tema je i dalje veoma stereotipan, često neadekvatan i diskriminativan.

Izdvajamo jedan slučaj koji je u novembru 2008. godine potresao Srbiju i koji predstavlja jasno kršenje prava deteta. U novembru je u medijima objavljena vest da je petnaestogodišnja devojčica A. M, nakon zlostavljanja od strane oca i bekstva od kuće, pronađena u Beogradu i smeštena u prihvatilište. Devojčica je bivša korisnica jednog doma za dugotrajni smeštaj, a njen lik i ime su od ranije poznati javnosti zbog medijske kampanje za sakupljanje sredstava za renovi-

---

28 Ustav Republike Srbije, član 42, stav 1 (*Službeni glasnik*, br. 83/06).

ranje doma. Još tada je identitet devojčice zloupotrebljen i to u svrhu sakupljanja novca a u samom reklamnom spotu stavljena je u ponižavajući i nepovoljan položaj. Devojčicu su nakon kampanje roditelji odveli kući gde je godinama trpela zlostavljanje, a osobe zadužene za ovu porodicu zaposlene u Centru za socijalni rad Savski venac nisu ni prepoznale zlostavljanje, niti su pokrenule bilo kakav postupak. Štaviše, u nekoliko izvora se navodi da su socijalni radnici od 2006. do 2008. godine samo nekoliko puta obilazili porodicu. Nakon što je devojčica pobjegla od kuće i njena priča postala javna, ocu je određen jednomesečni pritvor i pokrenuta je istraga zbog sumnje da je počinio krivično delo silovanja i zapuštanja i zlostavljanja maloletnog lica. Povodom ovog događaja izazvana je velika medijska bura koja je obilovala senzacionalizmom i kršenjem zaštite identiteta maloletne devojčice. Ne samo da je otkriven identitet maloletne devojčice, već je objavljana i njena fotografija, a od ostalih podataka saznali smo i: ime oca, majke, koliko ima braće i sestara, gde živi, kako izgleda kuća (u nekoliko listova objavljena je i fotografija), gde je pronađena, gde je smeštena (pun naziv i adresa prihvatilišta), kakvi su nalazi ginekološkog pregleda (vrsta povreda, izjave o sumnjama u povrede, starost povreda, itd). Takođe, mnogo se spekulisalo i sa tvrdnjama da devojčica ne govori istinu, a navođene su reči roditelja kao i portparolke Centra za socijalni rad. Jedan od najučestalijih razloga za sumnju u devojčicine reči je činjenica da ima smetnje u razvoju. U listu „Alo“, od 21.11.2008. godine, Snežana Jovanović, sestra u Domu za decu ometenu u razvoju „Kulina“, priseća se perioda provedenih čuvajući A. Ona kaže da je bila iznenađena kada je čula da je devojčica ispričala da ju je otac zlostavljao. „Ona je tada bila mala devojčica. Volela je da bude sama. Nije mnogo kontaktirala sa nama. Uglavnom se krila ispod stola, sedela u nekom uglu. Iskreno, malo mi je

nelogična priča da ju je otac zlostavljao. Malo mi je neverovatno, imajući u vidu da su to deca koja vole da maštaju“.

Ova priča pokazala je zaista nizak nivo profesionalizma, i kod stručne javnosti i kod medija.

Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) je 20. novembra 2008. godine uputilo oštru kritiku dnevnom listu „Alo“ i televiziji B92 zbog grubog kršenja novinarske etike objavljivanjem materijala o zlostavljanju devojčice A. M. U saopštenju NUNS-a je navedeno da je, osim objavljivanja fotografije sa markiranim očima na naslovnoj strani, list Alo 20. novembra u naslovu i pratećem tekstu istakao da je devojčica bila zaštitno lice kampanje za brigu o štíćenicima Doma Kulina, čime je otkriven identitet žrtve. „Nažalost, i TV B92 je u jučerašnjim informativnim emisijama ponovio istu grešku, naveo je NUNS. Alo i B92 „prekršili su Zakon o javnom informisanju koji propisuje da se „maloletnik ne sme učiniti prepoznatljivim u informaciji koja je podesna da povredi njegovo pravo ili interes, kao i da javna glasila moraju „posebno voditi računa da sadržaj javnog glasila i način distribucije ne naškode moralnom, intelektualnom, emotivnom ili socijalnom razvoju maloletnika“, naveo je NUNS. Kodeks novinara Srbije propisuje obavezu novinara „da poštuje i štiti prava i dostojanstvo dece, žrtava zločina“, „tim pre što je u ovom slučaju reč o detetu ometenom u razvoju, a tekst u listu Alo i prilog na B92 pojavili su se baš na Svetski dan deteta, podsetio je NUNS.

UDRUŽENJE STUDENATA S HENDIKEPOM

Diskriminacija prema osobama sa hendikepom u 2008. godini

Udruženje studenata sa hendikepom, kao i prethodnih godina i tokom 2008. bavilo se praćenjem diskriminacije prema osobama sa hendikepom i pružanjem adekvatne podrške diskriminisanim osobama.

Pored toga, primeri diskriminacije često su iznošeni u javnost sa ciljem da se ukaže na izuzetno visok nivo diskriminacije prema ljudima sa hendikepom, kao i da se utiče na promenu stavova društva prema osobama sa hendikepom.

Rađena je i analiza štampanih medija gde smo pokušali da utvrdimo na koji način mediji izveštavaju kada su u pitanju osobe sa hendikepom, koju terminologiju koriste i o kojim temama se najviše govori a u vezi su sa osobama koje imaju različite tipove hendikepa.

Primeri diskriminacije i reagovanja udruženja studenata sa hendikepom

Izvršna direktorka Udruženja studenata sa hendikepom Ljupka Mihajlovska susrela se očiglednim vidom diskriminacije kada je trebalo da otputuje avionom u Sarajevo. Kompanija preko koje je putovala, i čiji su zaposleni počinioci diskriminacije jeste domaća kompanija JAT. Naime, službe-

nici ove aviokompanije zahtevali su od Ljupke da poseduje izveštaj lekara u kome se napominje da ona može nesmetano putovati avionom bez obzira na to što je korisnica kolica. Takođe su od Ljupke tražili da potpiše dokument kojim ona svojim potpisom potvrđuje da će sama snositi odgovornost ukoliko je zaposleni u JAT-u ispuste prilikom transporta u avion, kao i da snosi odgovornost za bilo koju neprijatnost koja se dogodi tokom leta. Ljupka je pokušala da ubedi zaposlene da joj lekarski izveštaj niko nikada nije tražio. Zatim je došla aerodromska lekarka koja je tvrdila da mora da obavi pregled kako bi ustanovila da li Ljupka može da leti avionom. Tu se jasno vidi diskriminacija po osnovu hendikepa, jer se to od Ljupke tražilo samo zbog toga što se vidi da ona ima hendikep, ali ako se uzme u obzir da ostali putnici ne moraju posedovati lekarski izveštaj, a mogu biti zdravstveno ugroženi a da se to fizički ne ispoljava, jasno je da je diskriminacija počinjena isključivo na osnovu vidljivog hendikepa. Nakon mukotrpnog ubeđivanja, „doktorica je ustanovila da Ljupka može da putuje bez izveštaja lekara specijaliste“ i to samo zahvaljujući tome što je sa njom putovalo još dvoje ljudi.

Taman kada smo pomislili da je maltretiranje, u bukvalnom smislu, gotovo, nailazi se na sledeći problem. Pre prolaza kroz kapiju koja vodi do aviona od Ljupke se traži da potpiše drugi pomenuti dokument. Ona odbija da to uradi sa obrazloženjem da ne vidi kakve posledice ona može prouzrokovati tokom leta i da joj nije jasno zbog čega sama treba da snosi odgovornost ukoliko je radnici ispuste prilikom transporta u avion. Ukoliko je to pravilo, zaključujemo da se u ovoj aviokompaniji prtljag tretira bolje nego osoba sa hendikepom. Nakon pretnje da neće moći da uđe u avion, Ljupka ipak potpisuje dokument rešena da reaguje čim se vrati sa puta.

Na konferenciji za novinare, Ljupka obaveštava javnost o tome šta se dogodilo i ukazuje da i druge institucije od javnog značaja diskriminišu osobe sa hendikepom. Mediji su

izuzetno bili zainteresovani da izveštavaju o tome, verovatno ne zbog toga što je u pitanju diskriminacija, već što to čini jedna ugledna i jedina domaća kompanija.

Blic / tiraž: 165000 / period: dan, 1 / 3.7.2008 / strana: 20

■ KOMPANIJA „JAT“

Tražila od svih osoba sa invaliditetom da potpišu da preuzimaju odgovornost u slučaju pogoršanja njihovog zdravstvenog stanja tokom leta.

Danas / tiraž: 30000 / period: dan, 1 / 4.7.2008 / strana: 1

Predsednica Udruženja studenata s hendikepom kaže za Danas da je više puta morala da potpiše Jatov obrazac namenjen bolesnim putnicima

Nema opravdanja za diskriminaciju

Beograd - Nacionalna aviokompanija Jat ervežz propisala je da osobe s invaliditetom neposredno pre ukrcajanja u avion moraju da potpišu Izjavu o obeštećenju u vezi s prevozom bolesnika Jatom; u kojoj se doslovno kaže da „dole potpisani oslobada Jat, njegovo osoblje i agente svake odgovornosti za moguće pogoršanje zdravstvenog stanja koje bi moglo da usledi zbog prevoza avionom, čak i ako bi takvo pogoršanje nastalo zbog preduzetih mera ili specifične usluge od strane Jata u vezi s prevozom“.

Ljupka Mihajlovska, predsednica Udruženja studenata s hendikepom, koja je u više navrata bila prinudena da potpiše ovaj obrazac diskriminatorne sadržine, navodi da nijedna druga aviokompanija ne traži od putnika s invaliditetom da potpisuju sličan dokument, što je Danas u potvrdilo nekoliko svetskih avioprevoznika.

Čak i u slučaju da vas osoblje Jata ispusti prilikom ukrcajanja, odgovornost za tako nešto biće na vama - objašnjava Mihajlovska. **I. Živanović**

Strana 4

Predsednica Uдруženja studenata s hendikepom kaže za Danas da je više puta morala da potpiše Jатов obrazac namenjen bolesnim putnicima

Nema opravdanja za diskriminaciju

NAŠA PRIČA

Beograd - Osobe s invaliditetom nailaze na brojne prepreke u svakodnevnom životu i veoma često su žrtve diskriminacije, ali je veoma neobična činjenica da je onaj ko diskriminiše najveća aviokompanija jedne države. Naime, JAT erveje propisao je da osobe s invaliditetom neposredno pre ukrcavanja u avion treba da potpišu listu o obeštećenju u vezi s prevozom bolesnika Jatom, u kojoj se doslovno kaže da „dole potpisani osobe da JAT, njegovo osoblje i agente svake odgovornosti za moguće pogoršanje zdravstvenog stanja koje bi moglo da usledi zbog prevoza avionom, čak i ako bi takvo pogoršanje nastalo zbog preduzetih mera ili specifične usluge od strane Jata u vezi s prevozom“.

U formularu se dalje navodi da se „dole potpisani obavezuje da podmiri sve dodatne troškove koji mogu da nastanu zbog prevoza i odgovoran je za bilo kakvu štetu koju proizvode Jatu ili trećim licima za vreme leta“. Pristane, dokument ni na koji način ne specifikuje kakvu bi štetu osoba s invaliditetom mogla da učini Jatu ili „trećim licima“, kao ni to zašto takve ili sličnu štetu ne bi mogla da načini neka druga osoba koja koristi usluge ove aviokompanije.

GRADANKA OPTUŽUJE JAT DEMANTUJE

U oblasnicima koje nam je poslala Zeljka Stojanović iz Službe za informisanje Jata tvrdi se da je „JAT airways uvek imao humani odnos prema invalidima, što dokazuje brojne grupe invalida, a u svom ređu distributora i paraplegičara, koje godinama prevozi na našim letovima, najčešće za Mostovu i Skoplje“ i dodaje se da se „hendikepiranim

ljudima uglavnom prodaju karte s popustom“.

U Jatu insistiraju da navedeni dokument nije u upotrebi od 2003. i da „nikada nije korišćen za hendikepirane osobe, što se vidi iz strogih Jatovih procedura, zasnovanih na međunarodnim vazduhoplovnim pravim aktima“. Međutim, dokument koji je Danasu dostavila Ljupka Mihajlovska, predsednica Uдруženja studenata s hendikepom, datiran je na 2. jun 2008. godine.

Mihajlovska kaže za Danas da je u više navrata bila prisiljena da potpiše obrazac diskriminatorske sadržine i ističe da se u Jatu „bolje postupia s priljagom nego sa osobama s invaliditetom“.

Ona navodi da je u poslednjem slučaju, 2. juna, odbila da potpiše sporni dokument, za šta ima i više svedoka.

„To nije već duže vreme, ali pošto često putujem, pristajala sam da potpišem taj dokument u kome deciderano stoji da osoba s invaliditetom snosi odgovornost za ono što joj se može dogoditi u avionu. Čak i u slučaju da va osoblje ispušti prilikom ukrcavanja, odgovornost za takvo nešto biće na vama - objašnjava Mihajlovska.“

Ona ističe da, na osnovu njenog iskustva, nijedna druga aviokompanija ne traži od putnika s invaliditetom da potpišu sličan dokument. Mihajlovska tvrdi da je Montenegro Ervajns imao sličnu praksu, ali je ona ukinita pod pritiskom javnosti. Ona kaže da mnoge aviokompanije traže

od putnika s invaliditetom da se podvrgnu lekarskom pregledu, ali da u takvoj proceduri nema mnogo toga što bi bilo sporno.

BEZ FORMULARA U STRANIM KOMPANIJAMA

Kako Danas saznaje u velikim zapadnim aviokompanijama raista ne postoji praksa da se od osoba s invaliditetom zahteva da potpišu bilo kakav dokument koji bi ih stavljao u podređen položaj u odnosu na druge putnike.

Jelena Pajović iz kompanije Er France-KLM objasnila je za Danas da ta kompanija ima posebnu službu pod nazivom Saftir koja se brine o osobama s invaliditetom.

„Kada se osoba s invaliditetom ukrcava u avion, svi daju odgovornost snosi kompanija. Od putnika se ne zahteva da potpišu bilo kakav dokument kojim bi se odgovornost prebacivala na njih - ističe Pajovića.“

Na osnovu informacija koje nam je dostavila Jelena Obradović, zahteva u Britni Erveje za osobe s invaliditetom, ni ova kompanija ne zahteva potpisivanje bilo kakvog dokumenta, već obezbeđuje svu neophodnu pomoć putnicima s invaliditetom koja uključuje pomoć pri kretanju na aerodromu i prilikom leta, kao i pomoć osobama oštećenog vida i sluhom. Na letovima u Velikoj Britaniji, ali i na nekim međunarodnim letovima, Britni Erveje dopušta putnicima oštećenog vida da u avion uvedu i pse vodilice.

Bolje postupati s priljagom nego sa osobama s invaliditetom: Ljupka Mihajlovska

U aviokompaniji Emirates su nam takođe rekli da se od putnika s hendikepom ne zahteva da potpišu bilo kakav diskriminatorski dokument.

KLASICAN SLUČAJ KRŠENJA PRAVA

Saša Gajin, koordinator Centra za unapređenje pravnih študija, tvrdi za Danas da su postupci Jata „klasičan slučaj diskriminacije, za koja se ne može naći nikakvo opravdanje“.

„Rudnici da u drugim aviokompanijama njema takve prakse, postupke Jata ne možemo prevesti nikakvim racionalnim razlozima. Reč je o bitno nacionalne aviokompanije, kojoj posebno ne sme biti dozvoljeno da pravi ovakvu vrstu razlike među putnicima - izričito je Gajin.“

Zamisljen da dokumentaristi tvrde Jata da se takav obrazac daje na potpisivanje isključivo bolesnicima, Gajin odgovara da „invaliditet nije medicinski fenomen, već funkcionalna onesposobljenost“ i da u najvećem broju slučajeva osobe s invaliditetom, odnosno korisnici invalidskih kolica, nisu bolesne. Prema njegovim rečima, diskriminacija na osnovu bilo kog lišnog svojstva je nedopustiva“.

„Sloboda kretanja je Ustavom garantovano pravo i ako nekome onemogućavate da se kreće: i si mu otežavate slobodu kretanja, vi ga diskriminišete, odnosno kršite njegova prava - zaključuje Gajin.“

Igor Živanović

Zaštitnik građana će pokrenuti postupak

Danas je o postupcima Jata obavestila Saša Janković, zaštitnik građana, koji je rekao da je „u „prilici otkrivanja stvar“ i da će ukoliko sa zakonom povereni postupak kako bi se sa adekvatnim načinom utvrdilo odgovorno stanje. Zbog specifične pozicije kojoj se nalazi posla koji obavlja, Janković nije lako da se uspešno uključuje u postupak da li je reč o diskriminaciji ili ne, kako se, postupak ličnog pokretanja se bi u samom trenutku podneo“. „Je tako je rekao, „Jad se stvarinja bi mogla da bude od izuzetnog značaja za osobe s invaliditetom“.

Nakon velikog pritiska medija i u saradnji sa novinarom lista Danas, obratili smo se Saši Jankoviću-Zaštitniku građana.

Zaštitnik građana je veoma brzo reagovao i poslao preporuku JAT-u. Iako su nakon toga u JAT-u tvrdili da će ukinuti te propise ubrzo se ponovo događa diskriminacija prema drugoj osobi sa hendikepom, koja se za razliku od situacije u kojoj se našla Ljupka dešava po različitom osnovu.

Zapravo, Snežana Jolić je pokušala da kupi kartu sa komjom bi otputovala u Holandiju tokom novogodišnjih praznika. U JAT-u joj je rečeno da po propisima koje ova kompanija ima osoba koja se ne kreće samostalno ne može putovati bez personalnog asistenta. Postavlja se pitanje osnovnog ljudskog prava a to je pravo na samostalno kretanje, odnosno da li po propisima

ove kompanije ukoliko osoba sa hendikepom želi sama da putuje i nema novca da plati i asistentu kartu ne može na put.

Revoltirana ovim odgovorom, Snježana se obratila stranoj aviokompaniji i bez ikakvih problema kupila kartu. Ipak Snježana se odlučuje da tuži JAT pozivajući se na Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom. Proces je u toku i nadamo se pozitivnom ishodu.

Danas / tiraž: 30000 / period: dan, 1 / 5.12.2008 / strana: 7
Jat obmanjuje putnike?

Putnica sa invaliditetom tužila nacionalnu aviokompaniju zbog diskriminacije

Jat obmanjuje putnike?

Snježana Jolić tvrdi da joj je uskraćeno

Ustavom garantovano pravo na slobodu kretanja

NAŠA PRIČA

Beograd - Snježana Jolić, žena sa invaliditetom i odbornica u Skupštini grada Beograda, podnela je tužbu protiv nacionalne aviokompanije Jat ervež zato što joj je uskratila Ustavom garantovano pravo na slobodu kretanja uslovom da može da putuje isključivo u pratnji druge osobe jer za kretanje koristi kolica.

Violeta Kočić-Mitaček, pravna zastupnica Snježane Jolić, kaže za *Danas*

laze na sajtu, ali taj „drugi pravilnik nije dostupan putnicima“, kaže ona.

Kada osoba sa invaliditetom planira da putuje njoj je dostupna jedna vrsta informacija, a kada dođe da kupi kartu ili ode na aerodrom suočava se s problemima. Tužba za diskriminaciju je podneta i u krajnjem slučaju očekujem da Jat na svoj sajt postavi prave informacije namenjene putnicima s invaliditetom - ističe Kočić-Mitaček.

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba s invaliditetom zabranjuje

Slučaj Ljupke Mihajlovske

Podsetimo, republički zaštitnik građana Saša Janković još sredinom avgusta utvrdio je da je Jat ervež diskriminisao putnicu sa invaliditetom Ljupku Mihajlovsku, zatraživši od nje da potpiše dokument kojim se Jat oslobađa odgovornosti za eventualno pogoršanje njenog zdravstvenog stanja. Nakon pisanja *Danasa* o tom slučaju, ombudsman Janković preporučio je Jatu da se javno izvini Ljupki Mihajlovskoj, ali do izvinjenja nikada nije došlo. Kako saznajemo, Jat odbija da se izvini jer nema zakonsku obavezu da postupa po preporukama zaštitnika građana.

da je analizom međunarodnih vazduhoplovnih propisa utvrdila da postoji mogućnost da se od pojedinih kategorija putnika zahteva da putuju s pratiocem, ali da je tužba ipak podneta. Ona navodi da je zbog pravnih nedoumica koje se odnose na ono što je propisano našim zakonom i pravilima Međunarodne asocijacije za vazdušni prevoz - IATA, odlučila da preformuliše tužbu.

Prema njenim rečima, informacije koje su dostupne javnosti na internet sajtu nacionalne aviokompanije nisu tačne. U poslovnicama Jata primenjuju drugačija pravila od onih koja se na-

diskriminaciju u vezi s prevozom, pod čime se podrazumeva „odbijanje da se preveze putnik s invaliditetom; odbijanje posade prevoznog sredstva da pruži fizički pomoć putniku s invaliditetom i utvrđivanje nepovoljnijih uslova prevoza za putnike sa invaliditetom, naročito uslova plaćanja“.

Zbog obaveze da ima ličnog pratioca, osoba sa invaliditetom mora da jatu plati dve putne karte i time snosi duple troškove prevoza, tako da cela priča ima i ekonomsku dimenziju.

I. Živanović,

Udruženju studenata sa hendikepom obratila sa majka deteta koje pohađa srednju medicinsku školu i otežano se kreće. Razlog obraćanja je taj da je dete trebalo da ide na maturalnu ekskurziju, međutim, direktorka Škole i vlasnica turističke agencije u čijem aranžmanu su deca putovala saopštili su majki da bi bilo bolje da dete ne ide sa njima na ekskurziju jer postoji mogućnost da detetov hendikep uspori tempo grupe koji je bio predviđen. Majka je donela izveštaj lekara specijaliste (obavezno za svu decu prema Zakonu o turizmu) u kojem je pisalo da dete može, uz pratnju majke da ide sa ostalom decom na put u tri evropske zemlje. Međutim, pomenuta škola i agencija se i dalje protive. Majka, ne znajući kome da se obrati dolazi u Udruženje.

Zatim je Udruženje pozvalo na sastanak direktorku Škole i vlasnicu Agencije i uz pružanje detaljnih informacija o pravima ljudi sa hendikepom, kao i ukazivanjem na Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom došlo se do odluke da će dete ipak ići na ekskurziju, što se i dogodilo.

ANALIZA MEDIJA

Prema materijalima agencije za praćenje i analizu medija „Media clipping“, Udruženje studenata sa hendikepom obradilo je objavljene tekstove u štampanim medijima i došlo je do sledećih podataka: Objavljeno je u 37 različitih listova preko 620 članaka, koji su se odnosili na osobe sa hendikepom. Listovi, koji su se najviše bavili ovim temama, jesu: Danas (133 članka), Blic (100 članaka), Večernje novosti (60 članaka), Glas javnosti (55 članaka), Politika (47 članaka). Oni listovi koji su ove teme obradili samo jednom su: Mikro, Realno!, Ekonometar, Status, Lisa, Story i drugi. Pored ovih listova i časopisa tu su još i: Dnevnik, Pravda, Kurir, Press, Pregled, Sportski žurnal.

Interesantno je da veći broj objavljenih članaka, približno 80%, govori o nerešenim pitanjima osoba sa hendikepom i o načinima na kojima se treba baviti ovom temom. U gotovo svim objavljenim člancima termini koji se koriste prilikom pisanja upotrebljeni su na pogrešan način. Govori se najčešće o invalidima, hendikepiranima, gluvima, slepima i slično, što navodi na to da osobe koje poseduju neki oblik hendikepa nemaju ni jednu drugu karakteristiku i lično svojstvo osim hendikepa. Naslovi pojedinih članaka, kao sto su „Glupi i naglupi – lakše do posla“ (Narodne novine, 31.01.2008) i „Kombi za male invalide“ (Pravda, 12.03.2008) svakako doprinose tome da prosečni čitaoci ne posmatraju ljude sa hendikepom kao ravnopravne građane društva.

Treba istaći i to da kada se piše o dostignućima osoba sa hendikepom te osobe nisu predstavljene kao uspešni mladi ljudi, kao sportisti, već kao „invalidi“ koji su postigli nešto. Akcenat se stavlja na njihov hendikep, a ne na njihove rezultate. Konkretni primeri za to su: Danijela Jovanović – „Prva žena sa invaliditetom koja će pokušati uspon na najviši vrh istočne Evrope Elbrus (5642m)... rođena sa nedostatkom obe šake i oba stopala“. (Press, 29.07.2008); Goran Todorović – „Padobranac vojske Srbije. Iz invalidskih kolica u Ginisovu knjigu rekorda.“ (Blic, 2.12.2008); Petar Milenković, koji se takmičio sa „potpuno zdravim sportistima“ u disciplini benč presa. (Sportski žurnal, 17.6.2008).

Комби за мале инвалиде

Специјална основна школа „Миодраг Матић“ добила је од општине Вождовац комби за превоз деце. Ова ОШ једина је школа за едукацију деце са церебралном парализом, и то не само у Београду већ и у читавој Србији. Школа је до сада располагала дотрајалим комбијем који се често кварии, што је децу која су се њим свакодневно превозила од куће до школе и назад онемогућавало да присуствују настави.

Naravno, ima i članaka koji određenoj temi i problemu pristupaju bez predrasuda, realno i onako kako bi to i trebalo da se radi. Na primer:

„Jasmin Bambur treći u Španiji“ (Sportski žurnal, 3.04.2008);

Спорт инвалида

Јасмин Бамбур трећи у Шпанији

Српски смучар, параолимпијца Јасмин Бамбур освојио је бронзану медаљу у супервесељој на Купу Европе у смучарском центру Ла Молина у Шпанији. Био је и 13. у слалому у конкуренцији 46 такмичара из Европе и САД (такмичење је било отворено) док у велолому није завршио трку!

Ово је изузетан успех – каже Александар Станимировић, председник Управног одбора Смучарског савеза Србије за особе са инвалидитетом. Бамбур је члан клуба Александар Успео је, за само годину дана, да се вине у сам европски врх. Ове сезоне је освојио и друго место на Отвореном првенству САД. Нама је посебно

драго што је овим пласманом Јасмин Бамбур испунио норму за Зимске параолимпијске игре у Ванкуверу 2010. и трудимо се, уз помоћ друштвено спортских организација да му омогућимо услове...

На аеродрому, по доласку из Шпаније, уз Станимировића, били су и председник Скупштине Смучарског савеза Србије за особе са инвалидитетом Јурослав Милошевић, генерални секретар Марко Шпољарић и пријатељи овог врсног такмичара.

Опрема за смучаре са инвалидитетом је посебна, на једну смучку се поставља специјална столица а такмичар користи штапове као основац. **Б. Васић**

ДОЧЕКАЛИ МЕДАЉУ: Јасмин Бамбур са члановима Смучарског савеза Србије за особе са инвалидитетом

„Удружење студената са хендикепом“ (Realno!, 6.05.2008);

Удружење студената са хендикепом

Удружење студената са хендикепом из Београда (USH), основано 2000. године, окупља младе ентузијасте, студенте, интелектуалце и уметнике са хендикепом и без хендикепа, заинтересоване за активно учење у изградњи друштва једнаких могућности за све. Сви пројекти и активности овог удружења, засновани на заједничком раду младих без обзира на постојане хендикепе и његов вид, промовишу принципе поштовања људских права и равноправности. Као организација пре свега заинтересована за побољшање положаја младих са хендикепом, USH посебну пажњу посвећује пројектима у вези са инклузивним образовањем. Право на образовање је једно од основних људских права. Млади без обзира на хендикеп имају право да студирају оно што желе, и да се касније тиме и баве.

Задатак Универзитетског центра за студенте са хендикепом, смештеног у просторјима Универзитетске библиотеке, је pružanje подршке младима са хендикепом током студирања (personalna asistencija, подршка за читање, скенирање и пребацивање удžbenika у

audio i elektronski format, prevođenje nastave na gestovni jezik).

Aktivisti i aktivistkinje USH-a su, kao članovi radnih grupa i kosultanti, učestvovali u radu na Zakonu o visokom obrazovanju (amandmani koje je USH podneo postali su deo zakona), Zakonu o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, Zakonu o studentskom organizovanju, nacrtu Državne strategije za mlade (očekuje se usvajanje ove strategije).

USH izdaje i časopis za ljudska prava, hendikep, društvo i kulturu LOOPING, zasnovan na zajedničkom kreativnom radu mladih sa hendikepom i njihovih vršnjaka bez hendikepa.

www.adsyu.org

Što se tiče televizije, kao vrste medija, u 2008. godini prikazano je oko 60 emisija i priloga a odnose se na osobe sa različitim vrstama hendikepa. Televizijske stanice koje su najčešće obrađivale ovu temu su B92, Studio B, Pink, RTS, Košava, Fox i druge. Ovde je situacija slična kao u štampanim medijima. Akcent se stavlja na pogrešne stvari, terminologija je neadekvatna i naravno javnost stiče pogrešnu sliku o ljudima sa hendikepom i njihovom učestvovanju u redovnim društvenim aktivnostima.

LABRIS – ORGANIZACIJA ZA LEZBEJSKA LJUDSKA PRAVA

Izveštaj o diskriminaciji LGBTTIQ osoba, za 2008. godinu

1. Pravno savetovalište

U okviru Labrisa je 2008. godine otpočelo sa radom pravno savetovalište za lezbejke, homoseksualne, biseksualne i trans (LGBT) osobe. U predhodnih šest meseci, Labrisu se obratilo sedam LGBT osoba sa različitim pravnim problemima. Pošto je jedna od karakteristika LGBT zajednice da su manje „vidljivi“ u javnosti, mnogi od njih će se radije obratiti telefonom ili emailom, nego doći u Labrisovu kancelariju.

Neka obraćanja pravnom savetovalištu Labrisa:

- Labris je pozvao muškarac, koji je imao neprijatno iskustvo vređanja i diskriminacije u jednoj ambasadi u Beogradu prilikom razgovora za dobijanje boravišne vize. Kao razlog za zahtev za vizu je naveo želju da zasnjuje zajednicu sa svojim dugogodišnjim partnerom koji je državljanin u državi čiju vizu traži, tako da mu je zaposleni u ambasadi postavio nekoliko neprijatnih, diskriminatornih pitanja u vezi njegovog seksualnog života. Taj muškarac je pozvao još jednom da obavesti o toku procedure za vizu. Kasnije se nije javljao, tako

da nemamo povratnu informaciju da li je službenik ambasade prijavljen zbog homofobije koju je pokazao prema homoseksualcima.

- Javio se mlađi muškarac koga je Labrisu uputila jedna gej organizacija. Zvao je da pita šta može da uradi, jer je preživeo fizičko maltretiranje u policijskoj stanici od strane policije na autobuskoj stanici u Beogradu. Naime, prvi put je doživeo maltretiranje pre mesec i po u parku na Studentskom trgu, kada su njega i njegovog druga legitimisali i pitali da li su oženjeni. Na postavljeno pitanje on je odgovorio da nije, a njegov drug je odgovorio da nije oženjen, jer voli muškarce. Nekoliko dana pre nego što se obratio Labrisu, nosio je pismo i zatekao se na autobuskoj stanici, kada ga je jedan od dvojice policajaca prepoznao i naredio mu da pođe sa njim. Odveo ga je u neku malu policijsku sobicu na autobuskoj stanici gde su bila još dva policajca. Jedan od njih je počeo verbalno da ga maltretira, vičući i psujući ga. Pretili su mu da će ga prebiti ako ga ponovo sretnu na stanici, na Zelenom vencu itd. Zatim su počeli i da ga šamaraju, više puta, tako da nakon tih šamara nije mogao dobro da čuje. On je bio dovoljno hrabar, da nakon tih šamara pita za njihova imena, na šta mu je policajac rekao da će mu polomiti kosti. Mladić je otišao u Urgentni centar i snimio povrede, nakon čega je te policajce prijavio Unutrašnjoj kontroli policije, ali pošto se nije više obraćao Labrisu, nemamo informaciju šta je bilo sa prijavom i da li su ti policajci identifikovani i kažnjeni.
- Devojka je došla u Labris da se raspita kakva je zakonska regulativa roditeljstva, pošto želi da rodi dete sa poznanikom koji je homoseksualac. Ona je,

inače, u dugogodišnjoj vezi sa svojoj partnerkom. Njen poznanik je u dugogodišnjoj vezi sa svojim partnerom i takođe želi dete. Devojka je želela da zna kakva su prava i obaveze roditelja nakon rođenja deteta, kao i da li postoji mogućnost odricanja od roditeljskog prava prema srpskom porodičnom zakonu.

- Transseksualna osoba (male to female) je zvala Labris. Želela je da se raspita kako da se zaštiti u situacijama nasilja od strane nepoznatih počinitelja, o tome kakva je procedura prijave nasilja i diskriminacije od strane policajaca Unutrašnjoj kontroli policije. Ona, inače, planira da se od sledeće godine bavi seksualnim radom i želi unapred da se informiše o svojim pravima i mogućnostima u eventualnim situacijama nasilja, kao i o pravnoj regulativi prostitucije u našem zakonodavstvu.

Krivični postupak povodom fizičkih napada na Queer Festivalu

- Labris je krajem 2008. godine, angažovao pravnu podršku za nekoliko učesnika i učesnica Beogradskog Queer Festivala koji su bili fizički napadnuti od strane pripadnika klerofašističke organizacije „Obraz“, 19. septembra 2008. godine, u toku trajanja Festivala. Policija je na licu mesta uhapsila i privela dvojicu napadača protiv kojih je podigla krivične prijave za krivična dela nasilničko ponašanje iz člana 334, st. 2 KZ i krivično delo nanošenje teških telesnih povreda iz člana 121. Krivičnog Zakonika Republike Srbije. Pored ovih krivičnih prijava, Labris je podigao i krivičnu prijavu za krivično delo rasna i druga diskriminacija iz člana 387. Krivičnog Zakonika, jer je fizički napad i nasilje na učesnike i učesnice Queer Festivala

bilo motivisano homofobijom i diskriminacijom prema osobama drugačije seksualne orijentacije. Ovo je jedan od prvih krivičnih postupaka koji je pokrenut upravo zbog nasilja prema LGBT osobama u Srbiji za ovo krivično delo. Inače, drugačija seksualna orijentacija od heteroseksualne se ne spominje, i nije posebno zaštićena ni u jednom krivičnom delu u srpskom krivičnom zakonodavstvu.

2. Mediji

- Tokom 2008. godine, Labris je nekoliko puta reagovao na govor mržnje prema istopolno orijentisanim osobama koji se pojavljivao u domaćim medijima. Prvi put, povodom teksta Majmunska posla, objavljenog 28. maja 2008. godine u dnevnom listu Politika, kada je novinar Slobodan Stojićević, autor pomenutog teksta, navodnu gej žurku, održanu tokom Eurosonga u Beogradu, nazvao „skupom izabranika greške prirode“, a istopolnu orijentaciju „neprirodnom i nečim što bi trebalo da bude na ivici društvenih vrednosti“. Takođe, novinar je ironično i vrlo uvredljivo poredio manjinsku grupu istopolno orijentisanih osoba sa grupom „onih koji vode ljubav sa automobilima“ ali i posredno doveo u vezu istopolnu orijentaciju sa zoofilijom. Nakon što smo skrenule pažnju tadašnjoj glavnoj i odgovornoj urednici Politike, Ljiljani Smajlović, na Zakon o javnom informisanju koji zabranjuje govor mržnje prema lezbejskoj i gej populaciji¹, usledilo je javno izvinjenje Smajlovićeve zbog objavljenog teksta.

---

1 Član 38: „Zabranjeno je objavljivanje ideja, informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, veri,

- Sledeći slučaj reakcije na govor mržnje bio je povodom teksta *Perverzija*, objavljenog 26. septembra 2008. godine u dnevnom listu Blic. Mirjana Bobić Mojsilović, autorka pomenutog teksta, je posetu britanskog glumca Jana Mekalena britanskim školama i predavanja o toleranciji, tj. štetnosti homofobije, poistovetila sa „*regrutovanjem nove vojske malih žrtava u homoseksualnoj, a sve više i pedofilskoj kulturi.*“ Nije bilo reči ni o kakvoj promociji homoseksualnosti od strane ser Mekalena, već o kampanji koju gej-lezbejska grupa Stonewall sprovodi, a protiv nasilja nad mladim LGBT osobama u britanskim srednjim školama. Mojsilović je u tekstu dovela u vezu seksualnu orijentaciju, koja je osnovno ljudsko pravo, sa zlostavljanjem dece a lezbejsku i gej populaciju sa pedofilima. Ovaj tekst, objavljen je samo nekoliko dana nakon napada na učesnike/ce Queer Beograd festivala, kada su tri osobe pretučene u centru grada na osnovu svoje stvarne/pretpostavljene seksualne orijentacije i Labris je poslao dva dopisa glavnom uredniku Blica, Veselinu Simonoviću, nakon čega se on izvinio lezbejskoj i gej populaciji.

3. Institucije

- Labris – organizacija za lezbejska ljudska prava i još 31 nevladina oranizacija za ljudska prava zatražila je neopozivu ostavku nakon izjave Petra Lađevića, bivšeg direktora Službe za ljudska i manjinska prava, da mu, lično jednako smeta „način na koji reaguju ultrakonzervativne organizacije“ kao i „oni koji promovišu

---

naciji, etničkoj grupi, polu ili zbog njihove seksualne opredeljenosti, bez obzira na to da li je objavljivanjem učinjeno krivično delo.“

pravo na homoseksualnost ili različitu seksualnu orijentaciju“ kada je reč o homofobiji. Ovu izjavu, gospodin Lađević je dao za Radio Slobodna Evropa, povodom 17. maja, Međunarodnog dana protiv homofobije i time izjednačio pripadnike desničarskih udruženja sa organizacijama koje se zalažu za prava lezbejki i gej muškaraca. Ovakvim stavom, Lađević je relativizovao nasilje koje se svakodnevno dešava nad lezbejkama i gejevima i Labris izražava zadovoljstvo što je umesto ove službe u novoj Vladi Republike Srbije osnovano Ministarstvo za ljudska i manjinska prava.

- Nakon tri godine nepristajanja Srpskog lekarskog društva da potvrdi ono što je zvaničan stav Svetske zdravstvene organizacije već 18 godina – da istopolna orijentacija nije bolest, ove godine je konačno i ova institucija potvrdila svoje slaganje sa SZO. Naime, Labris je konačno dobio odgovor na zahtev koji je upućen povodom 17. maja, Međunarodnog dana protiv homofobije², i u okviru akcije „Da li ste homofobični?“. Labris se, dakle, ponovo obratio SLD-u, ali i Lekarskoj komori Srbije i budućoj ministarki/ministru zdravlja od koje/kojeg je zatraženo da odmah, po stupanju na dužnost javno saopšti stav da homoseksualnost nije bolest. Labris je, takođe, podržao osobu koja će u budućoj vlasti biti na čelu ovog ministarstva, da pozove Lekarsku komoru Srbije da u svoj Etički kodeks uvrsti seksualnu orijentaciju kao lično svojstvo na osnovu kojeg je zabranjeno diskriminisati osobe prilikom korišćenja zdravstvenih usluga. Podsećamo da je Labris – organizacija za lezbejska ljudska prava,

---

2 Sedamnaesti maj predstavlja dan promocije lezbejskih i gej prava širom sveta a ovaj datum je odabran jer je baš 17. maja 1990. godine, Svetska zdravstvena organizacija (SZO) zvanično uklonila homoseksualnost sa liste mentalnih oboljenja.

nekoliko puta pokušala od različitih institucija, među kojima je i Ministarstvo zdravlja – da dobije dokaz o saglasnosti sa najvećom zdravstvenom institucijom na svetu. Prvi put, ove godine, jedna od domaćih institucija koja okuplja lekarke/re je javno izrekla slaganje sa SZO i ovim putem, Labris želi da podrži i ostala lekarska udruženja da se pridruže u akcijama suzbijanja predrasude da su lezbejke i gej muškarci bolesni.

- U kulturnom centru Rex, 02. novembra je održana tribina povodom projekcije filma „Vrela krv“ koji govori o jačanju desničarskih i fašističkih organizacija u Srbiji. Učesnike tribine je, sudeći prema izjavama iz medija, odredila ekipa filma, a sve podržao B92 – gl.i odg. urednik Veran Matić je otvorio i zatvorio skup, dok je novinarka ove medijske kuće, Antonela Riha, moderirala tribinu. Mnoge nevladine organizacije su osudile održavanje ove tribine, u oduvek prijateljskom prostoru Rex-a, a tokom koje je zapravo otvoren prostor za govor mržnje i otvoreno iskazivanje fašističkih stavova (mogao se čuti smeh prilikom kadrova filma koji govore o ubistvu romskog dečaka Dušana Jovanovića od strane skinheads-a, skandiranja „Ubij pедера“ na pomen Parade ponosa i lezbejske i gej populacije, negiranje zločina u Srebrenici i holokausta). Nedopustivi su bili i novinski izveštaji sa tog skupa u kojima se ocenjivalo da „nije bilo incidenata“, u kojima su se osobe koje propagiraju fašističke ideje nazivale desničarima pod znacima navoda, u kojima se tvrdilo da je pomenuti film čak „pomalo delovao kao napad na desničarske organizacije i njihova shvatanja.“

Diana Miladinović
Dragana Vučković

GAYTEN-LGBT – CENTAR ZA PROMOCIJU PRAVA SEKSUALNIH MANJINA

Godišnji Izveštaj o diskriminaciji za 2008. godinu

Rad Gaytena-LGBT je u 2008. godini najviše bio fokusiran na dokumentovanje i pružanje direktnih vidova podrške osobama nad kojima je izvršena diskriminacija ili počinjeno nasilje.

U januaru 2008. godine je počeo prvi projekat **Romi i Romkinje LGBTIQ**, koji je usmeren na probleme višestruke diskriminacije. Projekat se realizuje u vidu grupe podrške, koja je ujedno i fokus/istraživačka grupa, jer po prvi put istražuje probleme u vezi sa LGBTIQ egzistencijom Roma i Romkinja, te dinamike i nivoe odnosa manjinskih zajednica (odnos LGBTIQ „zajednice“ prema Romima/kinjama, odnos romske zajednice prema LGBTIQ, te tretman dominantnog stanovništva LGBTIQ Roma/kinja).

Važan deo istraživačkog rada jeste **istraživanje i analiza srednjoškolskih udžbenika sa ciljem ispitivanja zastupljenosti i stavova u odnosu na homoseksualnost i biseksualnost**. Rezultati ovog istraživanja će biti objavljeni u januaru 2009.

LGBT SOS Telefon i Trans sekcija kontinuirano traju i omogućavaju psihološku podršku, kao i dostupnost različitih informacija i kontakata od značaja.

Poseban segment čini pravna podrška i konsultacije koje su potpuno besplatne. Pravnice-saradnice Gaytena-LGBT, zajedno sa ostalim aktivistima/kinjama, rade na analizi postojećih zakona, naročito kada je u pitanju problematika transrodnih i interseks osoba (transrodnih, transseksualnih, travestita i cross dresser), te u skladu sa pozitivnim praksama iz sveta, na stvaranju predloga za izmene zakona.

U okviru programa višestruke diskriminacije u Gayten-LGBT se realizuju projekti kao sto su LGBTIQ roditelji (LGBTIQ osobe koje imaju ili žele da imaju decu), stariji LGBTIQ, i aseksualne LGBTIQ osobe.

Analiza zakona sa stanovišta trans prava

Transrodna problematika obuhvata osobe koje su transrodne, transseksualne, travestite i krosdresere. Takođe se ona vrlo često odnosi i na interseks osobe (napominjemo da prema **Intersex Society of North America** postoji preko 30 varijanti interseks fenomena), jer se često dešava da se detetu odredi pol odmah nakon rođenja (što je ustaljena praksa u Srbiji i okolnim zemljama), što ne mora biti u skladu sa rodnim/polnim doživljajem osobe u kasnijem periodu života, te interseks osoba može imati potrebu za promenom pola. Do skoro je trans populacija bila nevidljiva na LGBTIQ sceni i većina projekata koji su se ticali i trans populacije (ljudska prava, zakoni, psihološka podrška i sl.) su bili realizovani od osoba koje se ne identifikuju kao trans. Napominjemo da problemi trans osoba mogu ulaziti u gay, lezbejsku i biseksualnu problematiku (zato što se trans osobe mogu i tako osećati/identifikovati, odnosno mogu biti homo/biseksualne u pogledu seksualne orijentacije).

U poslednjih 15 godina je mnogo rađeno na ostvarivanju veće vidljivosti, zastupljenosti i poštovanju prava LGB osoba, dok potrebe, prava i egzistencija trans osoba nisu bili zastupljeni u istoj meri.

U pozitivnim zakonskim propisima Republike Srbije, status, prava i obaveze trans osoba gotovo da uopšte nisu regulisani, odnosno postoji dosta pravnih praznina u ovoj oblasti. Problemi zbog nepostojanja zakonske regulative u ovoj oblasti naročito se ispoljavaju kod sledećih pitanja:

- *Prilikom promene pola.* Zakonom o zdravstvenom osiguranju samo je regulisano da se osiguranim licima u okviru obaveznog zdravstvenog osiguranja ne obezbeđuje zdravstvena zaštita koja, između ostalog, obuhvata dijagnostiku i lečenje seksualne disfunkcije ili seksualne neadekvatnosti, uključujući impotenciju, zdravstvene usluge, lekove i medicinsko-tehnička pomagala koja su vezana za promenu pola i reverzija prethodne dobrovoljne hirurške sterilizacije. Međutim, propisima kojima se reguliše zdravstvena zaštita i zdravstveno osiguranje, nije regulisan niz pitanja koja su od značaja za lica koja menjaju pol, a to su pitanja u kojim zdravstvenim ustanovama se mogu vršiti operacioni zahvati, lekari koje struke mogu vršiti ove poslove, kakvu licencu moraju imati, ko kontroliše kvalitet njihovog rada i kome se trans osoba može obratiti u slučaju komplikacija i štete koju pretrpi usled lekarskih grešaka, cenovnik operacionih zahvata i sl.
- *Pitanja koja se odnose na lični status.* Način promene ličnog imena, promena podataka u matičnim knjigama, promena ličnih dokumenata i sl.
- *Pitanja koja se odnose na bračni i porodični status.* Zakonom nije regulisano šta se događa u slučaju

promene pola lica koje se nalazi u braku i/ili ima decu, kakva su njegova prava i obaveze.

- **Pitanja koja se odnose na radni status transrodne osobe:** prava i obaveze lica koje u toku trajanja radnog odnosa promeni pol.

Kada se svemu ovome doda i činjenica da jos uvek nije usvojen opšti antidiskriminacioni zakon, jasno je da nepostojanje zakonske regulative u ovoj oblasti dovodi do visoke pravne nesigurnosti, kršenja osnovnih ljudskih prava trans osoba, izrazite posredne i neposredne diskriminacije, a često i različitih oblika nasilja nad ovim osobama.

Trans osobe u čitavom svetu često imaju izražene probleme prilikom školovanja, zapošljavanja i u drugim načinima ostvarivanja svojih prava na različitim poljima.¹ Ovo dobija na vidljivosti, imajući u vidu da trans osobe u najvećem broju slučajeva ne mogu prikriti činjenicu da su trans, jer je njihov izgled/pojavnost podložan promenama i odudara od gender (rodnog muško – ženskog) normativa.

Trans osobe su izložene diskriminaciji i nasilju ne samo od dominantne heteroseksualne zajednice, već i od strane gay i lezbejske populacije, što potvrđuju primeri u Srbiji. Nekoliko gay i lezbejskih klubova su zvanično zabranjivali i još uvek zabranjuju pristup trans osobama u njihove prostorije, što je dokumentovano u Gaytenovom izveštaju. Takođe je uočljiva vrlo mala prisutnost trans aktivista na LGBTIQ sceni, kao i nikakva zastupljenost trans osoba u različitim organizacijama, institucijama i pozicijama moći u društvu. Neretko su trans osobe koje se bave seksualnim radom izložene nekorektnom tretmanu policije (nemogućnost odabiranja željenog roda prilikom smeštanja u bolnice, zatvore i druge instituci-

---

1 Straight Talk – gays, lesbians and bisexuals at work, European Social found, Sweden, 2004.

je), pa su izložene mnogostrukom nasilju i diskriminaciji. Za razliku od npr. švedskih, holandskih i finskih primera², naše obrazovne i druge institucije su gotovo potpuno nesenzibilisane za rad sa trans populacijom. Gaytenovo istraživanje na uzorku lekara, iz 2006. godine, ukazuje da preko 45% lekara izjavljuje da „osnovne studije medicine ne daju dovoljno informacija o transrodnoj populaciji“, dok 31% nije sigurno. Na pitanje iz istog istraživanja: „Kakav odnos lekara predstavlja najbolju podršku transrodnoj populaciji?“, 24% lekara je odbilo da se izjasni po ovom pitanju, dok 6% lekara smatra da sa transrodnim osobama treba imati drugačiji odnos nego sa osobama drugih identiteta. Na pitanje iz istraživanja: „Saznali ste da je vaša zubna lekarka nekada bila muškog pola?“, 39% lekara je odgovorilo da bi revidirali odnos prema njoj, 7% lekara ne bi mogli da pređu preko te činjenice. Na javnom predavanju u Narodnoj biblioteci dr Sava Perović je predočio odnos njegovih kolega lekara prema trans osobama, izjavljujući da mnogi od njih, kao i tadašnji direktor ustanove u kojoj je radio, nisu želeli da uđu u prostoriju u kojoj su trans osobe, nazivajući ih homoseksualcima. Veliki stepen netolerancije ukazuje na veliki stepen neinformisanosti i neznanja kod lekara i pratećeg medicinskog kadra po ovom pitanju.

Proces promene pola kao priznatog terapijskog tretmana za dijagnozu transeksualnosti (navedenog u Harry Benjamin brošuri³) je u potpunosti neregulisan zakonom, te konsekventno i u okviru zdravstvenog sistema. Zdravstveno osiguranje ne pokriva troškove ove dugogodišnje i kompleksne terapije koja

---

2 Straight Talk – gays, lesbians and bisexuals at work, European Social Fund, Sweden, 2004.

3 Međunarodno udruženje za rodnu disforiju Harry Benjamin, Standardi pomoći za poremećaje rodnog identiteta šesta verzija, Gayten-LGBT, Centara za promociju prava seksualnih manjina i Centar za održivi razvoj – COR, Beograd, 2006.

podrazumeva: psihijatrijski/psihološki tretman, hormonalni terapiju i više kompleksnih hirurških intervencija (u zavisnosti u koji željeni pol odnosno rod osoba želi da tranzitira). Pritom je od izuzetne važnosti imati u vidu da trans osobe najčešće od ranog detinjstva imaju poteškoća u školovanju, kao i prilikom zapošljavanja, i u svim drugim segmentima socijalizacije. S obzirom da zdravstveni sistem ne omogućava proces promene pola, transeksualci/ke se oslanjaju na dobru volju malog broja lekara koji omogućavaju proces promene pola, ali koji je pritom izuzetno skup, nedefinisanih cena (po zahvatu), kao i postoperativne nege i praćenja. Ovo čini problem trans osoba kompleksnim i dubokim, jer zbog prethodno navedenih problema kojima su izložene (napominjemo da trans osobe načešće ne mogu da prikriju činjenice da su trans), teško mogu da nađu zaposlenje i ostvare zaradu, a tako ostvare i finansijsku nezavisnost. Zbog neusklađenosti zdravstvenog sistema u državi i prebacivanja cele procedure u privatni sektor, trans osobe teško mogu da uđu i prođu ceo proces promene pola. Vreme koje osoba provede u potrazi za stručnjacima za ovu oblast veoma je dragoceno. Informacije o promeni pola su često nedostupne, jer lekari ne daju jasne informacije gde obavljaju proces promene pola i po kojim cenama. Lekari su često nedostupni za pružanje informacija i/ili konsultacija pravdajući to svojom prezaузетошću, (zbog rada i na privatnim klinikama i gostovanjima po inostranstvu). Lekari svojevoljno formiraju cene zahvata/tretmana, a te cene su većini osoba nedostupne, uzimajući u obzir uslove života u Srbiji. Operativni i postoperativni tok se razlikuje kod transeksualaca i transeksualki, pa tako i cene za njihovo izvođenje. Cene koje formiraju lekari (hirurzi) su proizvoljne i vrlo individualne. Osobe nisu sigurne da li će na razgovoru za sledeću hiruršku intervenciju dobiti novoformiranu cenu ili do tada ustanovljenu. Prosečna cena jedne hiruške intervencije je oko 3500 evra. Prilikom promene

pola iz ženskog u muški prosečno ima 4, dok kod promene iz muškog u ženski ima prosečno 2 operacije. Uz ove troškove dolaze i troškovi psihijatrijskog tretmana, endokrinoloških i drugih laboratorijskih analiza, kupovina lekova, hormona, pomagala i proteza (npr. testis i penilne proteze), kao i korektivno (kozmetičkih) hiruških zahvata koji su od izuzetne psihološke važnosti za transseksualnu osobu, jer imaju za cilj uspostavljanje i vizuelnog identiteta koji neće otkrivati da je osoba promenila pol (da bi osoba kasnije mogla neometano funkcionirati u svim aspektima života).

Naši zakoni ne prepoznaju kategoriju rodnog identiteta i rodnog izražavanja, pa tako čine nevidljivom problematiku trans osoba i otvaraju polje diskriminacije i nasilja nad njima (napominjemo da se u Holandiji⁴ na poslednjem popisu stanovništva 3% ispitanika/ca nije izjasnilo da pripada niti muškom, niti ženskom polu.).

Savet Evrope – sastanak u Strazburu

Dana 18. novembra održan je sastanak u Savetu Evrope kom su prisustvovali predstavnici/eksperti za trans pitanja iz nevladinih organizacija Portugalije, Turske, Srbije, Holandije, Velike Britanije, Švedske, Nemačke i Francuske. Sastanak je održan na predlog komesara za ljudska prava u EU, Tomasa Hamarberga. Pored predstavnika/ca iz različitih evropskih zemalja, sastanak su pratili i nadgledali komesarovi savetnici, predstavnici/ce UN, Evropskog suda za ljudska prava, kao i nekoliko predstavnika/ca Evropske komisije za borbu protiv rasizma i netolerancije.

---

4 Međunarodno udruženje za rodnu disforiju Harry Benjamin, Standardi pomoći za poremećaje rodnog identiteta šesta verzija, Gayten-LGBT, Centara za promociju prava seksualnih manjina i Centar za održivi razvoj – COR, Beograd, 2006.

Na sastanku su predočeni opšti problemi, vidovi nasilja i oblici diskriminacije sa kojima se suočavaju transrodne i transseksualne osobe. Neke od specifičnih tema koje su bile iznete su: postojanje i primena prava, kao i zdravstvene zaštite za trans osobe, vidljivost osoba u javnom prostoru, rad sa roditeljima i trans decom.

Cilj ovog skupa je uvid u sveopštu sliku o trans populaciji u Evropi, kao i organizovanje programa kojim bi EU pomogao u borbi protiv svih vidova diskriminacije i nasilja u nekim evropskim zemljama.

Predstavnik iz Srbije prezentovao je dešavanja u socijalnim, pravnim i zdravstvenim okvirima Srbije, oslanjajući se više na transeksualnu populaciju. Učesnici su informisani o prisustvu homo i trans fobije, o govoru mržnje u medijima. Izloženi su na ličnom primeru neki vidovi diskriminacije, ali su pomenuti i različiti oblici nasilja koje trpe trans osobe, kao i ostali pripadnici LGB populacije. Pomenuti su i oblici višestruke diskriminacije koje trpe Romi/kinje LGBTIQ.

Pravni aspekt je pomenut i konstatovano je da nema antidiskriminacionog zakona, kao osnove za dalju pravnu regulativu. Naznačeno je da ne postoji nikakvo prepoznavanje trans prava, kao ni pravne regulative koja se tiče medicinskog tima koji se bavi promenom pola. Napomenuto je kako su lekari neinformisani i nesenzibilisani, kao i predstavnici policije i političari. Pomenuto je postojanje prve trans grupe samo podrške i saradnje među nevladinim organizacijama. Predočeni su neki podaci iz istraživanja koje su sproveli Gayten-LGBT i Labris – organizacija za lezbejska ljudska prava, o doživljenom nasilju i o neinformisanosti lekara o postojanju i potrebama trans populacije. U tom izlaganju povezana su dešavanja u Srbiji sa trenutnim dešavanjima u Hrvatskoj i Bosni.

Uspešnost prezentacije su potvrdili svi učesnici, ali su pokazali i zabrinutost zbog nepostojanja antidiskriminacionog zakona, kao ni bilo kakve pravne regulative za trans osobe.

Ovo je prvi sastanak Saveta Evrope u vezi sa trans pitanjem, a na kom je Srbija imala predstavnika i izlagala o egzistenciji i pravima trans populacije.

Ključne oblasti programa za višestruku diskriminaciju – Romi/kinje LGBTIQ

❖ Identitet, konstrukcija identiteta

Kao sto istraživanja pokazuju, mnogi Romi i Romkinje LGBTIQ imaju problem da prihvate i izgrade (naročito tokom adolescencije) svoj LGBTIQ identitet. Pojavljuje se poseban problem prihvatanja oba identiteta koja se dovode u situaciju međusobne isključivosti. Mnogi učesnici grupe osećaju da ih društvo stigmatizuje i odbacuje na osnovu romske pripadnosti, te doživljavaju LGBTIQ identitet kao ogromno dodatno opterećenje, što prouzrokuje sledeće probleme:

❖ Internalizovani rasizam i homo/bi/transfobija

- Poricanje romskog identitea
- Poricanje LGBTIQ identiteta
- Konfuzija i međusobna isključivost romskog i LGBTIQ identiteta
- Odbacivanje romske kulture
- Odbacivanje LGBTIQ kulture i egzistencije
- Konstantni pritisak u prilagođavanju uloga, uključujući i rodne, u zavisnosti od socijalnog konteksta

❖ **LGBTIQ dinamika**

- Internalizovana homo/bi/transfobija koja se reflektuje u predrasudama/stereotipima jedne grupacije u odnosu na drugu (na primer, gej muškarci koji se osećaju neprijatno u društvu trans osoba izjednačavajući ih sa seksualnim radnicima, te time izražavajući diskriminatorne stavove i prema ovoj grupaciji ljudi).
- Diskriminacija biseksualnih osoba, te pritisak da oni moraju da se odluče.

❖ **Terminologija, konotacije, upotreba jezika (uvredljivo značenje reči vezanih za romski i LGBTIQ identitet)**

- ❖ **Odnos prema institucijama, potpuna nevidljivost Roma i Romkinja, kao i LGBTIQ osoba u srpskim institucijama. Tretman LGBTIQ Roma/kinja u okviru institucija, naročito policije, zdravstva, pravosudnog sistema; ogromno nepoverenje i strah prema institucijama LGBTIQ Romi/kinja, potkrepljeni mnogobrojnim ličnim iskustvima diskriminacije učesnika grupe.**

- ❖ **Ekonomsko nasilje i zapošljavanje, duboki i kompleksni problemi vezani za stereotipe, predrasude i diskriminaciju (direktne i indirektne vidove). Nepostojanje dovoljne i adekvatne podrške za (visoko) obrazovanje, sveprisutna diskriminacija u sferi zapošljavanja (oličeni u primerima: „ko bi zaposlio trans Romkinju“, „kako da se zaposlim ako neko zna da sam Rom i gej“), nepostojanje nikakvih adekvatnih mehanizama podrške u ovoj oblasti, nemogućnost finansijske samostalnosti kao preduslova LGBTIQ i svake druge egzistencije, promene sredine i slično.**

GEJ STREJT ALIJANSA

Ovo je zemlja za nas Izveštaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Srbiji u 2008. godini

I Sažetak

Srbija je homofobično društvo koje sistematski vrši nasilje i diskriminaciju nad LGBT¹ osobama. Opsežno istraživanje javnog mnjenja Gej strejt alijanse (GSA) i Centra za slobodne izbore i demokratiju (CeSID) „Predrasude na videlo – Homofobija u Srbiji“ jasno pokazuje duboko ukorenjenu homofobiju velike većine stanovništva. Ipak, iako je trenutna situacija daleko od podnošljive, istraživanje je pokazalo da u mlađim slojevima stanovništva (15–29 godina) nivo homofobije je značajno niži. U narednih deset godina, kada ovaj sloj stanovništva postane dominantan u društvu, doći će do značajnog sniženja nivoa homofobije u Srbiji i oslobađanja LGBT osoba.

Ovako visok nivo homofobije ima za direktnu posledicu visok nivo nasilja nad LGBT osobama. Zabeleženi su slučajevi napada na javna mesta okupljanja LGBT osoba i na pojedince. Veliki problem u mapiranju nasilja predstavlja nespremnost žrtava da prijavljuju slučajeve usled straha od viktimizacije. Žrtve izbegavaju da svedoče o nasilju koje preživljavaju i samim LGBT organizacijama.

---

1 LGBT – skraćena za lezbejke, gejeve, biseksualne i transrodne osobe.

LGBT osobe još uvek ne mogu da ostvare pravo na javno okupljanje. U Srbiji se ni u 2008. godini nisu stekli uslovi za održavanje Parade ponosa. Ipak, LGBT pokret je uspeo da se pojavi u javnom prostoru na antifašističkom skupu održanom 11. oktobra 2008. godine. Među organizatorima skupa je bilo nekoliko LGBT aktivista, među govornicima na skupu je bilo tri LGBT osobe, a ikonografija skupa se u velikoj meri poklapala sa ikonografijom LGBT pokreta.

Positivan pomak u odnosu prema LGBT osobama su učinili državni organi i institucije. Ministarstvo rada i socijalne politike predstavilo je suštinski izmenjen nacrt Zakona o zabrani diskriminacije u koji je uključio definicije posebnih slučajeva diskriminacije, među kojima je i diskriminacija zasnovana na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu.

U izradu nacrtu bilo je uključeno i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, koje je javno osudilo napad na festival Queer Beograd i u nekoliko navrata isticalo LGBT populaciju kao jednu od najugroženijih grupa u Srbiji.

Zaštitnik građana Saša Janković pokazuje predanost u promovisanju ljudskih prava LGBT osoba. Tokom 2008. godine, ombudsman se oglasio u tri bitna momenta za LGBT populaciju u Srbiji: Međunarodni dan protiv homofobije, Dan ponosa i prilikom napada na festival Queer Beograd.

Treba istaći da ove dve institucije kroz ovakav nastup pokušavaju da jačaju svoj legitimitet, obzirom da postoje brojni pokušaji da se smanji njihov uticaj. Država sistematski pokazuje da izbegava da podrži instituciju zaštitnika građana. „Zbog uslova rada koji ugrožavaju dostojanstvo građana, bezbednost stranaka i stanara“², zaštitnik građana je bio primoran da krajem novembra 2008. godine zatvori kancelariju koja se, pri tom, nalazila u stambenoj zgradi, u kojoj su primani građani koji su se obraćali za pomoć.

---

2 Saopštenje zaštitnika građana, 27. novembar 2008. godine.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava ustanovljeno je tek na insistiranje manjinskih političkih partija. One su zapretile pobjedničkoj koaliciji „Za evropsku Srbiju“ na majskim parlamentarnim izborima da neće podržati novu vladu, ukoliko ne bude formirano ministarstvo.³

Policija je pokazala da je mnogo spremnija na saradnju sa LGBT zajednicom. Saradnja ostvarena tokom Pesme Evrovizije primer je kakav odnos policija i LGBT zajednica treba da imaju. Policija se značajno angažovala i na zaštiti javnih mesta okupljanja LGBT osoba. Ipak, policija ne pokazuje da je donela jasno definisanu politiku zaštite LGBT osoba. Različiti nivoi i organizacione jedinice u Ministarstvu unutrašnjih poslova različito reaguju kada treba da reše konkretan slučaj nasilja.

Ministarstvo kulture je finansijski podržalo LGBT web portal www.queeria.com, što predstavlja prvi slučaj budžetskog finansiranja LGBT projekta. Nadamo se da ovime država pokušava da pokaže razumevanje potreba pripadnika LGBT populacije. Ova odluka je dobar primer kako bi država trebalo da se odnosi prema LGBT organizacijama u budućnosti.

Srpsko lekarsko društvo je 14. maja 2008. godine konačno priznalo da homoseksualnost nije bolest, prihvativši sa zakašnjenjem od 18 godina odluku Svetske zdravstvene organizacije o skidanju homoseksualnosti sa Međunarodne klasifikacije oboljenja (ICD-10).

Radio televizija Srbije je ove godine bila domaćin i organizator takmičenja Pesma Evrovizije. Iako festival predstavlja jedan od značajnih događaja koji ima brojnu vernu LGBT publiku, RTS je više meseci izbegavao da ostvari zvaničnu

---

3 „Predloženo jedno ministarstvo manje“, RTV B92, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=07&dd=01&nav_id=306392, 1. jul 2008. godine.

komunikaciju sa lokalnom LGBT zajednicom. Ipak, u aprilu 2008. godine održan je sastanak organizatora sa policijom i GSA koji je bio početak saradnje na osiguravanju bezbednosti LGBT gostiju tokom manifestacije.

LGBT pitanje je tokom 2008. godine, zahvaljujući održavanju predsedničkih, parlamentarnih i lokalnih izbora, postalo deo agende političkih partija i samih političara. Tokom predsedničkih izbora GSA je sprovela kampanju „Predsednički hotlajn“, pozivajući kandidate da iznesu svoje stavove o LGBT populaciji. Od devet kandidata četiri su direktno odgovorila na upitnik, a još četiri su to učinila u svojim medijskim nastupima.

Tokom parlamentarnih i lokalnih izbora. LGBT pitanje je postalo tema zahvaljujući njihovom poklapanju sa održavanjem Pesme Evrovizije. Tako je nekoliko kandidata za gradonačelnika Beograda iznelo svoje stavove o LGBT populaciji.

Mediji su 2008. godine posvetili značajno više pažnje LGBT pitanjima u Srbiji nego ranijih godina. Tako je u drugom tromesečju, prema istraživanju Labrisa, oboren rekord u broju napisa o LGBT populaciji u štampanim medijima. Takođe, gostovanja predstavnika LGBT organizacija na elektronskim medijima su postala stalna praksa. Posebno treba istaći činjenicu da mediji pokazuju sve veći interes za pitanja transrodnosti. Najčešće mediji govore u neutralnom kontekstu o LGBT pitanjima. Mora se istaći da mediji još uvek dozvoljavaju govor mržnje kao legitiman oblik predstavljanja negativnog stava o LGBT populaciji. U medijima je registrovana vrlo negativna pojava otkrivanja stvarne ili pretpostavljene seksualnosti pojedinaca (Vladimir Tintor, Nikola Burovac, Marija Šerifović). Odgovornost je Vlade i Skupštine da spreče ovakvu praksu hitnim donošenjem Zakona o zabrani diskriminacije.

Mainstream organizacije za ljudska prava (MHR) još uvek ne rade dovoljno u javnom prostoru na jačanju LGBT populacije. Izuzetak je i dalje Koalicija protiv diskriminacije. Takođe, treba istaći da su članice Koalicije za REKOM i dve LGBT organizacije iz Srbije. Činjenica je i da MHR organizacije zapošljavaju veliki broj LGBT osoba dajući im siguran prostor i značajno ih osnažujući.

Tokom 2008. godine, značajno su smanjeni međusobni sukobi LGBT organizacija i aktivista, a zabeleženi su i pojedini slučajevi saradnje. Ipak, nedostatak međusobnog informisanja, koordinacije i nepostojanje zajedničke strategije LGBT organizacija značajno smanjuje njihovu efikasnost i političku snagu čitavog pokreta.

GSA zaključuje da, uprkos brojnim problemima i izazovima sa kojima se LGBT populacija suočava, Srbija polako postaje zemlja za sve svoje građane i da će sloboda za sve doći mnogo brže nego što protivnici, pa i same LGBT osobe to misle.

II Uvodni okvir

Proglašenje nezavisnosti Kosova značajno je traumatizovalo društvo i pojačalo napetosti na političkoj sceni Srbije. Javno manifestovanje sukoba na političkoj sceni doživelo je kulminaciju 21. februara 2008. godine, tokom i nakon protesta protiv nezavisnosti Kosova u Beogradu. Tada je više ambasada u Beogradu napadnuto, a tokom paljenja američke ambasade jedan učesnik demonstracija je poginuo. U protest su bile uključene i ekstremističke desničarske organizacije, a primetno je bilo odsustvo predsednika Srbije Borisa Tadića.

Direktna posledica jačanja političkih podela iz druge polovine 2007. i s početka 2008. godine bilo je raspisivanje

vanrednih predsedničkih, a zatim i parlamentarnih i lokalnih izbora.

Proglašenje nezavisnosti Kosova, kao i hapšenje i izručenje Radovana Karadžića, kada je takođe došlo do nereda u Beogradu, dalo je šansu nacionalističkim partijama i ekstremno desničarskim organizacijama da osvoje veći javni prostor, uvodeći nasilje kao metod političke borbe. Ovo je moglo imati za posledicu povećanje nasilja prema LGBT osobama, kao zahvalnim metama koje se redovno optužuju kao faktor podrivanja srpskog nacionalnog identiteta.

Vanredni izbori pokazali su se kao šansa za stavljanje LGBT pitanja na dnevni red političkih stranaka, što je GSA i iskoristila. Takođe, u ovom obračunu pobjedu nad nacionalističkim partijama su odnele pro-evropske snage. Poštovanje ljudskih prava uopšte, kao i LGBT osoba konkretno, jedan su od ključnih uslova za ocenu spremnosti država kandidata i potencijalnih kandidata za članstvo u EU, što je i eksplicitno pokazano u ovogodišnjem Izveštaju Evropske komisije o napretku u procesu pridruživanja EU, koji je uključivao ocene stanja ljudskih prava LGBT osoba u svim državama uključenim u proces, pa i u Srbiji.

III Homofobija u Srbiji

Tokom februara i marta 2008. godine, GSA i CeSID su sprovedli prvo profesionalno istraživanje javnog mnjenja o LGBT populaciji, čiji je cilj bilo jasno mapiranje nivoa homofobije u Srbiji i pružanje teorijskog i praktičnog strateškog okvira institucijama, organizacijama i pojedincima koji rade na uključivanju LGBT osoba u društveni sistem.

Istraživanje „Predrasude na videlo – Homofobija u Srbiji“ sprovedeno je na klasičnom nacionalnom uzorku (967

ispitanika), a uključivalo je i dubinske intervjuje sa nosiocima funkcija u političkim partijama u Srbiji.

Rezultati ovog istraživanja ne predstavljaju iznenađenje za GSA već, na žalost, potvrđuju činjenice koje govore o velikim negativnim predrasudama o LGBT populaciji koje građanke i građani u Srbiji imaju, ekstremno visokoj socijalnoj distanci, kao i značajnoj i primetnoj neinformisanosti o ovoj temi kod većine građana.

Tako 67 odsto ispitanika ima negativan stav prema LGBT populaciji, 22 odsto nema stav ili ima neutralan stav, a tek 11 odsto ima pozitivan stav.⁴

Sedam od deset građana u Srbiji smatra da je homoseksualnost bolest, iako ju je Svetska zdravstvena organizacija skinula sa liste bolesti još 1990. godine, a svaki drugi smatra da je homoseksualnost veoma opasna za društvo i da država treba da radi na njenom suzbijanju.⁵

Većina ispitanika smatra da ne treba dozvoliti postojanje mesta na kojima bi se okupljali homoseksualci, gej parade se smatraju nepoželjnim kod skoro tri četvrtine ispitanika, dok je 77 odsto ispitanika protiv istpolnih brakova, a tek svaki dvadeseti ispitanik je spreman da dozvoli LGBT osobama da usvajaju decu.⁶

Građani Srbije prihvataju LGBT osobe isključivo ako svoju seksualnu orijentaciju zadržavaju u privatnom prostoru. Ispitanicima je jasno da je homoseksualnost oduvek postojala, što misli 67 odsto ispitanika. Takođe, daje se svakom pravo na seksualnu orijentaciju (65 odsto).⁷

---

4 „Predrasude na videlo – Homofobija u Srbiji“, Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja, (Beograd, GSA, CeSID, 2008), str. 6.

5 *Ibid.*, str. 5.

6 *Ibid.*, str. 6.

7 *Ibid.*, str. 6.

Društvena prihvatljivost LGBT osoba postoji samo na nivou sunarodnika i sugrađana. Tako više od polovine (52 odsto) ispitanika nema ništa protiv da LGBT osobe žive u Srbiji, što je dva puta više od onih koji se sa tim ne slažu (26 odsto). Već na nivou istog naselja/grada to prihvatanje pada na manje od polovine (47 prema 38 odsto). Za većinu građana Srbije LGBT osobe su neprihvatljive kao saradnici ili nadređeni na poslu, rukovodioci na državnom položaju, prijatelji, srodnici ili vaspitači (nastavnici) dece.⁸

Dakle, homoseksualnost kao pojava koja ostaje u domenu privatnog – da, dok je javno istupanje LGBT osoba za građane Srbije – neprihvatljivo. To pokazuje i zaključak istraživanja da među onima koji ne poznaju ni jednu osobu koja je homoseksualac nema nikog ko o takvim osobama ima pozitivan stav! Sa druge strane, oni koji poznaju homoseksualce, posebno koji imaju lična poznanstva, imaju znatno pozitivniji stav.⁹

Kada je u pitanju prihvatanje LGBT osoba, društvo u Srbiji možemo podeliti u tri grupe. Najmanja brojna grupa ima pozitivan odnos. Najčešće se radi o ženama, mlađim ili osobama srednje starosne dobi (15 do 39 godina). Ove osobe imaju najmanje završenu srednju školu, a po zanimanju su učenici, službenici ili stručnjaci. Prema nivou primanja pripadaju višim srednjim slojevima u socijalnoj hijerarhiji.

Višestruko više od proseka su korisnici Interneta. Redovno čitaju dnevne novine i u njihovim rukama su pre svega dnevne novine Danas (skoro svi čitaoci ovih novina dolaze iz ove kategorije), potom slede Politika i Press. Redovno gledaju televizijski program, a medijske kuće u koje imaju najveće poverenje i najčešće gledaju su B92 i TV Foks.

---

8 *Ibid.*, str. 18.

9 *Ibid.*, str. 16.

Sledeću grupu odlikuje negativan i neutralan odnos prema homoseksualnosti. U ovoj grupi su u nešto većoj meri zastupljeni muškarci od žena. Radi se o osobama koje su srednje starosne dobi (između 30–49 godina), a kada je u pitanju nivo njihovog obrazovanja radi se o kvalifikovanim radnicima, onima sa srednjom školom, ali i značajan deo onih koji imaju završenu višu školu ili fakultet. Po zanimanju su to kvalifikovani radnici, službenici i stručnjaci. U socijalnoj hijerarhiji pripadaju srednjim i donjim srednjim slojevima društva.

Za razliku od prve skupine, oni u manjoj meri koriste Internet, ali se za njih ne može reći da ne koriste ovu tehnologiju. Takođe manje od prve grupe čitaju novine, a najčitaniji dnevnik su Blic, Politika i Press. Televizija je njihov omiljeni medij i najveću gledanost u ovoj skupini ima televizija Pink.

Treću grupu karakteriše izrazito negativan odnos prema homoseksualnosti. Ovoj grupi u istoj meri pripadaju osobe i ženskog i muškog pola. U starosnoj strukturi predominantno su zastupljeni oni iz starijih starosnih grupa (50 i više godina), mada nije zanemarivo ni učešće ostalih starosnih skupina. Zajedničko obeležje za čitavu grupu je nizak nivo obrazovanja, najčešće osnovna škola ili škola za radnička zanimanja. Po zanimanju su tu pre svega poljoprivrednici, nekvalifikovani radnici, odnosno domaćice (kada su u pitanju žene). Prema njihovim izjavama o primanjima možemo ih svrstati u donje slojeve socijalne piramide društva.

Internet je stvar sa kojom se još nisu upoznali, vrlo retko čitaju dnevne novine, a ukoliko to i rade omiljeni dnevnik su im Večernje novosti i Kurir. Televizija je njihov omiljeni medij, a najgledanije TV stanice su, pre svega, državna televizija i TV Pink.¹⁰

---

10 *Ibid.* str. 18

Iako je nivo homofobije u Srbiji ogroman, razloga za umereni optimizam ipak ima. Posebno ohrabruje činjenica da mlađe stanovništvo u mnogo manjoj meri iskazuje homofobične stavove. Na duži rok, ovaj sloj stanovništva će preuzeti pozicije moći u društvu i postati saveznik LGBT pokretu i čitavoj populaciji. Takođe, nivo obrazovanja će se povećavati, kao i korišćenje Interneta, što će omogućiti stanovništvu Srbije da bude mnogo bolje informisano o svim pitanjima, pa i LGBT populaciji. Očekivan je i rast prihoda, tj. smanjenje siromaštva, što će pozitivno uticati na društveno oslobađanje svih manjinskih grupa. Sve ove faktore LGBT organizacije i aktivisti treba da uzmu u razmatranje prilikom formiranja svojih strategija.

IV Nasilje nad LGBT osobama i slučajevi diskriminacije

Visok nivo homofobije u Srbiji ima za direktnu posledicu nasilje koje trpe LGBT osobe, ali i smeštanje ove vrste nasilja u sivu zonu. LGBT osobe ne prijavljuju nasilje koje trpe po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog izražavanja ni policiji, ni LGBT organizacijama. Osnovni razlog za neprijavlivanje policiji je nepoverenje prema državi i strah od viktimizacije. LGBT organizacije nemaju dovoljno razvijene kapacitete za dokumentovanje nasilja, pa zbog toga vrlo malo mogu da pomognu žrtvama. U ovoj godini je zabeleženo da su samo GSA i Labris – Organizacija za lezbejska ljudska prava dokumentovali slučajeve nasilja nad LGBT osobama i pružale im pravnu pomoć. Upravo iz ovih razloga i zbog homofobije čitavog društva, LGBT osobe se osećaju bespomoćno i nerado govore o nasilju koje trpe.

1. Pretnje LGBT aktivistima

GSA je zabeležila nekoliko slučajeva pretnji LGBT aktivistima 2008. godine. Od ovoga su dva slučaja pretnji aktivistima GSA u kojima su preduzete i određene pravne radnje.

1.1. Pretnje aktivisti GSA Lazaru Pavloviću

U drugoj polovini aprila 2008. godine, *aktivista GSA Lazar Pavlović* našao je na zidu ulaza zgrade u kojoj stanuje grafit: „Čuvaj se...“ Istovremeno, počele su da mu stižu preteće SMS poruke sa sledećim sadržajem:

„Blizu smo i srešćemo se uskoro! Razgovaraćemo, prljavi pederu. Muka mi je kada te vidim, gde mi prolaziš svaki dan. Biće to neprijatno iskustvo!“

„Ubij, zakolji da peder Lazar ne postoji. Pederu, kako se sada osećaš? Jako grešiš ako misliš da je ovo zezanje. Čekamo te večeras.“

„Neka svako deratizuje svoju ulicu od đubreta. Pedere sve, i lezbose, u živi kreč. Ološu nenormalni!“

Kada su Lazar Pavlović i predsednik GSA Boris Milićević pokušali da prijave slučaj nadležnom Odeljenju unutrašnjih poslova Palilula, u prvi mah im je rečeno da ne mogu podneti prijavu zato što „pisarnica ne radi“, iako je dobro poznato da postoji i dežurni oficir kome se prijava može predati.

Na insistiranje predstavnika GSA da su policajci dužni da prime prijavu, ipak su pristali da aktivistu GSA zasebno saslušaju. Lazar Pavlović je dežurnom oficiru objasnio šta se događalo prethodnog dana u vezi pretnji koje dobio. Dežurni oficir je, nakon što ga je saslušao, ipak ponovio kako pisarnica više ne radi i kako oni ne mogu da prime slučaj, jer „Telemekom je spor u rešavanju takvih slučajeva i nema razloga da ne sačeka ponedeljak“.

Na reči Lazara Pavlovića da ga policija na taj način ostavlja na milost i nemilost onima koji mu prete, da se ne oseća sigurno, da mu nije jasno zašto policija neće da ga zaštiti u ovoj situaciji, da radi u organizaciji koja se bavi zaštitom prava pripadnika LGBT populacije i da je zato medijski eksponiran, policajac je mirno rekao da će on biti odgovoran ukoliko mu se nešto desi.

Dežurni oficir je sve vreme razgovora pokazivao ogromnu dozu ignorisanja, gađenja, otaljavanja i nezainteresovanosti.

Za to vreme, Milićević, koji je ostao u jednoj od kancelarija OUP Palilula da sačeka Pavlovića, je od strane prisutnog policajca sa značkom broj „117375“ pretrpeo niz uvreda na račun svog seksualnog opredeljenja i bukvalno je, bez ijednog razumnog razloga, a od strane pomenutog policajca, isteran iz zgrade OUP Palilula uz povike „Marš napolje“ i „Marš na ulicu“.¹¹

Nakon ovoga Pavlović i Milićević su otišli u Upravu policije Grada Beograda, koja je profesionalnim radom rešila slučaj u vrlo kratkom roku. Nakon podnošenja prijave Sektoru za unutrašnju kontrolu Ministarstva unutrašnjih poslova i iznošenja slučaja u javnost, policajci OUP Palilula su, zbog neprofesionalnog odnosa, kažnjeni najblažom kaznom – ukorom, na insistiranje GSA.

Gradski sudija za prekršaje u Beogradu kaznio je B. P. novčanom kaznom u iznosu od 10.000 dinara ili kaznom od 20 dana zatvora zbog pretnji izrečenih Lazaru Pavloviću, za prekršaj iz člana 6, stav 2 Zakona o javnom redu i miru, a na osnovu člana 84, 118, 232 i 235 Zakona o prekršajima.¹²

---

11 „Nezakonito postupanje policije u slučaju pretnji članu GSA“, saopštenje za javnost, 22. april 2008. godine.

12 Rešenje 1–41-Up.br. 15938/08, Gradski sud za prekršaje u Beogradu, sudija Snežana Aleksić, 29. avgust 2008. godine.

Takođe, protiv B. P. je podneta i privatna tužba pred Prvim opštinskim sudom u Beogradu po osnovu člana 138, stav 1 Krivičnog zakonika Srbije – ugrožavanje sigurnosti.

1.2. Pretnje predsedniku GSA Borisu Milićeviću

Nepoznato lice uputilo je pretnju predsedniku GSA *Borisu Milićeviću* jedan dan nakon antifašističkog protesta u Beogradu, na kojem je on govorio i bio jedan od organizatora.

U poruci ostavljenoj na Internet sajtu www.gayromeo.com, višemilionskoj svetskoj zajednici gejeva, sa preko pet hiljada članova samo iz Srbije, upućena je preteća poruka: „uskoro ćeš opet biti na štakama... pozdrav od ekipe obraz“.¹³

Iz poruke se očigledno vidi da se radi o osobi ili grupi koja je detaljno upoznata sa dešavanjima iz privatnog života Borisa Milićevića, pošto je on u maju 2008. godine lomio nogu i narednih šest nedelja proveo u gipsu.

Iako je ovaj slučaj pretnji prijavljen, policija ništa nije preduzela kako bi otkrila počinioca. Nakon što je slučaj prijavljen Odeljenju unutrašnjih poslova Novi Beograd, Boris Milićević je upućen u Odeljenje za cyber kriminal Uprave policije Grada Beograda. On se njima i obratio, gde mu je opet rečeno da je za rešavanje slučaja nadležan OUP Novi Beograd.

1.3. Pretnje aktivistima Queeria centra

U nekoliko medijskih izjava aktivisti Queeria centra tvrdili su da su na mail web portala www.kvirija.com primili mnogobrojne pretnje smrću, koje su uredno prijavljivali

---

13 „Pretnje predsedniku Gej strejt alijanse“, saopštenje za javnost, 13. oktobar 2008. godine.

policiji. „Mnogo veći problem za nas su pretnje smrću koje mi redovno prijavljujemo policiji. Neprijatno je kada vam na mail stigne tako nešto, izjave tipa 'Sve vas treba pobiti'. Najgore od svega je kada se mi na sve to naviknemo i dođe nam kao 'dobar dan' i više se ne iznenađujemo kad nam stigne nešto tako“, izjavio je Predrag M. Azdejković, urednik web portala i aktivista Queeria centra.¹⁴

Pokazuje se da su branitelji ljudskih prava LGBT osoba u Srbiji pod stalnim pritiskom pretnji, a mnogi od njih su i doživeli fizičke napade zbog svog rada. Očigledno je da je država još nespremna da posveti posebnu pažnju zaštiti branitelja ljudskih prava, što je njena dužnost preuzeta članstvom u Ujedinjenim nacijama, koje su decembra 1998. godine donele Deklaraciju o braniteljima ljudskih prava.¹⁵

Takođe, cilj Srbije je da postane članica Evropske unije, koja u političkim pregovorima sa državama kandidatima ili potencijalnim kandidatima za članstvo posebnu pažnju posvećuje ne samo stanju ljudskih prava, već i zaštiti branitelja ljudskih prava.¹⁶

2. Napadi na javna mesta okupljanja LGBT osoba

2.1. Napad na gej klub Toxic

Prema izjavama gostiju, u noći između 19. i 20. aprila 2008. godine nepoznati počinioci bacili su bocu sa zapaljivom masom koja nije uspela da eksplodira na ulaz gej kluba

---

14 „Stanje nacije“, TV B92, 2. decembar 2008. godine.

15 Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms, <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/770/89/PDF/N9977089.pdf>

16 Ensuring Protection – European Union Guidelines On Human Rights Defenders, <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/GuidelinesDefenders.pdf>

„Toxic“ u ulici Braće Krsmanović 5. Iz izjava očevidaca nije jasno da li se radi o suzavcu ili molotovljevom koktelu. Takođe, GSA saznaje da policija nije pozvana da izvrši uviđaj, pošto je obezbeđenje kluba samostalno pokušalo da reši slučaj.

„U jednom trenutku je prvo pet-šest gostiju prokročilo sebi put u WC i tamo se zatvorilo, da bi se zatim čula priča da je neko bacio suzavac. Onda je pun klub panično počeo da trči i da se gura ka ulazu.

Ja sam sa drugom i drugaricom ostao unutar kluba i nismo izašli sve dok se klub nije ispraznio. Suzavca, izgleda, nije ni bilo u klubu, već ga je neko bacio ispred kluba ili u holu gde je garderoba.

U samom klubu se osećao benzin. I jesu malo pekle oči, ali mi smo sve vreme ostali unutra pored šanka i tek posle desetak minuta izašli.

*Kada smo mi izašli na vazduh svi su bili napojeni.*¹⁷

B. U. je u izjavi GSA rekao i da je obezbeđenje krenulo u potragu za napadačima pošto su videli broj registarske tablice vozila kojim su došli.

2.2. Napad na učesnike Queer Beograd festivala

U petak, 19.09. oko 22h, grupa od deset muškaraca napala je i povredila dva učesnika i tri učesnice petog Queer Beograd festivala na uglu Jevrejske i Dušanove ulice neposredno nakon završetka programa.

Petoro gostiju se kretalo ka stanici gradskog prevoza u trenutku kada ih je napala grupa muškaraca koji su nosili kapuljače, a neki od njih i zelene hirurške maske preko lica.

---

17 Izjava B. U, gosta „Toxica“, o incidentu 20. aprila 2008. godine, GSA dokumentacija.

Među napadnutima bio je i jedan državljanin Sjedinjenih Američkih Država koji je brutalno pretučen. U napadu je zadobio potres mozga i polomljena mu je ruka.

Brzom intervencijom policije koja je obezbeđivala Kulturni centar Rex, sprečene su još teže posledice napada. Dvojica napadača su privedena i ustanovljeno je da se radi o pripadnicima klero-fašističke organizacije *Obraz*.¹⁸

Načelnik Policijske uprave Grada Beograda Slobodan Vukolić izjavio je da su napadači pušteni posle privođenja u policijsku stanicu, a da će protiv jednog biti podneta krivična prijava, a protiv drugog prekršajna, kao i da policija intenzivno radi na identifikaciji ostalih učesnika u napadu.¹⁹

2.3. Napad na radnike gej kluba *Apartman*

Dva radnika gej kluba *Apartman* krenula su ka svom vozilu parkiranom u blizini, ispred gej kluba *Toxic*, neposredno po završetku posla u subotu 8. novembra 2008. godine nešto posle pet časova ujutro.

Kada su se približili svom vozilu tri mladića starih najviše 20 godina počeli su da im dobacuju „Pederi, pederi!“. Sva tri mladića su bila obučena u farmerke, dukseve i crne jakne. Jedan od njih bio je visok oko 185cm, dok su ostala dvojica bila visine oko 175cm. Najviši je bio vidno pijan. Na dobacivanja mladića radnici su odgovorili sa: „Momci, opustite se, nema razloga da pravimo probleme. I nije uredu što dobacujete.“

Jedan od trojice napadača im je odgovorio da im je „ortak malo popio“.

---

18 Saopštenje Queer Beograd kolektiva povodom napada na učesnike festivala.

19 „Privedeni napadači na učesnike gej festivala“, *Politika*, str. A8, 22. septembar 2008. godine.

Radnici su ušli u svoje vozilo i pokušali da upale svoje vozilo. Pošto je bilo hladno, motor se nije pokrenuo iz prvog puta. U tom trenutku tri napadača su pritračala i počela da šutiraju vozilo uz povike: „Šta je, pederi, neće da upali!“

Radnici Apartmana su izašli iz vozila i jedan od njih je u tom trenutku pogođen kamenicom u glavu. Takođe, napadači su kamenom razbili i šoferšajbnu vozila. Nakon ovoga, počela je tuča između radnika i dva napadača, dok je treći stajao po strani. Nakon par minuta iz Toxica je istrčalo nekoliko pripadnika obezbeđenja kluba uzvikujući: „Zovi muriju!“

Kada su čuli povike i videli obezbeđenje, napadači su odlučili da pobegnu. Jedan od radnika je zadobio podliv na levom oku i modricu, dok je drugi imao rasečen nos. Odlučili su da nije potrebno da zatraže lekarsku pomoć. Takođe, nisu želeli da slučaj prijave policiji.²⁰

3. Napadi na pojedince po osnovu stvarne ili pretpostavljene seksualne orijentacije/rodnog identiteta

3.1. Napad na par lezbejki i njihovog prijatelja kod Doma Narodne skupštine Srbije

Grupa N. N. lica napala je par lezbejki B. O. i T. B. i njihovog prijatelja R. B. u parku kod Doma Narodne skupštine Srbije i naneli im teške telesne povrede u noći između 28. i 29. juna 2008. godine.

Oko 23.30 časova, B. O. i njen prijatelj R. B., inače državljanin Savezne Republike Nemačke, našli su se u parku kod Doma Narodne skupštine Srbije (bivše Savezne skupštine) gde je trebalo da se nađu sa T. B., a zatim i nastave druženje u jednom od obližnjih noćnih klubova.

---

20 Izjava radnika gej kluba Apartman o napadu 8. novembra, Interna dokumentacija GSA.

Seli su na jednu od klupa gde im se ubrzo pridružila prijateljica. Na klupi pored njih sedelo je desetak muškaraca kojima se u jednom trenutku pridružio momak u crnoj majici i koji je prisutnima rekao da je upravo stigao sa nekog koncerta koji se održavao povodom pravoslavnog praznika Vidovdana.

Dve devojke su se nekoliko puta poljubile. R. B. je odećom koju je imao na sebi (a koja nije karakteristična za ovu sredinu) odudarao od standardnih stilova oblačenja i, može se reći, privlačio pažnju okoline na sebe.

U jednom trenutku dvojica momaka iz te grupe su prišli klupi gde su sedeli B. O., T. B. i R. B., dok je iza njih stajalo pet do šest njihovih drugova. Tada je jedan od te dvojice na engleskom jeziku pitao R. B. da li je homoseksualac.

Na to mu je R. B. isto na engleskom odgovorio: „Ne, nisam.“ Ista osoba je zatim ponovo pitala R. B.: „Hoćeš da mi pušiš kurac?“, na šta mu je ovaj odgovorio da ne želi.

Napadač je u tom trenutku udario R. B. u desnu stranu lica. Pošto ga je udario još jedanput B. O. je skočila između njih pokušavajući da zaštiti svog prijatelja. Napadač je tada udario i B. O. i odgurnuo je usled čega je ona pala na beton i onesvestila se.

Od tog udarca B. O. je zadobila potres mozga i posekotinu na glavi koja je zašivena sa tri šava. Dok se to dešavalo drugi iz grupe napadača je prišao R. B. i nastavio da ga udara u glavu.

Neki od napadača su prišli T. B. koja je sedela na klupi i počeli da viču na nju: „Lezbače, došle ste ovde da se krljate!“, „Znate li da je danas Vidovdan!“, „Vi ste bolesne!“ itd...

Nakon toga R. B., B. O. i T. B. su nekako uspeli da pobegnu dok su napadači vikali, vređali i gađali ih flašama. Kada su zamakli iza ugla, seli su kod muzeja na uglu Vljakovićeve ulice i Bulevara Kralja Aleksandra i tu videli da B. O. mnogo

krvari i da joj je čitava glava i košulja oblivena krvlju. Nakon njihovog poziva, ubrzo je stigla hitna pomoć i odvezla ih u Urgentni centar.²¹

GSA je podnela krivičnu prijavu povodom ovog napada nadležnom Odeljenju unutrašnjih poslova Stari Grad. Žrtve napada su saslušane u policijskoj stanici, ali od tada policija nije dostavila nikakvu informaciju koje radnje je preduzela povodom ove prijave.

3.2. Napad na L. A. kod Hemijskog fakulteta

Dva mladića napala su L. A. (19) ispred Hemijskog fakulteta u Beogradu 29. septembra uveče.

„Prolazio sam pored zgrade Hemijskog fakulteta oko 22 časa. Na glavi sam nosio šešir. Dva klasična dizelaša, malo starija od mene, sedela su na stepeništu ulaza fakulteta. Kada su me videli ustali su i krenuli prema meni. Imali su po sto kilograma, spojene obrve i nosili su patike sa federima.

Jedan je stao ispred, a jedan iza mene. Upitali su me zašto nosim šešir i zašto sam peder. Ja sam se zbunio i počeo da paničim. Sledio sam se. Tražili su od mene da skinem šešir. Pošto sam ćutao, ovaj iza mene me je gurnuo. Pošto imam problema sa niskim pritiskom, od uzbuđenja sam počeo da osećam nesvesticu i stropoštao sam se na haubu automobila parkiranog kod zgrade fakulteta. Sledeće čega se sećam je da njih dvojica beže od mene i da mi prilazi neki prolaznik. On me je smirio i čak me otpratio do Franuske ulice. Ponudio mi je čak i da me otprati do kuće, ali sam ja to odbio.“²²

---

21 „Napad na dve lezbejke i njihovog prijatelja u centru Beograda“, saopštenje GSA, Beograd, 9. jul 2008. godine.

22 Izjava L. A., Dokumentacija GSA, Beograd, 30. septembar 2008. godine.

3.3. Napad na V. B. u gradskom prevozu

V. B. (25) je u popodnevnim časovima 9. juna 2008. godine fizički napadnut u autobusu gradskog prevoza na liniji 75 na stanici kod Fontane na Novom Beogradu.

Nakon polaganja ispita zaputio se kod svoje prijateljice koja živi na Bežaniji. „Stojao sam u autobusu negde blizu zadnjih vrata. Pisao sam SMS poruku na svom mobilnom telefonu i nisam obraćao pažnju na ostale putnike.“

Kada je autobus bio blizu stanice kod MekDonaldsa kod Fontane na Novom Beogradu (ulica Pariske Komune), jedan momak starosti između 20 i 22 godine naglo je prišao V. B.-u iskosa s leđa i upitao ga: „Brate, jesi ti peder?“

„On je bio moje visine, obučen kao klasičan dizelaš, imao je neku trenerku na sebi. Odgovorio sam mu: 'Nisam, a i da jesam to je moja stvar.'“

Tog trenutka napadač je naglo zgrabio V. B. za desnu mišicu i jako gurnuo ka zadnjim vratima autobusa viknuvši: „Marš napolje!“

V. B. je već bio par puta napadan i uvek u tim situacijama reaguje anksiozno, uplaši se i ne zna kako da se odbrani.

Autobus je u tom trenutku stao na stanici preko puta MekDonaldsa na stanici kod Fontane i V. B. je krenuo da silazi niz stepenište. U tom trenutku je osetio jak udarac u potiljak nekim tupim predmetom. Čuo je vrisak neke devojke, ali nije mogao da proceni gde se ona nalazila.

Napadač je ostao u autobusu koji je krenuo sa stanice, a V. B. se uhvatio za mesto gde je dobio udarac i osetio veliku posekotinu i krv koja je tekla iz rane.

V. B. je prešao ulicu i zatražio pomoć od dva prolaznika, koji su nemo prošli pored njega. Nakon toga ušao je u MekDonalds da potraži pomoć i malo vode. Tu su se skupile

četiri radnice zabrinute njegovim izgledom pošto mu je krv tekla iz rane. Dobio je vodu i malo leda koji je držao blizu rane. Radnice su umirile V. B. i ponudile se da pozovu policiju kako bi prijavio napad.

V. B. je odbio da prijavi napad policiji i pozvao taksi nakon čega je otišao kod prijateljice na Bežaniju. Kod nje je ostao do večernjih časova, a zatim je otišao kući gradskim prevozom, iako je bio uplašen.

V. B. navodi dva razloga zašto nije hteo da prijavi napad policiji. Prvi je što nije mogao da se seti tačnog izgleda napadača, što bi otežalo potragu. Takođe, već je nekoliko puta zaustavljan i legitimisan od strane policije zbog karakterističnog načina oblačenja, pri čemu su mu policajci upućivali uvrede. Prilikom jednog od legitimisanja, policajac mu je postavio pitanje: „Je l' se bodeš? Je l' se bodeš u bulju?“ V. B. navodi takve neprijatnosti kao jedan od glavnih razloga svog nepoverenja u policiju.²³

3.4. Slučaj ucenjivanja geja u Kragujevcu

Goran D. (29) i Saša V. (29) uhapšeni su 11. septembra 2008. godine i sprovedeni istražnom sudiji Opštinskog suda u Kragujevcu Biljani Stevanović zbog toga što su ucenjivali svog poznanika zato što je gej.²⁴

„Postoje osnovi sumnje da su Goran D. i Saša V. u julu i avgustu ove godine jednog sredovečnog sugrađanina ucenjivali da će, ukoliko im ne da novac, članovima porodice obelodaniti njegove homoseksualne sklonosti“, saopštila je kragujevačka policija.

---

23 Izjava o napadu na V. B., Interna dokumentacija GSA, jun 2008. godine.

24 „Od homoseksualca iznudili 100.000 dinara“, Glas javnosti, str. 10, 12. septembar 2008. godine.

Mediji su izvestili da je ucenjeni isplatio ucenjivačima tokom jula i avgusta 2008. godine skoro 100.000 dinara pre nego što ih je prijavio policiji, koja nije saopštila detalje o njemu u cilju zaštite njegovog identiteta.

Istražni sudija je u ovom slučaju odredila jednomesečni pritvor osumnjičenima kako ne bi uticali na svedoke. Takođe, jedan od njih dvojice je već bio osuđivan zbog raznih krivičnih dela.²⁵

Goran D. i Saša V. upoznali su žrtvu preko SMS oglasa na lokalnoj televiziji.

Ucenjivači su na jednoj od lokalnih televizija videli SMS oglas žrtve u kojem je tražila partnera. Isti oglas izašao je i u jednom časopisu. Ucenjivači su počeli da mu šalju poruke i tako se upoznali. Kasnije su se i videli. Kada su saznali gde žrtva živi, počeli su da je ucenjuju.²⁶

Mediji nisu izvestili da li je protiv Gorana D. i Saše V. podignuta optužnica.

3.5. Homoseksualnost kao izgovor za pljačku

Tokom 2008. godine, GSA je registrovala dva sudska postupka u Okružnom sudu u Novom Sadu, u kojima su optuženi koristili strategiju tzv. „odbrane u stanju gej panike“. Pri ovoj strategiji odbrane, počinioci krivičnih dela tvrde da su delo počinili u stanju smanjene uračunljivosti zbog toga što je žrtva istog pola pokušavala da ostvari seksualni kontakt sa njima.

Krivično veće Okružnog suda u Novom Sadu kojim je predsedavala sudija Zlata Rodić Knežević, osudilo je Ljudinim Ahmetija (1986) iz Novog Sada na jedinstvenu kaznu

---

25 „Uhapšeni zbog ucenjivanja gej mladića“, Blic, str. 14, 12. septembar 2008. godine.

26 „Ucenjivali homiça!“, Press, str. 12, 13. septembar 2008. godine.

zatvora u trajanju od dve godine za tri krivična dela razbojništva iz člana 206, stava 3 Krivičnog zakonika, a za isto krivično delo osuđen je i Nikolić Savica (1987) iz Novog Sada, na godinu dana zatvora.

Okružni sud je utvrdio da je Ljumnim Ahmeti 5. novembra 2007. godine, po prethodnom dogovoru sa NN licem, primenom sile, od V. D. iz Novog Sada oduzeo u Bulevaru Jaše Tomića mobilni telefon, 20 evra i 2.500,00 dinara.

Ljumnim Ahmeti prišao je žrtvi sa leđa i udario ga više puta, a njegov NN saučesnik sa prednje strane, vičući „daj nam telefon pederu“. Uplašen, oštećeni je počeo da beži u unutrašnjost parka, gde su ga Ljumnim Ahmeti i NN lie stigili i oborili ga na travu. Jedan od njih je oštećenom svojim kolonom pritisnuo glavu, dok ga je drugi udarao po celom telu nanevši mu time lake telesne povrede, da bi mu zatim iz džepova jakne oduzeli mobilni telefon marke „Nokia“ 6111 i iz novčanika 20 evra i 2.500,00 dinara, ukupno vrednosti od 16.000,00 dinara. Nakon toga su se udaljili sa mesta napada, a kasnije tokom dana su prodali mobilni telefon S. M. iz Novog Sada za 3.000,00 dinara.²⁷

Ovo nije jedina pljačka koju je na isti način izveo Ljumnim Ahmeti.

Na isti način su Fidan Raka (1986) i Ljumnim Ahmeti 14. aprila 2007. godine, pretukli i opljačkali Doljana Garića (1941) iz Mandelosa kraj Sremske Mitrovice. Fidan Raka je u istrazi rekao da ga je oštećeni, navodno, „pipkao“, želeći seksualni odnos s njim, što je bio povod za početak sukoba.

Kada je policija došla u Ulicu Sime Matavulja u Novom Sadu da bi privela Raku i Ahmetija, oni su pobjegli u nepo-

---

27 Saopštenje Okružnog suda u Novom Sadu, http://www.okruzni.sud.ns.srbija.yu/index.php?option=com_content&task=view&id=449, 4. jul 2008. godine.

znatom pravcu, a nisu se pojavili ni na suđenju 13. oktobra 2008. godine.

Na glavnom pretresu saslušan je oštećeni Garić, koji je posvedočio da su ga pomenutog dana kod parka, dvojica mršavih mladića srednjeg rasta upitala koliko ima sati, a kada je on pogledao u časovnik, usledio je munjevit napad: oborili su ga na zemlju, istukli ga, sa vrata strgnuli zlatan lančić i oteli mu novčanik u kojem je bilo nekoliko stotina evra i nekoliko hiljada dinara.

Kada mu je predloženo šta je Fidan Raka rekao pred istražnim sudijom, zbunjeni 67-godišnjak se prvo dva puta prekrstio, a potom, odmahujući rukama, demantovao njegove navode.²⁸

---

28 „Navodni homoseksualci opet izgovor za pljačku“, Dnevnik, str. 9, 14. oktobar 2008. godine.

ANTITRAFIKING CENTAR

Percepcija prostitucije/seksualnog rada u Srbiji

1. Predmet istraživanja

CESID je u periodu od 13. septembra do 3. oktobra 2008. godine sproveo istraživanje javnog mnjenja koje je za za cilj imalo da se utvde **stavovi javnog mnjenja prema pitanju prostitucije, odnosno prema pitanju seksualnog rada**. Opšti predmet istraživanja razrađen je kroz sledeće uže celine: ispitivanje prepoznatljivosti fenomena prostitucije, utvrđivanje vrednosnih sudova prema prostituciji, istraživanje percepcije uzroka i posledica ovog društvenog fenomena, a poseban akcenat je stavljen na istraživanje viđenja rešenja problema koji postoje u ovoj oblasti. Pomenute teme su imale za cilj da se iz stava prema njima utvrdi podrška i/ili osporavanje eventualnih novih rešenja i društvene/državne regulacije oblasti seksualnog rada.

2. Ciljne grupe istraživanja

Multidimenzionalnost pojave prostitucije, kao i potreba za uključivanjem velikog broja aktera u rešavanje problema koji postoje u ovoj oblasti, zahtevali su da se istraživanjem obuhvate dve osnovne ciljne grupe:

1. **Opšta populacija**, čiji stavovi prema pojavi prostitucije daju odgovore na sociološka i sociopsihološka pitanja (ne)prihvatljivosti pojave prostitucije.
2. **Donosioci odluka i kreatori javnog mnjenja**, čiji stavovi daju odgovore na pitanja iz oblasti društvene i političke regulacije fenomena prostitucije. U skladu sa oblastima u kojima se vrši donošenje političkih odluka i načinima na koje se vrši kreiranje i refleksija javnog mnjenja, ova ciljna grupa bila je podeljena na tri podkategorije:
  - 2.1. Političke stranke
  - 2.2. Državne institucije
  - 2.3. Mediji

3. Metodologija istraživanja

U skladu sa odabirom dve osnovne ciljne grupe istraživanja, korišćene su dve tehnike za prikupljanje podataka:

3.1. Percepcija prostitucije u Srbiji u opštoj populaciji ispitivana je tehnikom **fokus grupnih diskusija**. Organizovano je i izvedeno sedam fokus grupa, sa ukupnim brojem od 56 učesnika. Osnovni kriterijum za odabir ispitanika bili su pol, starost i obrazovanje; na fokus grupama učestvovao je ravnomeran broj muškaraca i žena, a starosna i obrazovna struktura učesnika fokus grupe bila je približna zastupljenosti starosnih i obrazovnih kategorija u opštoj populaciji.

Instrument za prikupljanje podataka na fokus grupama bio je vodič za razgovor koji je imao pet celina, po kojima je vođena diskusija i po kojima su rađeni i svi pojedinačni izveštaji sa fokus grupe.

Fokus grupe su održane u Beogradu (dve fokus grupe i to jedna sa učesnicima sa područja opštine Novi Beograd, a

druga sa učesnicima iz opštine Rakovica), Nišu, Valjevu, Jagodini, Somboru i Pančevu. Na ovaj način se dobila i relativno ravnomerna regionalna raspodela uzorka.

Uprkos „osetljivosti“ teme o kojoj se diskutovalo na fokus grupama i očekivanja metodologa da će barem kod jednog dela učesnika biti otpora i teškoća u dobijanju odgovora, opšti utisak je da su sagovornici bili dovoljno otvoreni i spremni na diskusiju. Iz tog razloga, može se reći da je odabir ovog metodološkog postupka bio opravdan i da su nalazi dobijeni na sedam fokus grupa nalazi koji su reprezentativni i koji predstavljaju stavove većine građanki i građana Srbije o ovoj temi.

3.2. Stavovi donosilaca političkih odluka i kreatora javnog mnjenja istraživani su tehnikom **dubinskih intervju**a. Za potrebe tri posebne podkategorije, sačinjena su tri vodiča za razgovor sa predstavnicima tri grupe – političkim strankama, državnim institucijama i medijima.

Saradnja sa predstavnicima odabranih institucija bila je relativno dobra i uspešna. U predviđenom vremenu urađeno je ukupno 17 od 21 planiranog intervju; u dve institucije/organizacije intervju nije urađen, a od dve državne institucije dobijeni su samo određeni odgovori o načelnom stavu, odnosno fazi u kojoj se one trenutno nalaze kada je reč o rešavanju problema iz ove oblasti. U tabeli 1. je dat spisak institucija u kojima je planiran intervju, spisak uspešno realizovanih intervju, sagovornika i objašnjenje situacija u slučajevima u kojima intervjui nisu urađeni.

Tabela 1.

1. Demokratska stranka Srbije	Milica Radović, članica Glavnog odbora
2. Demokratska stranka	Gordana Čomić, predsednica Foruma žena i članica Predsedništva

3. Srpska radikalna stranka	Elena Božić Talijan, Generalna sekretarka
4. Socijalistička partija Srbije	Mila Opalić, Savetnica za socijalna pitanja
5. G 17 Plus	Ana Papak, Predsednica Ženske mreže
6. Srpski pokret obnove	Intervju nije urađen; Stranka nema stav o ovom pitanju
7. Liberalno demokratska partija	Bojan Đurić, Savetnik poslaničkog kluba
8. Nova Srbija	Dubravka Filipovski, Portparolka
9. Srpska napredna stranka	Vladimir Đukanović
10. Ministarstvo unutrašnjih poslova	Milan Stanić, Šef odseka u Odeljenju za javni red i mir Policijske uprave za Grad Beograd
11. Ministarstvo pravde	Intervju nije urađen, poslat odgovor da institucija trenutno nema odgovore na pitanja
12. Ministarstvo zdravlja	<i>Tomica Milosavljević, Ministar zdravlja</i>
13. Ministarstvo rada i socijalne politike	Ljubomir Pejaković, Posebni savetnik Ministra
14. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava	Intervju nije urađen, poslat odgovor o primeni propisa u ovoj oblasti
15. Republički Ombudsman	Intervju nije urađen; Nije bilo odgovora nadležnih

16. Blic	Nenad Jaćimović, urednik Hronike
17. Radio televizija Srbije	Veljko Medić, novinar
18. Televizija Pink	Tanja Jordović, glavna urednica
19. Televizija Foks	Zoran Baranac, izvršni producent
20. Politika	Dušan Telesković, zamenik glavnog urednika
21. Večernje novosti	Jelena Kosanović, urednica rublike Društvo

4. Nalazi istraživanja

4.1. Opšta populacija – fokus grupe

1. Ispitivanje poznavanja i prepoznavanja prostitucije

Opšti zaključak u istraživanju ove celine jeste da postoji svojevrsan vid mimikrije u poznavanju i prepoznavanju fenomena prostitucije. S obzirom da je ovo bila prva celina i da se išlo po metodi *in medias res*, učesnici fokus grupa su bili gotovo iznenađeni pitanjem da li lično poznaju nekog ko se bavi seksualnim radom. Čini se da je jedan broj njih bio čak i uvređen tim pitanjem! Niko ne zna nikoga ko se bavi prostitucijom, među njima kao „pristojnim“ građankama i građanima nema nikoga ko u svom okruženju ima prijatelje, poznanike, rođake koji se bave prostitucijom na bilo koji način... Nije se ni očekivala ovakva vrsta „priznanja“, ali je ovo bio vrlo dobar način da se vidi prva reakcija na najdirektnije moguće povezivanje života ispitanika sa društvenom realnošću kakva je prostitucija. Ovaj deo razgovora je poka-

zao da postoje ozbiljne prepreke da se prostitucija percipira kao društvena realnost. Dalji tok razgovora i zaključci koji su izvođeni na osnovu diskusije daju detaljnije objašnjenje tih prepreka.

U ovom segmentu diskusije pokazalo se da se ispitanici o temi prostitucije i seksualnog rada informišu, pre svega, kroz:

- 1) **Medije**; mediji su izuzetno moćan instrument za kreiranje javnog mnjenja o ovoj temi, što su učesnici fokus grupa i sami priznali, a o čemu se i posredno mogao izvesti zaključak na osnovu priča koje su prepričavali i od kojih je veliki broj plasiran upravo putem medija. U zavisnosti od toga koji medij se konzumira i koja vrsta priloga o ovoj temi se prati (istraživačko novinarstvo, crna hronika ili vesti), zavisi i stav prema prostituciji.
- 2) **Neformalne kanale komunikacije i interpersonalnu komunikaciju**, koja je vrlo često zasićena glasinama, predrasudama i stereotipima, odnosno „filterima“ koji teško dozvoljavaju promenu već formiranih stavova prema prostituciji. Ovo se odrazilo i na samo komuniciranje o istraživanoj temi, jer su se često mogli čuti izrazi „te žene“, „ta pojava“, „ti ljudi“, čime se i uz pomoć jezičkih konstrukcija čuvaju uspostavljene mreže stereotipija.

Prepoznatljivost prostitucije testirana je i kroz prepoznavanje različitih oblika prostitucije. U najvećem broju slučajeva, prostitucija je prepoznata samo kao ulična prostitucija. Na pitanje šta je prva asocijacija na ovu temu, učesnici su uglavnom prvo pominjali uličnu prostituciju, a tek onda (i to manji broj njih) i druge vidove prostitucije, a najčešće tzv. prostituciju u visokom društvu, gde ličnosti iz javnog života

na ovaj način, navodno, zarađuju basnoslovne sume novca. U sličnoj meri je prepoznata i prostitucija u raznim klubovima koji se za to specijalizuju, ali je ulična prostitucija, generalno, na prvom mestu po prepoznavanju.

Dalji tok razgovora je pokazao da je stepen poznavanja i razmišljanja o pojavi prostitucije daleko veći nego što se to moglo zaključiti na osnovu prve celine razgovora u kojoj ispitanici očigledno nisu hteli da „otvore sve karte“.

2. Ispitivanje uzroka i posledica

Ispitivanje razloga i uzroka za pojavu prostitucije pokazalo se kao veoma značajna tema, jer u zavisnosti od toga šta se vidi kao uzrok, postoje različite i često suprotstavljene verzije da li i na koji način prihvatiti ili odbaciti one koji se prostitucijim bave.

Javno mnjenje smatra da je **ekonomski razlog** gotovo jedini razlog zbog kog žene počinju da se bave prostitucijom u našem društvu. Žene su ekonomski ranjivije, imaju manju mogućnost izbora nego muškarci, a iste (ili veće) potrebe za novcem i materijalnom obezbeđenošću. Jedna grupa ispitanika smatra da je **prostitucija za neke žene nužnost preživljavanja**, jer su žene koje se tim poslom bave materijalno i egzistencijalno veoma ugrožene i prodaja tela je jedini način da prežive, kako one same, tako i njihove porodice; prema drugom, brojčano manjem delu učesnika fokus grupa, postoji i grupa žena koja nije egzistencijalno ugrožena, ali **prostituciju vidi kao način da žive bolje i imaju više nego što sada imaju**.

Ekonomske, odnosno finansijske „predispozicije“ uslovljavaju da se jedan deo žena samostalno odlučuje da se bavi prostitucijom, dok druga grupa u takvim situacijama postaje ranjivija prema posrednicima, makroima i drugim osobama koje ih uvode u posao prostitucije. I za jedne i za druge,

osnov je ekonomska pozadina, na koju se pridodaje **nestabilna ili loša porodična situacija** (poremećeni odnosi u porodici, nasilje u porodici...). U zavisnosti od toga da li u oblasti bavljenja prostitucijom postoje posrednici ili ne, različita je i percepcija samih prostitutki i vrednosni sudovi prema njima; u slučajevima kada je to svestan izbor samih prostitutki, osuda je veća; u slučaju prinude, prostitutke se ne osuđuju, već postoji sažaljenje nad njihovom sudbinom, a pravac rešavanja ovog problema nije kažnjavanje prostitutki, već posrednika. Ovakav stav govori o ozbiljnom dualizmu u percepciji prostitucije, na koji i regulisanje ove pojave mora računati – **ukoliko je žena primorana da se bavi prostitucijom, onda preovladava sažaljenje, a ukoliko je prostitucija njen svestan izbor, ona se zbog tog izbora osuđuje**. Ispitanicima je veoma teško da prostituciju kao takvu apstrahuju, da je posmatraju kao fenomen po sebi, mimo njenih uzroka, razloga i društvene funkcije koju ta pojava (kao i svaka druga pojava) ima.

Kako god da se percipira put do početka bavljenja prostitucijom, smatra se da *uvek postoji mogućnost „drugog izbora“ za žene koje se bave prostitucijom*. Izgleda da u javnom mnenju ne postoji sposobnost da se bavljenje seksualnim radom percipira kao izbor bilo kog drugog posla; postoji veoma jasan stav da prostitutke čak treba „spašavati“ od njihovog izbora, pre svega zbog posledica koje bavljenje tom vrstom posla donosi. To nas dovodi i do dela šta se vidi kao osnovna posledica bavljenja ovakvom vrstom posla. To je, pre svega, narušeno zdravlje, potom lična bezbednost i sigurnost, a zatim i isključivanje i marginalizacija od strane društva i okoline. **Upravo zbog posledica koje donosi bavljenje prostitucijom, ispitanici tvrde da imaju negativan odnos prema ovoj pojavi, a ne zbog prostitucije kao takve!** Međutim, čini se i da promena okolnosti, odnosno isključivanje tih posledica, ne bi dovelo do promene stava da se prostitucija može birati kao i bilo koje drugo zanimanje. Jedan značajan broj ispita-

nika prostituciju osuđuje ne zbog uzroka, posledica ili nečeg trećeg, već jednostavno zbog toga što tip ponašanja koji se dovodi u vezu sa prostitucijom „nije moralan“. Moral se doživljava kao apsolutna kategorija, za koju ne postoji objašnjenje u uzročno-posledičnim relacijama. Moral je, jednostavno, kao takav, prihvaćen obrazac poželjnog ponašanja, u kome sve što je vezano za seks, prodaju seksualnih usluga, promiskuitet i slično predstavlja tabu-temu koja je suprotna postojećem sistemu morala. Upravo zbog toga što je nedovođenje u pitanje jedna od osnovnih odlika morala, učesnici nisu bili u stanju da objasne zašto nešto nije ili jeste moralno.

Kada je već o moralu reč, vrlo jasno se mogu uočiti i „dvostruki standardi“ kada je u pitanju ova kategorija; moral koji važi za žene, ne važi za muškarce u okviru istog društva. Iako se moglo čuti da nije moralno što se žene bave prostitucijom, vrlo retko se moglo čuti da nije moralno ni koristiti usluge prostitutki. Ne postoji moralna osuda korisnika seksualnih usluga kao što je to u slučaju onih koje te vrste usluga pružaju.

Ono što se dominantno izdvojilo na svim fokus grupama, a vezano je za procenu posledica bavljenje prostitucijom, jeste **briga za zdravlje**, kako prostitutki, tako i njihovih klijenata, pa i širih društvenih grupa. Ovaj nalaz je u skladu sa činjenicom da se zdravlje u našem javnom mnenju smatra jednom od osnovnih vrednosti, kako ličnih i pojedinačnih, tako i društvenih. Iz takvog stava verovatno potiče i jedan deo osude prostitucije – ta pojava se doživljava kao jedna od pretnji po zdravlje, pa se odbacuje, od nje se zazire i strepi... zbog toga, jedan od pravaca za promenu stava javnog mnjenja prema prostituciji treba da bude i rad na razbijanju predrasuda da je prostitucija kao takva opasna po „zdravlje nacije“ i da jedan od pravaca njenog regulisanja treba da bude upravo i poboljšanje zdravstvene slike prostitutki i njihovih klijenata.

Slična barijera prema prostituciji, kao i u slučaju odnosa prema zdravlju, postoji i kada je reč o uticaju koji ova pojava može imati na biološku reprodukciju i vaspitanje dece. Naime, biološka reprodukcija (pre svega, imanje potomstva) se u našem društvu doživljava kao jedna od „vrednosti po sebi“ i sve ono što je ugrožava se percipira kao pretnja i opasnost. Tako se za prostitutke smatra da ne mogu biti majke kao što su to žene koje se tim poslom ne bave; smatra se da one poslom kojim se bave najpre ugrožavaju svoje reproduktivne funkcije, a zatim, da ne mogu da vaspitaju decu na način na koji se to smatra uobičajenim. Dalje, kao jedna od posledica prostitucije se vidi i opasnost da takav tip posla postane uzor za mnoge devojke, čime se po mišljenju učesnika fokus grupa, ovaj problem umnožava i pretvara u opasnu spiralu koju je teško prekinuti.¹

Može se zaključiti da naše javno mnjenje smatra da prostitucija zavisi od pripadanja žena određenim socijanim grupama, a pre svega ekonomski marginalizovanim grupama. Na nekim fokus grupama se moglo čuti i da su Romkinje sklonije prostituciji, ali ne zbog njihovog etničkog pripadanja, već opet zbog toga što su žene iz ove populacije ekonomski veoma zavisne i ugrožene.

Na pitanja zašto se žene u većoj meri bave prostitucijom nego muškarci, prema shvatanju ispitanika postoje dve vrste

---

1 Ovaj nalaz je veoma sličan podatku koji je dobijen u istraživanju stavova prema homoseksualnosti i seksualnim manjinama kao jednoj od marginalizovanih grupa u našem društvu; naime, najekstremnije reakcije javnog mnjenja su bile upravo po pitanju odgovora na pitanje da li treba dozvoliti istopolne brakove i usvajanje dece u takvim brakovima. Kako se ovo doživljava kao direktna pretnja biološkoj i društvenoj reprodukciji, za koju se pretpostavlja da se može ispuniti isključivo u heteroseksualnim brakovima, procenat onih koji su se protivili ovakvim tvrdnjama bio je i više od 80% (Istraživanje javnog mnjenja, CESID/GSA, februar 2008).

razloga od kojih je neophodno da oba budu zadovoljena da bi žene bile spremnije na prostituciju – a) žene su pod većom nuždom da rade i ono što možda ne bi radile, b) u odnosu na muškarce, žene imaju određene komparativne prednosti za koje postoji veća „potražnja na tržištu“. Kod nas postoje oba uslova i zbog toga je još uvek predominantna ženska prostitucija.

Istraživanje uzroka prostitucije dovelo je više puta u toku razgovora na fokus grupama do toga da su prostitutke žene koje imaju „poseban mentalni sklop“. Iako je ispitanicima bilo teško da konkretno objasne šta to znači, zaključak je da se smatra da postoje i određene psihološke predispozicije (npr. teškoće u postizanju emocionalne stabilnosti) za bavljenje ovakom vrstom posla i da to „ne može svako“.

3. Odnos prostitucije i trgovine ljudima

U okviru istraživanja uzroka i posledica prostitucije, poseban akcenat je stavljen na temu odnosa između **prostitucije i trgovine ljudima**. Pokazalo se da ispitanici vide jasnu vezu između ove dve pojave. Razlike se javljaju u tome šta se vidi kao uzrok, a šta kao posledica. Za jedne, prostitucija prethodi trgovini ljudima – prostitutke vremenom postanu žrtve trgovine ljudima, jer ulaskom u „začarani krug“ prostitucije, doživljavaju društvenu isključenost i kidanje socijalnih veza. Prinudene da nastave da se bave prostitucijom (jer ih društvo isključuje i ne daje im mogućnost niti podršku da se bave nečim drugim, ako to žele), one postaju veoma ranjive i kao takve lak plen trgovaca ljudima. Za drugu grupu ispitanika (i to veću grupu), trgovina ljudima prethodi prostituciji – najveći broj ispitanika koji zastupaju ovu tezu navode da su čuli za lažne oglase, u kojima se ženama obećavaju različiti poslovi (konobarice, hostese itd.) koji su samo maska za zatvaranje i prinudno bavljenje prostitucijom.

Može se zaključiti i da u jednom delu javnog mnjenja ne postoji jasno razgraničenje prostitucije i trgovine ljudima. Često se ove dve pojave poistovećuju – na primer, ne prepoznaju se drugi oblici trgovine ljudima, sem onih koji za svrhu imaju prinudnu prostituciju (tačnije, ne vide se drugi razlozi zbog kojih se trguje ljudima); određene medijske priče koje su se odnosile na trgovinu ljudima, oni prepoznaju i pominju kao primere prostitucije²; prostitutke se, generalno, vide kao žrtve eksploatacije, a trgovina ljudima je jedan od osnovnih instrumenata te eksploatacije.

Kako god da je shvaćen ovaj odnos, postoji jasan stav da regulacija jednog od ova dva pitanja uključuje i rešenja problema u drugoj oblasti. Na primer, mogao se čuti stav da bi legalizacija prostitucije dovela do smanjenja trgovine ljudima, jer se sada sve odvija u „sivoj zoni“ u kojoj je „sve dozvoljeno“. Na dve fokus grupe se moglo čuti i da se sumnja da postoje lanci koji povezuju prostitutke, trgovce ljudima i državne organe (pre svega pripadnike policije) i da je te lance veoma teško prekinuti, pre svega jer ih održavaju sami pripadnici policije.

4. Vrednosni sudovi prema pojavi

Bilo je očigledno da u delu razgovora u kom se od učesnika traži da se vrednosno izjasne o prostituciji i osobama koje se bave prostitucijom postoji davanje socijalno poželjnih odgovora. Naime, učesnicima nije bilo lako da automatski osude ili opravdaju prostituciju, bez ulaska u uzroke koji su doveli žene do bavljenja tim poslom. U ovom delu su najpre davani odgovori u smislu da „svako ima pravo da raspoláže svojim telom i životom na način na koji želi“ i slično. Među-

---

2 Na primer, učesnici fokus grupe u Somboru navode primer devojaka iz ovog grada koje su završile u jednom klubu u Novom Pazaru. Za njih, ove devojke je neko prevario, možda ih i prodao u svrhu bavljenja prostitucijom.

tim, iz činjenice da se smatra da prostitucija ne može nikome biti prvi izbor posla, kao i iz mnogih drugih odgovora u toku diskusije, zaključak je da se prostitutke osuđuju zbog bavljenja svojim poslom i to je činjenica sa kojom se mora računati u bilo kojoj aktivnosti vezanoj za promociju prava seksualnih radnica. Jedna od osnovnih predrasuda koja se mogla čuti u ovom delu je i da je **prostitucija lakši posao od svih ostalih**, „**ulaže se**“ malo ili ništa, a zarada je brza i dobra, i da je to jedan od osnovnih razloga za jedan broj onih koje se odluče da se bave prostitucijom. Kod značajnog dela javnog mnjenja postoji uverenje da prostituciju kao posao biraju žene koje nisu dovoljno „sposobne“ za neku drugu vrstu posla, i koje smatraju da putem bavljenja prostitucijom mogu brzo i na jednostavan način da dođu do dobre zarade. Stav javnog mnjenja je da je prostitucija „lak posao“, jer nema nikakvih ulaganja, dovoljno je imati ono što je „priroda svima dala“ i zarada je tu, nadomak ruke!

Međutim, kao što je rečeno, javno mnjenje je vrlo sposobno da poveže uzroke i samu prostituciju i da upravo u uzrocima nađe opravdanje za žene koje se bave prostitucijom. Sve one koje, u krajnjem slučaju, moraju time da se bave da bi jednostavno preživele, možda i ne treba osuđivati. Ovo je jedan od stavova koji je protivrečan gotovo konstantnom pominjanju da uvek postoji mogućnost nekog drugog izbora.

Konačno „razotkrivanje“ stava prema prostituciji kao takvoj došlo je u delu razgovora u kom se od učesnika tražilo da odgovore kako bi reagovali u slučajevima da neko njima blizak odluči da se svesno i dobrovoljno bavi prostitucijom. Nije bilo nijednog učesnika koji bi podržao ovakav izbor ljudi iz svog okruženja.

5. Percepcija rešenja problema

Učesnici malo ili nimalo ne znaju na koji način je kod nas trenutno regulisana prostitucija. Postoji maglovita percepcija

da je to nešto kažnjivo, ali ne i na koji način, zašto... Suočeni sa informacijom o tome na koji način se reguliše prostitucija u našoj državi, učesnici smatraju da ta regulativa nije dobra iz više razloga. Ona neće dovesti do nestanka prostitucije, što ispitanici zaključuju da jeste bila namera zakonodavca i što je „suludo“, jer svi znaju za konstrukciju da je prostitucija „najstariji zanat“ i da se ne može iskoreniti, ma šta mi mislili o toj pojavi.

Na ovom mestu, ispitanici se dele na one koji smatraju da treba pooštriti postojeću regulativu i biti strožiji prema prostitutkama i na one koji su za dekriminalizaciju, pa čak i legalizaciju seksualnog rada.

1. Pooštravanje odnosa prema prostituciji za jedan deo javnog mnjenja je neophodno, jer je to pojava koja razrušava porodicu i društvo, ruši moralne vrednosti na kojima počiva društvo, stvara loše uzore mladima i onemogućava reprodukciju društva. Ovde je na delu, pre svega, briga za različite vrste kolektiviteta, od porodice, preko lokalne zajednice do nacije i društva, a ne za same pojedince i pojedinke koje/i se bave prostitucijom. Ovaj deo javnog mnjenja predstavlja istovremeno deo koji u ličnim i individualnim pravima ne može da vidi nešto što je iznad pomenutih oblika kolektiviteta.
2. Iako nije bila primarna tema u ovom delu razgovora i iako nije eksplicitno pominjana od stane moderatora, tema legalizacije je veoma često pominjana, što govori o svesti da takav model regulacije postoji i da se o njemu može jasno formirati stav, pozitivan ili negativan. Legalizacija je imala različita opravdanja, a najčešće je sledeće: **sama prostitucija je „nešto loše“, ali je još lošije kada se ona ne kontroliše i ne reguliše, jer tada do izražaja dolaze sve negativne strane**

te pojave; legalizacija je manje zlo, a ona će dovesti do veće bezbednosti i prostitutki i klijenata. Kada se već ne može iskoreniti (što i ne treba), onda je treba uvesti u legalne tokove, omogućiti bolju zdravstvenu zaštitu i prostitutkama i klijentima, ubirati poreze od toga i slično. Kojoj god grupi da pripadaju, učesnici naših fokus grupa smatraju da je neophodna promena postojeće regulative.

6. Nasilje prema prostitutkama

Nasilje kao takvo od strane učesnika fokus grupa nije prepoznato niti pominjano bez usmeravanja moderatora. Čini se da ne postoji jasna percepcija da su prostitutke često žrtve nasilja. O ovoj temi diskusija je pokrenuta tek nakon usmeravanja moderatora fokus grupa.³

Ni od jednog od više od 50 učesnika fokus grupe se nije moglo čuti opravdanje nasilja nad prostitutkama, ma koliko se ta pojava i osobe koje se bave prostitucijom osuđivale. Nasilje nije opravdano ni prema kome, pa ni prema prostitutkama. Međutim, ovaj načelno pozitivan stav ne prati i ista mera aktivizma i uzimanja učešća u rešavanju problema sa kojima se prostitutke suočavaju. To je za njih još uvek uglavnom kriminogena zona, u koju se ne treba previše direktno mešati. Eventualno, određene akcije nekog drugog (npr. NVO) koje od njih zahtevaju minimalno angažovanje (potpisivanje peticija) može naići na relativno dobar i pozitivan odgovor.

U ovom delu razgovora se od ispitanika tražilo i da odgovore kako bi reagovali na konkretne vidove nasilja nad

---

3 Na jednoj od fokus grupa bilo je čak i čuđenja ko bi i zbog čega vršio nasilje nad prostitutkama. Jedna od učesnica je ovo pitanje čak razumela i kao dobrovoljno prihvatanje nasilja kao dela „pogodbe“ u prodaji određene seksualne usluge, zbog koje prostitutke posle „ne treba da se bune“.

prostitutkama, da li bi i kome to prijavili, da li bi pomogli. Nalazi nisu ohrabrujući. Policija se najčešće pominje kao institucija kojoj bi prijavili nasilje, ali suočavanje sa činjenicom da je prostitucija kažnjiva i da upravo policija hapsi prostitutke, ispitanike je dovelo u čorsokak sopstvenih stavova! Ispitanici imaju strah da sami pomognu prostitutkama u nevolji, „nikada se ne zna ko je iza njih“, šta mogu biti posledice po one koji bi priskočili u pomoć...

Nisu uočene značajne regionalne razlike kada je u pitanju stav prema prostituciji. Razlike se pojavljuju pre svega po pitanju pola, potom starosti i na kraju po obrazovanju. Naime, žene su se pokazale kao znatno konzervativnije i manje tolerantne od muškaraca; mlađi imaju liberalnije stavove od starijih, a obrazovaniji su spremniji da prihvate prostituciju kao nešto „normalno“ od onih sa manjim stepenom obrazovanja.

4.2. Donosioci odluka/kreatori javnog mnjenja – dubinski intervjui

Zbog jasnijeg sagledavanja percepcije seksualnog rada u Srbiji, istraživanje ove teme obuhvatilo je i predstavnike svih značajnijih institucija i organizacija, koje ne samo da su u mogućnosti da donose i sprovode određene politike i rešenja u ovoj oblasti, već su i važni kreatori javnog mnjenja, od kog često zavisi (ne)prihvatanje određene politike. Istraživanje među stakeholder-ima imalo je dva osnovna cilja: prvi se odnosio na upoznavanje sa konkretnim stavom donosilaca odluka prema pojavi prostitucije, odnosno prema rešenjima problema koji postoje u ovoj oblasti, dok se drugi odnosio na sagledavanje potencijala koji određene institucije i organizacije mogu imati kako u donošenju i sprovođenju određenih politika, tako i u procesu kreiranja javnog mnjenja u određenom pravcu.

Prema postavljenim ciljevima, birane su i institucije i organizacije sa čijim predstavnicima su rađeni intervjui. To su:

1. **Državne institucije** koje se u svom delokrugu rada i nadležnosti u različitim aspektima dotiču pitanja prostitucije, odnosno seksualnog rada. Ovde je reč, pre svega, o predstavnicima različitih ministarstava, koja se, kao delovi izvršne vlasti, bave sprovođenjem postojećih politika i zakonskih rešenja i od kojih u najvećoj meri potiču zakonodavne inicijative za izmenu određenih politika.
2. **Političke partije**, čiji je značaj za istraživanje ove teme dvojak: najpre, političke partije kroz svoje ideologije, programe i delovanje odražavaju određeni pogled na svet i vrednosni okvir, u koji se situira stav o svakoj pojedinačnoj društvenoj pojavi. Kroz taj okvir i pogled na svet sagledava se i način na koji se mogu rešiti određeni problemi, odnosno tretman koji mogu imati određene pojave. Sa druge strane, stav stranaka je važan i iz vrlo praktičnih razloga – političke stranke su po mnogim parametrima „posredujuća“ vlast u našoj zemlji, od koji u najvećoj meri zavisi pravac daljeg kretanja društva. Iz tog razloga, vrlo je relevantno ispitati 1) u kakav vrednosni i ideološki sklop stranke smeštaju fenomem prostitucije 2) da li imaju određene planove za konkretnim merama i izgrađene modele za realizaciju tih mera.
3. **Mediji**, koji se javljaju kao nezaobilazni posrednik u kreiranju javnog mnjenja i kao veoma važan saradnik ili protivnik određenim rešenjima problema koji se javljaju u domenu seksualnog rada. Važnost medija je potvrđena u istraživanju mnjenja opšte populacije, gde su se mediji često javljali kao jedini izvor informacija o pojavi prostitucije.

Nalaze vezane za ovaj deo istraživanja predstavice mo u vidu ključnih nalaza prema svakoj istraživanoj instituciji/organizaciji, kao i u vidu zajedničkih zaključaka za tri grupe institucija.

1. Državne institucije

1.1. Ministarstvo zdravlja

- Ministarstvo zdravlja prostituciju tretira u kontekstu posebno ranjivih grupa na HIV infekciju i u tom smislu se ove teme dotiče u okviru strategije za sprečavanje širenja HIV virusa.
- Ministarstvo zdravlja svoju ulogu u rešavanju problema prostitucije vidi u zajedničkom delovanju sa nevladinim organizacijama koje se bave ovim pitanjem (finansiranje projekata, zajedničke akcije i slično).
- Postoji stav da je neophodna promena postojeće regulative u ovoj oblasti.
- Put ka rešavanju problema koji proističu iz domena prostitucije u Ministarstvu zdravlja se najpre vidi kroz promenu svesti, detabuizaciju ove teme i otvaranje široke javne debate, koja treba da izrodi nova rešenja.

1.2. Ministarstvo unutrašnjih poslova

- MUP deluje po Zakonu o javnom redu i miru, odnosno jedinom zakonu koji reguliše pojavu prostitucije.
- Rešenje problema koji se pojavlju u domenu prostitucije vidi se kroz prevenciju, odnosno promenu uslova koji dovode do pojave prostitucije, kao i kroz saradnju sa drugim državnim institucijama, ali i civilnim sektorom; istaknute su i teškoće koje proističu iz nedovoljne saradnje sa drugim institucijama.

- Promena zakonodavstva treba da ide u pravcu kriminalizacije ne samo prostitutki, već i klijenata.
- Legalizacija ne bi bila dobro rešenje u našim uslovima, jer se kod nas žene prostitucijom bave iz očaja, pa bi legalizacija prostitucije bila „legalizacija nečijeg očaja i patnje“.
- Akcenat delovanja policije, prema rečima sagovornika, nije samo u hapšenju i procesuiranju prostitutki, već pre svega otkrivanje pozadine – zašto se neko time bavi, da li postoji prisila i slično.

1.3. Ministarstvo rada i socijalne politike

- Ne postoji poseban akt u okviru kog Ministarstvo rada i socijalne politike deluje prema pitanju prostitucije.
- Reakcije sistema socijalne i porodičnopravne zaštite su uglavnom usmerene na posledice bavljenja prostitucijom, ne na prostituciju kao takvu (reakcije kao i prema drugim socijalno ranjivim grupama).
- Postoji stav da je potrebna promena regulative u pravcu dekriminalizacije i širenja polja preventivnog rada, ali ne i legalizacije.

2. Političke stranke

2.1. Demokratska stranka

- Ne postoji posebno programsko određenje prema prostituciji, ali postoji stav po kom se ova pojava tretira kao deo šire pojave – trgovine ljudima.
- Postoji dobro poznavanje različitih modela regulacije prostitucije, ali njihova primena na naš sistem i društvo zahteva ozbiljne i višestapne analize.
- Promena regulative treba da ide ka manje restriktivnom modelu i više u pravcu akcentovanja rešavanja zdrav-

stvenih problema koji proističu iz ove pojave (model registracije prostitutki i vođenja računa o njima, njihovom zdravlju, sprečavanje nasilja nad njima i slično).

- Prostitucija je direktna posledica prinude, odnosno trgovine ljudima, jer se ne veruje u sopstveni izbor za bavljenje prostitucijom.
- Novoj regulativi treba da prethodi jasna tematizacija ove oblasti, koja mora uključiti stručnu javnost i civilno društvo.

2.2. Demokratska stranka Srbije

- Sa pravnog i moralnog stanovišta, prostitucija se tretira kao veoma negativna društvena pojava.
- Postoji poznavanje modela legalizacije, koja ima i pozitivne i negativne strane; pozitivne strane su u zaštiti žena koje se bave prostitucijom, ali i u mogućnosti države da kontroliše ovo polje, koje je veoma opasno za društvo i pojedince.
- Postojeća regulativa kod nas je dobra, problem je što se nedovoljno primenjuje; legalizacija nije rešenje, već adekvatna primena postojeće regulative.
- Prostitucija je širi pojam od trgovine ljudima, jer prostitucija može biti i dobrovoljna, dok trgovina ljudima to svakako nije.
- Rešenje problema prostitucije posmatra se u kontekstu zaštite ljudskih prava; nema posebnog bavljenja ovom temom kao takvom.

2.3. G 17 Plus

- Prostitucija se vidi kao vrsta polne i ekonomske diskriminacije.
- Postoji stav da je promena regulative neophodna, a da treba da ide u pravcu promene uzroka koji dovode do

pojave prostitucije, kroz pozitivne i afirmativne akcije prema ekonomski ugroženim grupama žena, kao i u pravcu restriktivnije politike prema posrednicima u prostituciji i prema korisnicima usluga.

- Prostitucija se vidi kao deo trgovine ljudima.
- Planira se aktivnije bavljenje ovom temom u narednom periodu.

2.4. Liberalno demokratska partija

- Prostitucija se u ovoj stranci posmatra sa stanovišta položaja, prava i tretmana osoba koje se bave prostitucijom.
- Promena zakonodavstva treba da bude, pre svega, u pravcu usaglašavanja sa zakonodavstvom zemalja EU, a prvi korak treba da bude dekriminalizacija.
- Insistira se na razdvajanju regulative prostitucije kao dobrovoljne delatnosti i zloupotrebe žena i prisile na bavljenje prostitucijom.
- Legalizacija nema izgleda na uspeh u skorije vreme, bez ozbiljne promene stavova putem edukacije.
- „Država ne može i ne treba da promoviše prostituciju, ali treba i mora da prizna pravo izbora pojedinca“.

2.5. Nova Srbija

- Prostitucija se vidi kao „atipična pojava“ koja kod nas još nije na dnevnom redu, zbog drugih problema, ali i kao pojava kojom je neophodno baviti se u narednom periodu.
- Regulatorna treba da ide u dva pravca – usaglašavanje sa evropskim zakonodavstvom i usaglašavanje sa našom realnošću i mogućnošću da ta regulatorna bude prihvaćena.

- Neophodna promena postojeće regulative; legalizacija može biti dobro rešenje, jer bi dovela do smanjenja ove pojave.

2.6. Socijalistička partija Srbije

- Prostitucija se shvata kao vid diskriminacije u koju je najveći broj žena uvučen bez sopstvene želje i pristanka.
- Zakonodavstvo se ne vidi kao instrument koji treba da dovede do rešenja problema koji postoje u ovoj oblasti, već su instrumenti na strani promene okolnosti, svesti i u oblasti edukacije.
- Zbog prethodnog, ne vidi se značajnija potreba za promenom postojeće regulative.

2.7. Srpska napredna stranka

- Prostitucija se vidi kao negativna pojava koja je opasna po društvo kao kolektivitet.
- Ne postoji potreba za promenom regulative, već samo stroga primena postojećih normi.
- Uzroci prostitucije su ekonomski, pa će sa ekonomskim ozdravljenjem doći do smanjenja ove pojave.
- Treba više raditi i na edukaciji o svim negativnim aspektima koji proističu iz pojave prostitucije.

2.8. Srpska radikalna stranka

- Prostitucija se vidi kao vrsta diskriminacije žena, protiv koje se stranka bori.
- S tim u vezi, protiv prostitucije se treba boriti i što više smanjiti ovu pojavu.
- Rešenje problema leži u otklanjanju uzroka za pojavu prostitucije, koji su pre svega ekonomske prirode, po-

tom kroz prevenciju, edukaciju i na kraju kroz odlučnu akciju države u suzbijanju prostitucije.

- Legalizacija nije jedno od rešenja koje se razmatra.

3. Mediji

3.1. Blic

- Ne postoji sistematsko bavljenje temom prostitucije, već se ta tema pokriva na osnovu procene važnosti konkretnog, pojedinačnog događaja iz te sfere.
- Izražena spremnost za praćenjem događaja koji se bave sprečavanjem trgovine ljudima.

3.2. Televizija Fox

- Ne postoji sistematsko bavljenje temom prostitucije, već se ta tema pokriva na osnovu procene važnosti konkretnog, pojedinačnog događaja iz te sfere; u ovakvim slučajevima tema se pokriva u informativnim delovima programa.
- Izražena spremnost za praćenjem događaja koji se bave prostitucijom, jer postoji svest o društvenoj odgovornosti medija.
- Karakter bilo kakvih akcija i kampanja koje se bave ovom temom treba da ukažu da će imati jasne rezultate (npr. pomoć konkretnim osobama, konkretne politike i slično) da bi zavredile pažnju medija.

3.3. Televizija Pink

- Iskazana otvorenost za bavljenje ovom temom, ali je ukazano i na teškoće u tome, jer je tema osetljiva i o njoj se nerado govori.
- U izboru teme, akcenat je na političkim temama, a prostitucija se tretira u okviru životnih priča.

- Izražena spremnost za učešće u kampanjama za rešenja problema u oblasti prostitucije, kroz dokumentarne i istraživačke forme.

3.4. Politika

- Ne postoji posebna uređivačka politika o ovoj temi, a njeno praćenje uslovljeno je dnevnim događajima i njihovom aktuelnošću.
- „Politika“ bi bila zainteresovana za učešće u kampanji koja bi za cilj imala rešavanje problema prostitucije; pratili bi akciju, pre svega, pisanjem o toj temi u kontinuitetu.
- Podržali bi neko rešenje poput legalizacije, koja se već pokazala kao uspešna u evropskim zemljama.

3.5. Radio televizija Srbije

- Bave se praćenjem tema vezanim za prostituciju, kako u okviru informativnih tako i kroz nekoliko specijalizovanih emisija u kojima su se bavili tom temom.
- Za izbor teme koja će biti obrađena mora postojati konkretan povod.
- Bili bi spremni da budu deo kampanje za rešavanje pitanja prostitucije kroz emisije na tu temu i emitovanja spotova.

3.6. Večernje novosti

- Večernje novosti se bave temama vezanim za prostituciju, u rubrici „društvo“ fenomenološki, a u „hronici“ uglavnom kada je reč o trafikingu. Posebne uređivačke politike po ovom pitanju nema.
- Večernje novosti bi pristale da budu deo kampanje, sa ciljem rešavanja pitanja prostitucije. Sigurno je da bi

se uključili i da bi pokušali da pomognu tako što bi tematski obrađivali akciju.

Zaključci vezani za intervjue

I) Državne institucije

1. Sa metodološke strane posmatrano, istraživanje je pokazalo da su državne institucije najmanje dostupne za ovu vrstu istraživanja. Ta činjenica verovatno nije odraz predmeta istraživanja, već pre svega unutrašnje organizacije i hijerarhije u institucijama, odnosno formalizma koji vlada u njima i zbog kog je ponekad veoma teško u istraživački postavljenim rokovima pronaći pravog sagovornika za intervju. Zbog toga, intervjui u pravom smislu reči su urađeni u tri od šest planiranih institucija, u dve su dobijeni određeni odgovori vezani za temu, dok u jednoj od institucija nije pronađen sagovornik.

2. Institucije deluju u određenom formalnopravnom sistemu akata, na koji se često pozivaju kao na ogradu koja ih sprečava da deluju autonomnije i inventivnije u bilo kojoj oblasti. Ova vrsta ponašanja ide dotle da je jedna od istraživanih institucija umesto odgovora na pitanje poslala spisak akata po kojima oni deluju, a koji se u određenim aspektima dotiču pitanja trgovine ljudima i prostitucije. Od istraživanih institucija, čini se da Ministarstvo zdravlja pokazuje najviše inventivnosti, jer seksualne radnice jasno postavlja kao jednu od ciljnih grupa u strategiji borbe protiv HIV virusa. Ostale institucije očigledno tek treba da prođu kroz proces jasne artikulacije i definisanja grupe prostitutki/seksualnih radnica kao grupe kojom se treba baviti kao takvom.

3. Osim Ministarstva unutrašnjih poslova, koje se u pravom smislu reči prema našem zakonodavstvu bavi pitanjem prostitucije, ostale ustanove se uglavnom bave negativnim *posledicama* ove pojave. Tako se Ministarstvo zdravlja u okviru

strategije prevencije HIV virusa bavi zdravstvenim aspektom problema, a Ministarstvo za rad i socijalna pitanja se ovom temom bavi kroz borbu protiv trgovine ljudima. S obzirom da su efekti posledica bavljenja prostitucijom u našim uslovima jedinstveni, čini se da je neophodna i jasna koordinacija i saradnja različitih institucija u rešavanju problema u ovoj oblasti, koje sada nema.

4. Predstavnici institucija sa kojima se razgovaralo načelno su za menjanje postojeće regulative u različitim pravcima. Moglo se čuti da je pre promene regulative neophodno početi sa „pripremom javnog mnjenja“ za prihvatanje određenih rešenja, u čemu se može pronaći značajna uloga nevladinih organizacija. Legalizacija kao jedno od rešenja nema jasnu podršku među institucijama. Čini se da postoji strah od reakcije javnog mnjenja, sa jedne strane, i teškoće u artikulaciji same ciljne grupe seksualnih radnica kao takvih, kako bi se prema njima mogao zauzeti neki drugačiji stav.

5. Čini se da ne postoji u svim institucijama jasno poznavanje i prepoznavanje sopstvenog mandata za bavljenje ovom temom, što govori o tome na kom je prostitucija mestu kada je reč o prioritetima u delovanju.

6. Može se zaključiti da istraživane institucije, odnosno ministarstva, u skorije vreme neće biti dovoljno „potentna“ za pokretanje zakonodavne inicijative vezane za oblast seksualnog rada. Razlozi za to su različiti, a uglavnom se smatra da je ovo multidimenzionalna pojava čije rešavanje će zahtevati inicijativu više različitih institucija.

II) Političke stranke

1. Političke stranke su se pokazale kao veoma kooperativne za ovu vrstu istraživanja. Osim Srpskog pokreta obnove, sve ostale su odgovorile na zahtev za njihovim stavovima o pojavi prostitucije.

2. Ono što se prvo može uočiti u čitanju i interpretaciji pojedinačnih intervjua je to da je stepen poznavanje teme prostitucije veoma različit u istraživanim strankama. Čini se da su u nekim intervjuima davani odgovori koji potpuno promašuju temu! Ovo nameće potrebu za radom ne samo sa opštim javnim mnenjem o ovoj temi, već i rad sa specifičnim javnim mnenjima, kakvo je ono koje vlada kod „partijskih“ ljudi.

3. Nijedna stranka nema akt koji se bavi pitanjem prostitucije kao takvim. Uglavnom se ova tema kod političkih stranaka situira u akte koji govore o zaštiti ljudskih prava. U zavisnosti od stepena razvijenosti ove „materije“ u strankama, zavisi i stepen poznavanja i bavljenja pitanjem seksualnog rada.

4. Predstavnici stranaka pokazuju relativnu informisanost o modelima rešavanja ovog pitanja – oni nabrajaju zemlje u kojima postoje različiti modeli, ali nisu uvek najsigurniji šta je prava sadržina tih modela.

5. Gotovo u svim strankama postoji stav da je pitanje seksualnog rada nešto čime se tek treba baviti, odnosno nešto za šta je neophodna promena regulative u skladu sa aktuelnim trenutkom i promenama društvenih dešavanja. Pravci regulacije se različito vide – od pooštavanja primene postojećih propisa do kontrolisane i dobro pripremljene dekriminalizacije i legalizacije.

6. Konsenzus kod stranaka postoji i u tome što se smatra da akcenat treba da bude više na **uzrocima** pojave prostitucije, a ne na prostituciji kao takvoj. U ovom smislu, sve stranke situiraju problem prostitucije u širi kontekst društvenih i ekonomskih uslova i dešavanja. Ovo se može protumačiti kao određivanje prioriteta u delovanju od strane partija – pitanje siromaštva, npr. kao takvo je za stranke uzrok prostitucije kao i uzrok mnogih drugih pojava; stoga, bavljenje siromaš-

tvom je prioritet, ali ne samo zbog posledica koje siromaštvo proizvodi, već i zbog toga što ta tema ipak donosi i više glasova nego bavljenje npr. prostitucijom koja je samo jedna od posledica.

7. U vezi sa prethodnim, čini se da i kod stranaka postoji određeni strah od reakcija konzervativnog javnog mnjenja Srbije na liberalnije poglede na pitanje seksualnog rada. Mnoge stranke u Srbiji rade više na podilaženju javnom mnjenju, nego na njegovom menjanju i oblikovanju. Ni ova tema nije izuzetak od ove prakse. One stranke koje pokazuju viši stepen razumevanja teme i imaju liberalnije poglede, već imaju javno mnjenje koje tako misli! Problem je, naime, u onim drugima.

III) Mediji

1. Tema prostitucije se ni po čemu ne razlikuje od ostalih društvenih tema kada je reč o ponašanju medija. Nijedan medij ovoj temi ne pridaje važnost „po sebi“, odnosno kada ne postoje ključni preduslovi za privlačenje pažnje – aktuelnost, dramatičnost, zanimljivost, važnost... mediji različito procenjuju ove karakteristike, ali je za većinu medija zajedničko da temu prostitucije uglavnom situiraju u domen društvene patologije, koja je „pokrivena“ rubrikama crne hronike. Ovo definitivno dovodi do stvaranja parcijalne slike o fenomenu prostitucije, koja se potom u opštem javnom mnjenju doživljava samo kao izraz „društvene, moralne i ekonomske krize“, a ne kao nešto što može biti i stvar sopstvenog izbora, na primer. I predstavnici nekih medija sami priznaju da je za dublje istraživanje teme neophodno „istraživačko novinarstvo“, koje kod nas ne postoji u pravom smislu reči i za koje još ne postoji „kritična masa publike“.

2. Nijedan medij nije protiv kampanje za promociju prava seksualnih radnica, odnosno protiv promocije nekog novog načina regulisanja ove teme. Međutim, i zastuplje-

nost kampanje u medijima podleže pomenutim kriterijumima koje neki događaj treba da zavredi kako bi bio objavljen. Ipak, važno je znati da u medijima nema protivnika ovakvih vrsta kampanja – potrebno im je „samo“ dati dobar mamac!

3. Veoma značajan nalaz je i to što su predstavnici medija izrazili spremnost da u pomenutim kampanjama učestvuju ne samo besplatnom ili nekom drugom vrstom ustupanja prostora, već i da kroz sopstveni angažman, kroz dublje, dokumentarne i reportažne forme, uzmu učešće u obradi teme seksualnog rada u Srbiji. Mediji u ovoj temi sebe vide ne samo u informativnoj ulozi, već i u edukativnoj, što takođe može biti dobar podatak za one koji se žele u budućnosti detaljnije baviti ovom temom.

4. Viđenje rešenja problema u oblasti seksualnog rada među medijskim predstavnicima je različito, ali to viđenje ne odražava politiku medija. Ipak, s obzirom da su intervjuisani ljudi na relativno visokim pozicijama, moguće je pretpostaviti i na koji način lični stav može uticati na odnos medija prema temi. U grupi predstavnika medija, najviše je onih koji bi se založili za legalizaciju seksualnog rada. Ovo „najviše“ se odnosi i na ostala rešenja koja su se mogla čuti među drugim poslenicima medija, ali i u odnosu na stav o legalizaciji u druge dve istraživane grupe. Odgovor na to što se legalizacija među predstavnicima medija najviše utemeljila delimično leži i u tome što mediji imaju manju „obavezu“ da se prilagođavaju većinskom javnom mnenju, ili barem onome što predstavnici političkih stranaka i državnih institucija (iza kojih manje-više uglavnom opet leže stranke!) misle da je većinsko javno mnenje.

Na kraju, treba reći još i to da u velikoj većini institucija i organizacija (kao i u jednom delu opšteg javnog mnenja) postoji stav da je **neophodno dublje razumevanje fenomena prostitucije**, upoznavanje sa njenom suštinom i većim

stepenom informisanja, kako bi se stavovi gradili na realnim osnovama i kako bi se donosile jasne, realne i ostvarive politike prema ovoj pojavi. Institucije su pomenutu neophodnost iskazivale kroz prizme svojih oblasti delovanja – stranke i državne institucije se zalažu za otvaranje javne debate, koja bi dovela do stvaranja neke vrste konsenzusa ili barem većinskog stava prema ovoj temi; mediji se zalažu za konkretizaciju priča vezanih za prostituciju, za izbegavanje puke forme i za izveštavanje koje će zaista imati ne samo informativnu, već i edukativnu i suštinsku ulogu. Ovo je vrlo dobra polazna osnova za sve dalje korake u pravcu iznalaženja rešenja za probleme koji postoje u oblasti seksualnog rada.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
342.724(497.11)“2007“

DISKRIMINACIJA u Srbiji 2007 : izveštaj Koalicije protiv diskriminacije / [urednik izdanja Saša Gajin]. – Beograd : Centar za unapređivanje pravnih studija, 2008 (Beograd : Dosije). – 153 str. ; 20 cm. – (Biblioteka Suočavanja ; 20)

Tiraž 500. – Str. 7-10: Uvodnik / Saša Gajin. – Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-7546-031-2

a) Дискриминација – Србија – 2007

COBISS.SR-ID 146047244